

**TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
TEOLOGICKÁ FAKULTA**

**UMENIE AKO PREJAV KRÁSY BOHA
Krása a symbolika v pojednaniach Tomáša kardinála Špidlíka SJ**

Diplomová práca

**2019
Bc. Juraj Begany**

**TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
TEOLOGICKÁ FAKULTA**

**UMENIE AKO PREJAV KRÁSY BOHA
Krása a symbolika v pojednaniach Tomáša kardinála Špidlíka SJ**

Diplomová práca

Študijný program: Katolícka teológia
Školiace pracovisko: Katedra systematickej teológie
Študijný odbor: 6161T00, Katolícka teológia
Vedúci práce: ThLic. Igor Král'

**2019
Bc. Juraj Begany**

**TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
TEOLOGICKÁ FAKULTA**

ZADANIE ZÁVEREČNEJ DIPLOMOVEJ PRÁCE

Meno, priezvisko a tituly študenta: Bc. Juraj Begany

Kód študenta: S1312040426

Študijný program: Katolícka teológia

Typ záverečnej práce: Diplomová práca

Názov práce: Umenie ako prejav krásy Boha

Meno, priezvisko a tituly vedúceho práce: ThLic. Igor Kráľ

Školiace pracovisko: Katedra systematickej teológie

Meno, priezvisko a tituly vedúceho školiaceho pracoviska: doc. ThDr. Andrej Filipek, PhD.

Jazyk v ktorom sa práca vypracuje: slovenský

Dátum zadania záverečnej práce: 17.11.2017

podpis vedúceho práce

POĎAKOVANIE

Predovšetkým chcem poďakovať vedúcemu práce pátrovi ThLic. Igorovi Kráľovi SVD za cenné rady, pomoc a ochotu pri spracovaní diplomovej práce. Taktiež ďakujem všetkým, ktorí mi pomáhali pri preklade z gréckeho a latinského jazyka: Mgr. Helene Panczovej, PhD. a pátrovi ThDr. Cyrilovi Šestákovi, PhD., z talianskeho jazyka: Mgr. Romane Farskej a PhDr. Oľge Gavendovej PhD.. Za jazykové korektúry v slovenskom jazyku ďakujem: Mgr. Veronike Šubiakovej, PhD., PhDr. Marianne Pétiovej, PhD. a manželom Hanuliakovcom. Za cenné odborné rady ďakujem ikonopiscom Ladislavovi Némethovi a Martinovi Damiánovi. Na záver chcem poďakovať mojej rodine a spolubratom zo Spoločnosti Božieho Slova, ktorí ma pri práci podporovali.

Čestne vyhlasujem, že som diplomovú prácu vypracoval samostatne a použil som len pramene, ktoré citujem a uvádzam v priloženom zozname použitej literatúry.

V Bratislave dňa 27. 04. 2019

podpis

ABSTRAKT

BEGANY, Juraj: *Umenie ako prejav krásy Boha : Krása a symbolika v pojednaniach Tomáša kardinála Špidlíka SJ*. Diplomová práca – Trnavská univerzita v Trnave. Teologická fakulta. Katedra systematickej teológie. – Vedúci práce: ThLic. Igor Kráľ. Komisia pre obhajoby: Katolícka teológia. – Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister katolíckej teológie. – Bratislava : TFTU, 2019, 78 s.

Diplomová práca sa zameriava na umenie, ktoré je odrazom krásy Boha. Cieľom práce je objasnenie, že umenie ako ľudský prvok môže slúžiť človeku pre vyjadrenie krásy a transcendentných skutočností Boha. Predloženú tému rozvíjame na podklade publikácií, článkov, prednášok ako i spirituality Tomáša kardinála Špidlíka SJ. Práca pojednáva o umeleckej tvorbe ako činnosti, o umelcovi ako tvorcovi umenia a o obraze, ktorý je výsledkom činnosti umelca. Umelec vo svojej tvorbe nadobudnutú inšpiráciu komunikuje prostredníctvom symbolického vyjadrenia. Konkrétne veci v stvorenom svete sú v umelcových rukách prostriedkom pre vyjadrenie vyšších skutočností. V práci predstavujeme ikonografiu a ikonu ako formu umenia, ktorá je prostriedkom na vyjadrenia krásy Boha. Dodržaním ikonografických pravidiel je možné tvoriť umenie, ktoré vyjadruje večné pravdy v jazyku súčasnej doby. Príkladom je praktické využitie nadobudnutých poznatkov pri tvorbe mozaiky s názvom „*Bůh, dárce každého dobra*“ v kostole Panny Márie Karmelskej v meste Karolínka (ČR).

Kľúčové slová:

Boh, krása, umenie, obraz, umelec, symbol, inšpirácia, ikona, mozaika

ABSTRACT

BEGANY, Juraj: *Art as a communication of the beauty of God : Beauty and symbolism in the writings of Tomáš Cardinal Špidlík SJ.* Master thesis – Trnava University in Trnava. Faculty of Theology. Department of Systematic Theology. – Supervisor: ThLic. Igor Král'. Commission for defense: Catholic Theology. Degree of Qualification: Master of Catholic Theology. – Bratislava: TFTU, 2019, 78 p.

This thesis is focused on art that reflects the beauty of God. The aim of this work is to clarify that art as a human element can express the beauty and transcendental realities of God. We have evolved the presented topic on the basis of publications, articles, lectures and the spirituality of Tomáš Cardinal Špidlík SJ. The work deals with artistic creation as an activity, with the artist as the creator of art and with the image as the result of the activity of the artist. The artist communicates his inspiration through symbolic expression. The created world is an expression of higher facts in the artist's hands. In this work we present iconography and icon as a form of art which expresses the beauty of God. By following iconographic rules it is possible to create art that expresses eternal truths in the language of the present. According to iconographic rules, it is possible to create art that expresses eternal truths in the present language. An example is the practical application of the obtained knowledge in the creation of the mosaic „God, the donor of every good“ in the Church of Our Lady of Karmel in Karolínka (Czech Republic).

Key words:

God, beauty, art, image, artist, symbol, inspiration, icon, mosaic

OBSAH

ÚVOD.....	1
1 ŠPIDLÍKOVÉ NAZERANIE NA UMENIE.....	3
1.1 Míľniky v živote Tomáša kardinála Špidlíka SJ.....	3
1.2 Vymedzenie pojmov „umenie“ a „obraz“ u Tomáša kardinála Špidlíka SJ.....	6
1.2.1 Umenie.....	6
1.2.2 Obraz.....	10
1.3 Chápanie obrazu u sv. Jána Damaského.....	20
2 KRÁSA SPASÍ SVET.....	24
2.1 Krása v chápaní Špidlíka.....	24
2.1.1 Skúsenosť krásy.....	24
2.1.2 Krása v ponímaní Vladimíra Sergejeviča Solovjova.....	27
2.1.3 Krása vyjadrená prostredníctvom umenia.....	29
2.2 Umelec zjavujúci krásu.....	31
2.3 Symbolická teológia.....	35
3 IKONA - MIESTO ZJAVENIA KRÁSY BOHA.....	41
3.1 Ikona.....	41
3.1.1 Ikona ako objekt.....	41
3.1.2 Ikona a ikonopisec.....	47
3.2 Konkrétne realizácia ikonografickej symboliky na mozaike.....	50
3.2.1 Ikonografický kánon vyobrazený novým jazykom.....	50
3.2.2 Mozaika s názvom „ <i>Bůh, dárce každého dobra</i> “ v meste Karolínka.....	53
ZÁVER.....	59
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY.....	61
PRÍLOHY.....	68

SKRATKY

atď.	a tak ďalej
b.	bod / článok
Ex	Kniha Exodus
č.	číslo
ed.	editor / editori
ČR	Česká republika
et al.	„ <i>et alii</i> “, čo znamená a iní
Flp	List Filipanom
Gn	Kniha Genezis
gr.	grécky text
heb.	hebrejský text
In:	v
ISBN	medzinárodné štandardné číslo knihy
Jn	Evanjelium podľa svätého Jána
KKC	Katechizmus Katolíckej cirkvi
Kol	List Kolosanom
lat.	latinský text
Lk	Evanjelium podľa svätého Lukáša
LXX	Septuaginta je grécky preklad Starého zákona z hebrejčiny
Mdr	česká biblická skratka pre Knihu Múdrosti
Mk	Evanjelium podľa svätého Marka
Mt	Evanjelium podľa svätého Matúša
Múd	slovenská biblická skratka pre Knihu Múdrosti
napr.	napríklad
Oz	Kniha proroka Ozeáša
P.	páter
PG	Patrologia Graeca

porov.	porovnaj
prof.	profesor
Rim	List Rimanom
roč.	ročník
rus.	ruský text
s.	strana/strany/strán
SJ	Spoločnosť Ježišova
srv.	česká skratka pre „ <i>porovnaj</i> “
sv.	svätý / svätá / svätí
t. j.	to jest
tzv.	takzvaný
Zjv	Kniha Zjavenia apoštola Jána
1 Kr	1. kniha kráľov
2 Kor	2. list Korint'anom

ÚVOD

Človek sa od svojho počiatku snaží objavovať krásu a túži po nej. Zároveň hľadá rôzne formy jej vyjadrenia, aby tak bola súčasťou každodenného života. Jedným z prostriedkov pre vyjadrenie krásy je umenie. Táto téma mi je blízka, pretože sa venujem mozaikovej forme umenia a ikonografickému vyjadreniu. Počas stáže v „*Centro Aletti*“ v Ríme som sa dostal k myšlienkovému odkazu Tomáša kardinála Špidlíka SJ.

V predloženej práci skúmame vzťah umenia a krásy. Cieľom práce je poukázať na skutočnosť, že umenie je v službách zjavenia Božieho atribútu krásy. Umenie samo o sebe nemá samoučelný charakter, ale jeho poslaním je vyjadrenie vyšších právd. Poznatky k predloženej tematike sme získali predovšetkým z publikačnej činnosti, článkov, nahrávok a videí Tomáša kardinála Špidlíka SJ. V jeho pojednaniach sledujeme nielen systematicky zhromaždené informácie, ale aj konkrétnu aplikáciu pre kresťanský život. Okruh nášho záujmu sme obmedzili na jeho texty týkajúce sa umenia, ikonografie, symbolickej teológie a antropológie. Pri práci s textami sme použili predovšetkým metódu syntézy. Vo svojich písomnostiach kardinál Špidlík SJ používal danú metódu inšpirujúc sa svojím učiteľom prof. Ireneom Hausherrom SJ. Prof. Hausherr SJ zdôrazňoval, že k spiritualite sa má pristupovať ako k umeniu, to znamená, skúmať informácie v dielach a hľadať ich originalitu.¹

Diplomová práca je rozčlenená do troch kapitol. V prvej kapitole, lektúrou biografických údajov o živote Tomáša kardinála Špidlíka SJ, poukážeme na jeho vzťah k umeniu a k spiritualite kresťanského Východu. Analýzou jeho písomností zadefinujeme jeho teologické interpretácie umenia a obrazu, ktoré sú východiskovými líniami a podkladmi pre našu prácu. Predstavením teologického konceptu sv. Jána Damaškého, týkajúceho sa obrazoboreckého boja, poukážeme na opodstatnenosť vyobrazení Boha, Ježiša Krista, Panny Márie, svätých, ako aj biblických príbehov.

Druhá kapitola je zameraná na krásu a jej tvorbu. Vysvetlíme teologický koncept krásy, možnosti jej percepcie a objavenia v objektoch. Toto vysvetlenie krásy kardinálom

¹ Porov. ŠPIDLÍK, T. – PAULAS, J.: *Duše poutníka*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 86.

Špidlíkom SJ súvisí s dielom V. S. Solovjova, v ktorom budeme sledovať, ako sa krása prejavuje, aký má zmysel v stvorení a ako umenie formuje. Nakoľko umenie potrebuje svojho tvorca, zameriame pozornosť aj na neho a jeho spoluprácu s inšpiráciou. Vyjadrenie krásy v umeleckom diele sa uskutočňuje skrze symboliku, ktorej sa budeme venovať v závere kapitoly.

V tretej kapitole, na podklade a analýze publikácii, článkov a prednášok Tomáša kardinála Špidlík SJ, vykonáme syntézu jeho myšlienok v rámci špecifického typu obrazu a umenia, ikony a ikonografie. Zadefinujeme, čo ikona ako obraz je a aký význam, zmysel a poslanie má pre dnešného človeka a v liturgickom priestore. Predstavíme smerodajné prvky pre ikonografiu, ako sú jazyk a symbolika používaná pre komunikáciu večných právd. Taktiež vysvetlíme ikonografický kánon a aké je jeho využitie pri tvorbe umeleckého diela. V rámci tejto kapitoly predstavíme praktické využitie nadobudnutých informácií prostredníctvom mozaikového umenia. Svoju pozornosť sústredíme na mozaikové vyobrazenie s názvom „*Bůh, dárce každého dobra*“, ktoré sa nachádza v kostole Panny Márie Karmelskej v meste Karolínka v Českej republike.

1 ŠPIDLÍKOVÉ NAZERANIE NA UMENIE

Tomáš kardinál Špidlík SJ² bol spirituálny teológ, zaoberajúci sa spiritualitou kresťanského Východu. Kapitola pojednáva o míľnikoch, ktoré ovplyvnili jeho život a teológiu. Nahliadame na termín „umenie“, ktoré je predmetom našej štúdie. Samotná kapitola nevyčerpáva daný termín úplne, pretože celá práca je zameraná na umenie v spiritualite Špidlíka. Zároveň venujeme pozornosť „obrazu“, prostredníctvom ktorého je možné poznávať Boha, ako aj problematike vyobrazení v kresťanskej tradícii.

1.1 Míľniky v živote Tomáša kardinála Špidlíka SJ

Špidlík sa narodil v roku 1919 v Boskovicach (ČR). V rodnom meste vyštudoval gymnázium a pred vojnou (1938) začal študovať na univerzite v Brne latinský jazyk a českú literatúru. Po zatvorení univerzít vstúpil do noviciátu Spoločnosti Ježišovej v Benešove u Prahy a dokončil ho na Velehrade, kde sa stretol s Byzantskou liturgiou.³ Teológiu vyštudoval v holandskom Maastrichte a následne tam bol 22. augusta 1949 vysvätený za kňaza. O rok neskôr odišiel do Florencie, kde ukončil jezuitskú formáciu. V roku 1951 sa ujal funkcie spirituála v českom kolégiu Nepomucenum v Ríme a študoval na Pápežskom orientálnom inštitúte, na ktorom v roku 1954 obhájil doktorát.⁴ Od roku 1954 vyučoval východnú a patristickú teológiu na Pápežskom orientálnom inštitúte, ďalej na Pápežskej Gregoriánskej univerzite, na karmelitánskom inštitúte Terezianum a ako hosť na mnohých európskych i svetových univerzitách (napr. Afrika, Amerika).⁵ A od roku 1991 žil a pracoval v rímskom Centre Aletti⁶, ktoré sa zrodilo z dialektiky teológie a umenia.

² Tomáš kardinál Špidlík SJ bol v bežnom živote, ako aj v publikáciách, nazývaný „Otec Špidlík“, čo sa nezmenilo ani po jeho kreovaní za kardinála. Pre účely diplomovej práce budeme používať iba jeho priezvisko „Špidlík“.

³ Porov. ABROS, P.: Přehled života kardinála Tomáše Špidlíka SJ. In: *Velehrad – Řím : Modlil se tváři k východu*. Olomouc: Refugium, 2015, s. 309.

⁴ Špidlík napísal štúdiu „*Joseph de Volokolamsk. Un chapitre de la spiritualité russe*“ pod vedením prof. Ireneha Hausherra SJ, čo otvorilo Špidlíkovi cestu k pochopeniu Východnej spirituality. Porov. ABROS, P.: *Kardinál Tomáš Špidlík SJ : starec a teolog nerozdělené církve*. Olomouc: Refugium, 2012, s. 68.

⁵ Porov. ABROS, P.: *Tomáš Špidlík*. 2019. In: <http://www.jesuit.cz/osobnost.php?id=8>.

⁶ „*Centro Aletti*“ sa nachádza v Ríme v blízkosti baziliky Santa Maria Maggiore. Inštitút založil Špidlík a P. M. I. Rupnik SJ v roku 1992 na žiadosť Anny Marie Gruenhut Bartoletti, ktorá Spoločnosti Ježišovej darovala priestory. Bartoletti žiadala, aby inštitút bol miestom stretávania a medzikultúrnej reflexie. Centrum bolo spojené s Pápežským orientálnym inštitútom a v súčasnosti je zamerané na štúdium

V Centre Aletti pôsobil s teológmi ako aj umelcami, pre ktorých písal nielen texty do katalógov a kníh, ale taktiež pripravoval teologický podklad pre výzdobu kaplnky „*Redemptoris Mater*“ vo Vatikáne.⁷ V roku 2003 bol menovaný za kardinála⁸ pápežom Jánom Pavlom II. a v tom istom roku mu bolo udelené vyznamenanie „*Zlatá medaila za zásluhy o kultúru a umenie*“. Zomrel 16. apríla 2010 v Ríme.⁹

Špidlík študoval umenie a krásu predovšetkým u Cirkevných otcov a ruských teológov. Z patristického obdobia študoval Kapadóckych otcov: sv. Bazila Veľkého (okolo 330 - 379), jeho brata sv. Gregora z Nyssy (okolo 335 - 394) a ich priateľa z obdobia štúdií sv. Gregora Naziánskeho (okolo 329 - 390). Všetci traja sa vzdali svetskej kariéry, pričom ju vymenili za radikálne nasledovanie Krista a boli vysvätení za biskupov. Každý z nich vynikal dôležitými schopnosťami: „Bazil ako vynikajúci cirkevný politik, Gregor Naziánsky ako rétor a teológ, Gregor z Nyssy viac ako filozoficky mysliteľ.“¹⁰ Sv. Bazil Veľký a sv. Gregor z Nyssy spolu so sv. Atanájom boli Východnou cirkvou vymenovaní za „*troch hierarchov*“, ktorí skúmali Trojičnú náuku a títo traja spolu so sv. Jánom Zlatoústym boli Západnou cirkvou vymenovaní za „*štyroch cirkevných učiteľov Východu*“. Sv. Gregor z Nyssy bol II. Nicejským koncilom¹¹ označený titulom „*otec otcov*“.

V rámci našej témy predstavíme ruských autorov¹², ktorými sa inšpiroval Špidlík. Fjodor Michajlovič Dostojevskij (1821 - 1881) analyzoval svoje povahové črty, samolúbošť/egoizmus a súcitnosť, čo mu pomohlo objaviť vnútorné hnutia v človeku. V mladosti sa priklonil k socializmu, materializmu a zanechal vieru. Postavil sa proti cisárskemu režimu a bol odsúdený na trest smrti, ktorý sa nevykonal. Prešiel vnútorným obrátením,

a sakrálné umenie. Na tomto diele spolupracujú umelci z pravoslávnej cirkvi, umelci východného a latinského obradu. Porov. Il centro, Internet (03.04.2019) In: <https://lnx.centroaletti.com/il-centro/>.

⁷ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Vědy - umění - náboženství*. Olomouc : Refugium, 2009, s. 9.

⁸ Príloha č. 1.

⁹ Porov. ABROS, P.: *Kardinál Tomáš Špidlík SJ : starec a teolog nerozdělené církve*, s. 308- 345.

¹⁰ „Basil jako vynikající církevní politik, Řehoř z Nazianzu jako rétor a theolog, Řehoř z Nyssy více jako filosofický myslitel.“ DROBNER, H. R.: *Patrologie : Úvod do studia starokřesťanské literatury*. Praha : Oikoymenh, 2011, s. 347.

¹¹ Porov. SENDLER, E.: *Ikona obraz neviditelného : Prvky teologie, estetiky a techniky*. Olomouc : Refugium, 2011, s. 37-38.

¹² Špidlík sa okrem vymenovaných ruských autorov inšpiroval aj autormi: Sergej Nikolajevič Bulgakov, Nikolaj Alexandrovič Berďajev, Nikolaj Vasilievič Gogol', Vjačeslav Ivanovič Ivanov, Lev Isaakovič Šestov, Andrej Tarkovskij a Teofan Zatvornik. Porov. ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 95-103. Vzhľadom na to, že s nimi v predloženej práci ďalej nepracujeme, nie je potrebné ich viac predstavovať.

ktoré ho priviedlo k podstate ľudskej prirodzenosti. Zameral sa na vnútorné stavy duše a hľadanie spravodlivosti. Prežíval napätie medzi túžbou nového života s víziou Nebeského kráľovstva a životom minulosti, ktorý ho sťahoval k hriechu. V umeleckej tvorbe sa venoval literatúre, predovšetkým románom a novelám. Medzi najznámejšie romány patria „*Bratia Karamazovovci*“ a „*Idiot*“. Jeho nadšencom bol V. S. Solovjov.¹³

Vladimír Sergejevič Solovjov (1853 - 1900) hľadal hodnoty ako sú pravda, dobro a krása. V duchovnom živote budoval vzťah k Božej Múdrosti - Božej Sofii. Túžil poznať krásu Boha, ktorá sa prejavuje skrze lásku - agapé, v ktorej objavoval ženský charakter.¹⁴ „Solovjovovu spiritualitu je možné charakterizovať ako snúbeneckú spiritualitu so zreteľným aspektom sublimácie ‚erosu‘ v mystike Večného ženstva Božej Sofie.“¹⁵ Špidlík bol V. S. Solovjom ovplyvnený, predovšetkým v otázkach zjednotenia poznania a hľadania pravdy.¹⁶ S týmto menom sa spája termín „*Solovjovova sofiológia*“.¹⁷

Semen Ljudvigovič Frank (1877 - 1950) sa zaoberal konceptom „*tvorivej slobody*“ pri vzniku umeleckého diela. Jeho myšlienky Špidlík spojil s myslením P. N. Evdokimova, ktorý sa zaoberal Mariológiou. Ježiš Kristus, ako bohočlovek, prišiel na svet spojením slobodnej vôle Panny Márie a Ducha Svätého. Analogicky podobný princíp sa odohráva aj pri tvorbe umeleckého diela. Jedná sa o spojenie inšpirácie so schopnosťami umelca.¹⁸

Pavel Alexandrovič Florenskij (1882 - 1937) bol matematik, filozof a technik. Špidlík ho nazýva „*ruským Leonardom da Vincim*“ pričom poukázal na jeho Trojičnú teológiu.¹⁹

Pavel Nikolajevič Evdokimov (1901 - 1970) bol teológ, ktorý sa zaoberal ekumenizmom medzi kresťanským Východom a Západom. Bol prizvaný ako pozorovateľ na II.

¹³ Porov. SLÁDEK, K.: *Cesty k Boholidsťví : Spiritualita v kontextu príbehů osobnosti „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2012, s. 25-55.

¹⁴ Porov. SLÁDEK, K.: *Cesty k Boholidsťví : Spiritualita v kontextu príbehů osobnosti „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*, s. 58-59.

¹⁵ „Solovjovovu spiritualitu lze charakterizovat jako spiritualitu snubní se zreteľným aspektem sublimace ‚erotu‘ v mystice Večného ženství Boží Sofie.“ SLÁDEK, K.: *Cesty k Boholidsťví : Spiritualita v kontextu príbehů osobnosti „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*, s. 58.

¹⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T. – PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 101-102.

¹⁷ Špidlík definuje „*sofiologii*“ ako syntézu kozmológie, antropológie a teológie. Výraz nie je možné úplne systematicky určiť. K pochopeniu sofiológie je potrebné študovať ikonickú stránku a priehľadnosť pojmov. To privádza k „*všejednote*“, ktorá je vyjadrená skrze symboly. Stupeň „*sofianity*“ tvora zodpovedá jeho zbožšteniu. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Ruská idea : jiný pohled na člověka*. Velehrad : Refugium, 1996, s. 348.

¹⁸ Porov. ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 97-98.

¹⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 97.

vatikánskom koncile. Predmetnom jeho skúmania bol život, ktorý vychádza zo sviatosti krstu v antropologickom rozmere, sviatosť manželstva, spiritualita ženy a kontemplácia krásy. V teologickej antropológii študoval „Boží obraz“ v človeku a spisy Cirkevných otcov.²⁰ Špidlík často cituje P. N. Evdokimova vo svojich dielach.

Vladimír Nikolajevič Losskij (1903 - 1958) sa zaoberal hľadaním pravdy a obhajobou kresťanskej ortodoxie. Študoval západných mystikov, ako napr. Majstra Eckharta. Navštevoval novoplatonistov a usiloval sa o zblíženie anglikánov a pravoslávnych. Život V. N. Losskijho tvorila aktivita i mystika.²¹ Špidlík v jeho dielach objavil požiadavky pre „Symbolickú teológiu“. V. N. Losskij, ako pravoslávny teológ, je spomínaný ako príklad filozofického myslenia v encyklike „*Fides et ratio*“²² spolu s V. S. Solovjomom a P. A. Florenským.²³

1.2 Vymedzenie pojmov „umenie“ a „obraz“ u Tomáša kardinála Špidlíka SJ

Východiskovými líniami, od ktorých sa odvíjajú nasledujúce podkapitoly, sú umenie a obraz. Špidlík mal k týmto témam blízko, pretože sa s nimi stretol už v mladosti. Neskôr ich študoval ako spirituálny teológ v podaní Východnej spirituality, ku ktorej umenie a obraz patria. V časti „*Umenie*“ nahliadneme na pojem umenie a zároveň na matériu, ktorá je potrebná pre umeleckú tvorbu.

1.2.1 Umenie

Slovník slovenského jazyka výraz „umenie“ poníma v štyroch úrovniach: 1. ako forma spoločenského vedenia, schopnosť vyjadriť a reprodukovať poznatky alebo zážitky v slovnom, výtvarnom, hudobnom prejave; 2. súhrn umeleckých prejavov alebo umeleckej činnosti daného obdobia (prípadne jednotlivca, skupiny, ľudstva); 3. nadobudnutá zručnosť; 4. jeden z predmetov vyučovaných na stredovekých školách.²⁴

²⁰ Porov. SLÁDEK, K.: *Cesty k Boholidství : Spiritualita v kontextu příběhů osobností „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*, s. 157-158.

²¹ Porov. SLÁDEK, K.: *Cesty k Boholidství : Spiritualita v kontextu příběhů osobností „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*, s. 179-180.

²² JÁN PAVOL II.: *Fides et ratio : Encyklika*. Bratislava : Don Bosco, 1998, b. 74, s. 99.

²³ Porov. ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 100-101.

²⁴ PECIAR, Š. (ed.): *Slovník slovenského jazyka IV*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1964, s. 673.

Filozofický slovník ponúka rozsiahlu štúdiu pre tento termín. Pre našu prácu vyberáme iba dôležité prvky, ktoré poukazujú ako sa daný termín vyvíjal. „Umenie“ (gr. τέχνη; lat. *Ars*) v najvšeobecnejšom význame predstavuje súbor pravidiel na usmerňovanie akejkoľvek ľudskej činnosti. Z filozofických autorov je predstavený Platón, ktorý porovnával umenie a vedu.²⁵ Aristoteles vylúčil vedu a v umení rozlišoval medzi konaním a tvorením, ktoré sú rozdielne. Umenie patrí do oblasti tvorenia, pretože je to habitus sprevádzaný rozumom, ktorý môže niečo vytvoriť.²⁶ V prvom storočí sa umenie delilo na manuálne a slobodné. Sv. Tomáš Akvinský²⁷ rozlišoval medzi umením slobodným a služobným.²⁸

V predloženej práci vzhľadom na Východnú spiritualitu sledujeme výraz „umenie“ ako formu, ktorou umelec vyjadruje nadobudnuté poznanie. Špidlík poukázal, že samotný výraz „umenie“ je možno chápať rozlične. Rozmanitosť naznačuje latinský²⁹ a grécky³⁰ preklad samotného slova. Oba preklady naznačujú dve úrovne. Jedná sa o remeselnú zručnosť alebo o umelecké dielo (prácu, tvorbu). Človek za umenie považoval remeselnú činnosť a výrobky, ktoré boli odlišné od stvorených diel v prírode. Ľudské výrobky v sebe niesli myšlienku, boli vytvorené pre prácu a pri ich tvorbe bol využitý ľudský intelekt.³¹ Výrobky je možné vyjadriť výrazom „*technika*“. V rámci ľudskej tvorby je rozdiel medzi umením a technikou. Ľudským umením nie je všetko, čo človek vytvoril, ale v zásade iba

²⁵ Porov. PLATON: Faidon 90b. In: HAVLÍČEK, A. (ed.): *Platónovy dialogy : svazek 8*, Praha : Oikoymenh, 2005, s. 55-56.

²⁶ Porov. ARISTOTELES: Etika Nikomachova VI, 3-4. In: ŠPAŇÁR, J. (ed.): *Aristoteles : Etika Nikomachova*. Bratislava : Pravda, 1978, s. 143-145.

²⁷ Porov. TOMASSO AKVINAS: Summa Theologica, II, 1, q.57, a.3, ad 3. 2019. In: <https://dhspriority.org/thomas/summa/FS/FS057.html#FSQ57A3THEP1>.

²⁸ Porov. ABBAGNANO, N.: *Dizionario di filosofia*. Torino : UTET, 1971, s. 67-68.

²⁹ Latinský slovník výraz „*ars*“ definuje: „1. obratnosť, zručnosť, umeleckú činnosť (obratnosť), umenie 2. remeselná zručnosť, remeslo 3. zbehlosť, veda, vedecká sústava, vedecký systém, teória, 4. umelecké dielo, umelecká práca (tvorba) 5. vlastnosť 6. spôsob, návod, prostriedok 7. úskok, úklady, intrigy.“ ŠPAŇÁK, Július: *Latinsko-slovenský slovník*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987, s. 57-58.

³⁰ Grécko-slovenský slovník termín „τέχνη“ prekladá: „I. 1. Tvorenie, remeslo, umenie, τέχνη umelecky, podľa pravidiel, ἔχειν τήν τέχνην rozumieť remeslu, 2. náuka, vykonávanie, zamestnanie, 4. remeselné / umelecké dielo, II. 1. zručnosť, šikovnosť, remeselná obratnosť, zdatnosť, 2. skúsenosť, opatrnosť, rozvážnosť, 3. prešibanosť, ľstivosť, úskočnosť, 4. úskok, prešibaný kúsok, úklad, 5. prostriedok, spôsob.“ PANCZOVÁ, H.: *Grécko-slovenský slovník : od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava : Lingea, 2012, s. 1200.

³¹ Špidlík intelektuálnu ľudskú tvoriacu činnosť delí aj na termíny „civilizácia“ a „dejiny“, prostredníctvom čoho človek vytvára niečo vyššie od samotnej stvorenej matérie. Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*. Olomouc : Refugium, 2015, s. 13.

to, čím chce komunikovať a poukázať na niečo vyššie, vyššiu realitu.³² V tvorivej činnosti sa človek dostáva k istej podobnosti s tvorivou činnosťou Boha ako Stvoriteľa, ale hodnota tvorenia nie je na rovnakej úrovni. Je rozdiel medzi ľudským tvorením zo stvorených vecí a Božím tvorením, ktoré pochádza zo slobodného tvorenia tzv. „*creatio ex nihilo*“.³³ Človek nevie vložiť oživujúci princíp do vytvorených vecí, čo je opakom stvorení vytvorených Bohom (porov. Gn 2,7). Kvôli tomu, že Boh tvoril a neustále tvorí, Špidlík nazýva Boha umelcom. Do kontrastu sa stavia „*Boh umelec*“ a „*človek umelec*“. Špidlík na základe tejto podobnosti rozlišoval umenie na božské a ľudské.³⁴

Poslaním človeka je, aby si podmanil svet a žil na ňom (porov. Gn 1,28). Svet je vložený do vzťahu medzi človeka a Boha. Človek kvôli tomu pociťuje napätie, ktoré je považované za základný náboženský problém.³⁵ Jedná sa o dualistický vzťah človeka k svetu. Na jednej strane svet je dobrý, pretože ho taký stvoril Boh. Svet je pre človeka prostriedkom pre poznávanie Boha, pretože sa jedná o čítanie v samom rukopise Stvoriteľa. Poznávanie Boha zo stvorenia nie je jediným prostriedkom, pretože existuje poznanie Boha prostredníctvom zjavenia.³⁶ Človek si môže vybrať, prostredníctvom čoho bude Boha poznávať. Vzhľadom k tomu, že poznanie Boha skrz zjavenia nie je predmetom predloženej práce, nebudeme tento smer ďalej konkretizovať. Na druhej strane stvorený svet akoby tvoril prekážku vo vzťahu človeka s Bohom. Človek pociťuje, že keď sa snaží o takýto vzťah, svet ho od Boha vzdďaľuje.³⁷ V samotnej podstate sa jedná o správne nasmerovanie človeka k svetu. Ak sa človek zameria na stvorený svet ako jediné

³² Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 13.

³³ Výraz „*creatio ex nihilo*“ je termín používaný v teológii stvorenia. Vyjadruje sa ním, že Boh tvorí z ničoho, teda bez predchádzajúcej matérie. Opakom je termín „*creatio ex materia*“ (tvorenie už existujúcej hmoty). K tejto téme patrí aj termín „*conservatio mundi*“ (udržiavanie vecí v ich existencii a esencii). Porov. MÜLLER, G. L.: *Dogmatika pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 158.

³⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 13.

³⁵ Porov. KKC 285.

³⁶ G. L. Müller vysvetľuje termín „*zjavenie*“ ako súhrnné označenie pre dejinné Božie dielo spásy, ktoré nám ukazuje Starý a Nový zákon. Zjavenie vrcholí v udalostiach Ježiša Krista, ktorý otvára veriacemu poznanie Božej skutočnosti ako mystérium lásky, ktoré je sám Boh Otec, Syn a Duch Svätý. Porov.: MÜLLER, G. L.: *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 44.

³⁷ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*. Olomouc : Refugium, 2012 s. 128.

bohatstvo, stane sa pre neho modlou. Preto sa v minulosti viedla dilema, či je svet dobrý alebo nie. Špidlík tento kontrast nazýva „*pravekým prekliatím*“.³⁸

Antickí filozofi, ako napríklad Platón, prezentovali presvedčenie, že je potrebný útek alebo zanechanie sveta. Gréci chceli zladit' svoj vzťah so svetom žitím podľa prirodzenosti. K riešeniu problematiky vyjadrilo svoj postoj aj kresťanstvo, tým, že prinieslo nový pohľad na vnímanie sveta a „oslobodilo hmotný svet z pravekého prekliatia.“³⁹ Špidlík v tejto problematike poukázal na mravné hľadisko. Ak človeku svet spôsobuje pokušenie, má od neho utekať. No zároveň svet sám o sebe nie je zlý. Je Bohom chcený a stvorený, dobrý a krásny (porov. Gn 1,25). Špidlík, inšpirovaný sv. Bazilom Veľkým a jeho dielom „*Hexaémeron*“, ukázal, že „priepasť medzi Bohom a svetom prekonalo slovo Písma: ‚Na počiatku stvoril Boh ...‘ (Gn 1,1).“⁴⁰ Bohom stvorené a chcené veci nemôžu byť prekážkou na poznanie Stvoriteľa, pretože boli stvorené ako dobré (porov. Gn 1, 4; 10; 12; 18; 21; 25; 31).⁴¹ „Celý viditeľný svet sa tu predstavuje v obraze krásnej záhrady, pripravenej pre toho, kto ju ma obývať, t. j. človek stvorený na Boží obraz (porov. Gn 1,27).“⁴² Na opodstatnenosť stvorenia poukázal aj sv. Pavol, ktorý vysvetľoval Rimanom, že aj zo stvorenia môžeme poznávať Boha: „Lebo jeho neviditeľnú skutočnosť, jeho večnú moc a božstvo možno od stvorenia sveta poznávať uvažovaním zo stvorených vecí.“ (Rim 1,20) Špidlík spomedzi Cirkevných otcov vyberá sv. Bazila Veľkého, ktorý pozýva, aby človek skúmal stvorený svet tým, že sa zaoberá jeho počiatkom a jeho Tvorcom.⁴³ Nie je potrebný útek zo sveta, ale správne používanie sveta. Poznávanie Boha zo stvorenia je vhodným prostriedkom a človek je k nemu pozvaný. Napriek tomu existujú filozofické koncepcie, ktoré sa snažia Boha oddeliť od jeho stvorenia⁴⁴ alebo ho úplne poprieť⁴⁵.

³⁸ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 129.

³⁹ „Křesťanství osvobodilo hmotný svět z pravěkého prokletí.“ ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 129.

⁴⁰ „Propast mezi Bohem a světem překlenulo slovo Písma: ‚Na počátku stvořil Bůh ...‘ (Gn 1,1).“ ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 129.

⁴¹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 130.

⁴² „Celý viditelný svět se tu představuje v obraze krásné zahrady, připravené pro toho, kdo ji má obývat, t. j. člověk Boží obraz (srv. Gn 1,27).“ ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 130.

⁴³ Porov. BAZIL VEĽKÝ: *Listy II (R. 375-378) : Hexaémeron*. Prešov : Petra, 2002, s. 183.

⁴⁴ Jedná sa napr. o panteizmus, monizmus alebo presvedčenie, že Boh je úplne iný od sveta. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 128.

Hodnotu stvoreného sveta rozoberá aj sv. Ignác z Loyoly⁴⁶ v Duchovných cvičeniach v bode 23 s názvom „*Princíp a fundament*“. „Človek je stvorený, aby chválil Boha, nášho Pána, vzdával mu úctu a slúžil mu, a takýmto spôsobom si spasil dušu; a ostatné veci na povrchu zeme sú stvorené pre človeka, aby mu pomáhali dosiahnuť cieľ, pre ktorý je stvorený.“⁴⁷ Celé stvorenie nám vo svojej добрote a kráse pripomína a pomáha objaviť veľkosť a krásu Stvoriteľa. „Príroda sa stáva ‚školou duše‘, knihou, v ktorej čítame o Bohu.“⁴⁸ Takéto poznanie v človeku môže vytvárať túžbu po niečom vyššom, pretože sa nedokáže uspokojiť iba s odleskom Boha a zatúži vidieť pravé svetlo.⁴⁹ Je to túžba po nebi, ktorá je zasiata v srdci človeka. Táto nespokojnosť s okolitým svetom je pohnútkou pre umenie a umelcov, aby vytvorili ideál lepšieho sveta. Chcú sa pripodobniť Bohu, ktorý je jediným Stvoriteľom. Ľudská tvorivosť stavia na Božej tvorivosti, preto sa pri tejto aktivite najviac ukazuje, že to, čo je podstatou ľudstva v človeku, je jeho bohoľudskosť.⁵⁰

1.2.2 Obraz

Slovník slovenského jazyka poukazuje na viacznačnosť výrazu „*obraz*“: 1. plošné znázornenie (kresba, maľby, rytina, atď.); 2. odrážajúca podoba; 3. zrakový dojem, ktorý je niečím alebo niekým spôsobený; 4. tvárnosť, podoba; 5. metafora; 6. ucelený názor o niečom; 7. časť básnického alebo dramatického diela; 8. výrazový prostriedok, 9. v literatúre a v umení zovšeobecnený obraz skutočnosti.⁵¹

Filozofický slovník k termínu „*obraz*“⁵² (gr. *φάντασμα, εικόν*; lat. *Imago*) píše, že obraz sa môže uchovať nezávisle od vecí, z ktorých vznikol. Aristoteles hovoril, že obrazy sú hmotné zmyslové veci, ale nemajú matériu.⁵³ To znamená, že obraz môže byť

⁴⁵ Materializmus je smer, poukazuje na to, že materiálny svet, teda stvorenie, vzdáľuje človeka od náboženstva. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 128.

⁴⁶ Můžeme sa domnievať, že Špidlíková teológia bola do značnej miery ovplyvnená spiritualitou sv. Ignáca z Loyoly, ktorý založil rehoľu s názvom „*Spoločnosť Ježišova*“. Špidlík do spomenutej spoločnosti patrilo od roku 1940. ABROS, P.: *Přehled života kardinála Tomáše Špidlíka SJ*. In: *Velehrad – Řím : Modlil se tváři k východu*, s. 309.

⁴⁷ SVĚTÝ IGNÁC Z LOYOLY: *Duchovné cvičenia : Exercície 23/2-4*. Trnava : Dobrá kniha, 2005, s. 31.

⁴⁸ „Príroda se stává ‚školou duší‘, knihou, ve které čteme o Bohu.“ ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 130.

⁴⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 134.

⁵⁰ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 86.

⁵¹ PECIAR, Š. (ed.): *Slovník slovenského jazyka II*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1960, s. 443.

⁵² Porov. ABBAGNANO, N.: *Dizionario di filosofia*, s. 446.

⁵³ Porov. ARISTOTELES: *O duši III, 8, 432a 9*. In: KRÍŽ, P. (ed.): *O duši*. Praha : Peter Rezek, 1995, s. 101.

produktom predstavivosti alebo obraz je aj samotné vnímanie. Obrazy sa vytvárajú sami pre seba, napr. v snoch, alebo môžu byť aj vtlačené do duše. Skutočný obraz je to, čo je vtlačené, formované a odlíšené od existujúcej hmoty, pričom je zachovaná určitá forma, ale obraz nie je samotnou hmotou.⁵⁴ Obrazy môžu byť zmyslové a mimo zmyslové, rozumové a mimo rozumové, umelé a neumelé.⁵⁵ Epikurejci poukázali, že obrazy môžu zobrazovať len skutočné veci.⁵⁶ Tieto postrehy ostali platné aj v stredoveku a boli využité na teologické ciele, pri objasnení vzťahu medzi božskou a ľudskou prirodzenosťou.⁵⁷

V Špidlíkovej teológii sa výraz „obraz“ vyskytuje v dvoch významoch. Prvý význam sa vzťahuje na človeka, ktorý je stvorený na Boží obraz. V tejto rovine sa pojednáva o obraze ako o kráse, ktorá sa objavuje vo vnútri človeka, čo znamená ontologický charakter. Zároveň sa jedná o srdce človeka, čo je antropologický charakter, ktorý je v podaní Špidlíka podstatný v duchovnom živote, a integrálne poznanie.⁵⁸ Druhý význam je ikona a obraz vyjadrený prostredníctvom symbolického jazyku ikonografie.

Človek žije od narodenia vo viditeľnom svete, ktorý je plný symbolov a obrazov. „Sotva dieťa otvorí oči, objaví pred sebou skutočnosť, ktorú vníma spočiatku ako tajomnú, a predsa od počiatku vie, že to nie je ono samo.“⁵⁹ Človek od narodenia objavuje seba tzv. ontologický rozmer, okolitý svet, spoznáva jednotlivé objekty a učí sa ich zapájať do

⁵⁴ Porov. Diogenes Laertios: Životopisy slávnych filozofov : Stojici, kniha VII. 50. In: OKÁL, M. (ed.): *Diogenes Laertios: Životopisy slávnych filozofov*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2008, s. 250.

⁵⁵ Porov. Diogenes Laertios: Životopisy slávnych filozofov : Stojici, kniha VII. 51. In: OKÁL, M. (ed.): *Diogenes Laertios: Životopisy slávnych filozofov*, s. 251.

⁵⁶ Porov. Diogenes Laertios: Životopisy slávnych filozofov : Epikuros, kniha X. 50. In: OKÁL, M. (ed.): *Diogenes Laertios: Životopisy slávnych filozofov*, s. 369.

⁵⁷ Porov. TOMASSO AKVINAS: Summa Theologica, I, q 95. 2019. In: <https://dhsprory.org/thomas/summa/FP/FP095.html#FPQ95OUTP1>.

⁵⁸ Špidlík svoje poznatky čerpá z Východnej spirituality, ktorá v sebe nesie tri charakteristické prvky: 1. ontologická svätosť, 2. antropologický charakter, 3. poznanie srdca. Východná spiritualita vníma a vyhlasuje za svätcov tých, v ktorých sa nejakým spôsobom prejavila sila Ducha Svätého. Odôvodnením toho názoru je to, že iba Boh je svätý, a svätými môžu byť iba tí ľudia, ktorým to dá Boh. Jedná sa o tzv. Ontologickú svätosť. Západná spiritualita má odlišné chápanie svätosti života. Pri svätcoch hodnotia cnosti a chyby, teda morálnu dokonalosť. Druhou vlastnosťou Východnej spirituality je antropologický charakter. Poznanie Boha sa začína u samého človeka a človek sa musí v Bohu plne rozvinúť, tzv. „zbožštit“. Posledným prvkom je poznanie srdca, nie v zmysle sentimentalizmu, ale duchovnej roviny. Srdce zhrňuje celého človeka vo všetkých vnútorných prejavoch, preto je potrebné ho pozdvihnúť k Bohu. Myšlienka poznania celistvého srdca patrí Západnej a Východnej spiritualite. Porov. ŠPIDLÍK, T.: Východní spiritualita. In. *Důvody srdce*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 65-72.

⁵⁹ „Sotva dítě otevře oči, objeví před sebou skutečnost, kterou vnímá zpočátku jako tajemnou, a přece od počátku ví jistě, že to není ono samo.“ ŠPIDLÍK, T.: *Vědy - umění - náboženství*, s. 16.

života.⁶⁰ Špidlík v diele „*Vědy - umění - náboženství*“ vysvetľuje, že poznávanie sveta sa uskutočňuje cez zmysly a rozum. Zmyslové poznávanie sa uskutočňuje prostredníctvom dotyku, chuti, čuchu, sluchu a zraku.⁶¹ Rozumové poznávanie sa deje skrz myslenie a rozumom poznávaním idey. „Idey vyjadrujú spoločnú prirodzenosť vecí, ktorá presahuje a zjednocuje hmotné odlišnosti.“⁶²

Špidlík videl rozdiel v poznaní a získavaní informácií medzi minulosťou a prítomnosťou. V minulosti neboli informácie dostupné ľuďom tak, ako je to v dnešnej dobe, a zároveň ich nepotrebovali. Opakom toho je dnešná spoločnosť, ktorá je označovaná ako vizuálna. Jej vizuálnosť je charakterizovaná kultúrou obrazu. Obraz prezentovaný médiami je vyjadrený čo najjednoduchším spôsobom. Napriek jednoznačnosti sa vyskytuje problém, keď človek nie je vedený k poznávaniu obrazu a zároveň mu nerozumie. Jedná sa o istý druh neschopnosti, ako aj nemožnosti poznania obrazov v celistvosti. Človek nevie správne pochopiť, uchopiť a vysvetliť obraz.⁶³ „Myslenie je tak zúžené na racionalizmus, že už nie je schopné ponúknuť možnosti, aby sme život dokázali chápať integrálnejšie.“⁶⁴ Príliš jednoduché vyjadrenie obrazu spôsobuje, že umelci sa nesnažia vyjadriť obrazom veľké duchovné poslanstvo. Obrazy nespĺňajú funkciu, pre ktorú boli stvorené, a to odkazovať na vyššie veci, komunikovať reálnejšiu a hlbšiu skutočnosť. Vzhľadom na to, že neodkazujú na niečo iné, cieľom sa stávajú oni sami ako materiál bez vyššej hodnoty. Špidlík poukázal na iný špecifický typ obrazu, a to na ikonou (gr. *εικων*). Pri ikonách, ako budeme vidieť nižšie, sa nevzťahuje pozornosť na materiál, ale ikony slúžia na vyjadrenie vyšších vecí a hodnôt, a to vzbudzuje záujem u ľudí.⁶⁵

Aby človek spoznal vyššie hodnoty, ktoré obrazy vyjadrujú, potrebuje získať múdrosť.⁶⁶ Preto Špidlík dáva do súvisu poznania⁶⁷ výraz „*múdrosť*“ (gr. *Σοφία*), ktorá

⁶⁰ Špidlík vysvetľuje štyri aspekty, ako je možné pochopiť výraz „*svet*“: 1. svet stvorený Bohom: viditeľný a neviditeľný. 2. viditeľný svet. 3. ľudská spoločnosť. 4. skazená spoločnosť a zlé prostredie. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 129.

⁶¹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Vědy - umění - náboženství*, s. 21, 24.

⁶² „Ideje vyjadřují společnou přirozenost věcí, jenž přesahuje a sjednocuje hmotné odlišnosti.“ ŠPIDLÍK, T.: *Vědy - umění - náboženství*, s. 24.

⁶³ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*. Roma : Lipa, 2006, s. 15.

⁶⁴ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*. Bratislava : Oto Németh, 2004, s. 6.

⁶⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 6-7.

⁶⁶ Porov. Múd 7, 26

umožňuje človeku pochopenie viditeľného a neviditeľného sveta. Ona je sprostredkovateľkou stvoreného prototypu.⁶⁸ Múdry človek poznáva seba, zamýšľa sa nad tým, odkiaľ pochádza a ako vznikol. Špidlík, inšpirujúc sa sv. Gregorom Naziánskym a jeho básňou „*Carmin moralia I*“⁶⁹, hovorí, že z poznania seba samého človek prichádza priamou cestou k poznaniu krásy prvotného Vzoru.⁷⁰ Človek, vzdáľujúci sa od všetkého zmyslového, vstupuje do dialógu sám so sebou a s Bohom a snaží sa uchovať si každý obraz Boha.⁷¹ Prostredníctvom takéhoto poznania človek „stáva sa dokonale verným zrkadlom Boha.“⁷² Jedná sa o kresťanskú antropológiu, ktorú sleduje Špidlík u Cirkevných otcov v prvých ôsmich storočiach. Je to zjavenie osobného Boha, ktorý stvoril človeka podľa svojho obrazu a podobnosti.⁷³ Človek je stvorený na jediný obraz, ktorý je neopakovateľný, a tento Boží obraz, ktorý sa v ňom realizuje, predstavuje rôzne odrody a stupne.⁷⁴ „*Poznanie seba samého*“⁷⁵ je prameňom poznania Boha, a to privádza človeka k pamäti na Boha.⁷⁶

⁶⁷ Špidlík k téme „*poznanie*“ poukazuje na tri obdobia: Grécki filozofi z pozorovania krás vesmíru prišli k poznaniu Boha. Židovský národ poznával Boha z dejín svojho národa. Pre kresťanských mníchov hlavným prameňom teológie je človek, ktorý má svoje „*dejiny duše*“, čo mu umožňuje poznanie Boha. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Duchovní cvičení s Janem Pavlem II.* Olomouc : Refugium, 2007, s. 20.

⁶⁸ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 97.

⁶⁹ Špidlík používa citát od sv. Gregora Naziánskeho, ktorý sa nachádza v 31. básni o dvojverší v *Carmina moralia*. Špidlík tento verš v publikáciách: „*Mariánská úcta v tradici křesťanského Východu*“ a „*Maria, Unica Cooperatrice alla Redenzione*“ prekladá: „Z poznání člověka otevírá se přímá cesta k dosažení krásy prvního Vzoru.“ Originálny text znie: „*Τνώθι σεαυτόν, άριστε, πόθεν χαί όστις έτύχθης, Ρεϊά γεν ώδε τύχησιν χάλλεος άρχετύπου.*“ V latinskom preklade: „*Nosce teipsum, optime, unde et quis sis: Facile enim sic assequeris pulchritudinem archetypam.*“ Gregorius Nazianzenus: *Carmin moralia I.* (Carm I 2, 31. In PG 37, 911 verše 7-8). Preklad textu môže znamenať: „Poznaj sám seba, najlepší (človeče), odkiaľ si a ako si vznikol: aby si ľahko a takýmto spôsobom dosiahol krajší pravzor.“

⁷⁰ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Il culto di Maria nella Chiesa Orientale.* In: *Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione” : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana.* Fatima : Academy of the Immaculate, 2005, s. 94.

⁷¹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Mariánská úcta v tradici křesťanského Východu.* Olomouc : Refugium, 2018, s. 11.

⁷² „Stává se dokonale věrným zrcadlem Boha.“ ŠPIDLÍK, T.: *Řehoř Naziánský : Úvod ke studiu jeho duchovní nauky.* Olomouc : Refugium, 2010, s. 59.

⁷³ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Mariánská úcta v tradici křesťanského Východu,* s. 10.

⁷⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Il culto di Maria nella Chiesa Orientale.* In: *Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione” : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana,* s. 94.

⁷⁵ Špidlík hovorí, že učenie cirkevných otcov sa inšpiruje nápisom z chrámu v Delfách: „*Poznaj sám seba!*“ (gr. *γνώθι σαυτόν*). Výklad textu u nekresťanských filozofov nie je jednoznačný. Mohlo sa jednať o napomenutie pre prichádzajúcich do chrámu, aby pamätali na to, že sú len ľudia, a netúžili po porovnávaní sa s Bohmi. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Duchovní cvičení s Janem Pavlem II., s. 19-20.* Nápisom sa zaoberal aj Sokrates. H. J. Störig uvádza, že Sokratova náuka je rozdvojená. Sokrates ako nábožný človek slúžil božstvu, no zároveň poukazoval na zdatnosť (cnosť), ktorá je totožná s rozumovým nahliadaním. Sokratovo spojenie zdatnosti s poznaním prináša nový rozmer vo filozofii. Preto nápis v Delfách má pre Sokrata iný rozmer: jedná sa o uvažovaní a pohliadnutí sa na seba, čo privedie človeka k hľadaniu a túžbe

Človek je vo svojej podstate krásny a je obrazom Boha, teda nesie rysy prototypickej krásy. Vzhľadom na to, že je obrazom, nie je totožný so vzorom.⁷⁷ Nejedná sa o božstvo samotné, ale človek je pripodobnený k Božstvu, čo znamená, že je „zbožštený“. Pri tomto termíne Špidlík vysvetľoval rozdielnosť Západnej a Východnej spirituality v chápaní symbolickosti.⁷⁸ Jedná sa o rozdielnosť, ktorú je možné spozorovať aj pri výklade Svätého písma. Pre vysvetlenie stvorenia človeka porovnával dva texty Svätého písma (Múd 2,23 a Gn 1,26-27). Špidlík poukázal, že „v knihe Múdrosti (Múd 2,23)⁷⁹ človek nie je stvorený „na“ Boží obraz, ale vlastne „Božím obrazom“.⁸⁰ Vzhľadom na to, že bol človek stvorený Bohom, dotýka sa jeho „božskosti“ a je pozvaný do života Najsvätejšej Trojice. „Preto sa Augustín z Hippo snaží nájsť v psychologickéj štruktúre človeka (pozn. vlastnostiach duše) výraz troch božských Osôb (pamäť, rozum, vôľa).“⁸¹ O takéto poznanie sa Východná spiritualita nezaujímal, pretože sa bála použiť termín „zbožštený“, vzhľadom na to, že grécka kultúra bola plná božstiev. Cirkevní otcovia svoju pozornosť zamerali na knihu Genezis (Gn 1,26-27)⁸², kde sa opisuje, že človek bol stvorený „podľa“ (gr. *κατα*, lat. *secundum*) Božieho obrazu.⁸³ Takéto vyjadrenie sa zdalo

mravného ideálu. Porov. STÖRIG, H. J.: *Malé dejiny filozofie*. Praha : Zvon, 1992, s. 114. Sv. Bazil tento text pokresťančil a použil ho vo svojich homíliách vo forme: „Dávaj pozor na seba samého!“ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Mariánská úcta v tradici křesťanského Východu*, s. 11.

⁷⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Mariánská úcta v tradici křesťanského Východu*, s. 11.

⁷⁷ Porov. Úvodní studie, překlad a poznámky M. Bláhová. In: ŘEHOŘ Z NYSSY: *O stvoření člověka*. Praha : Oikoymenh, 2013, s. 147.

⁷⁸ Západná spiritualita sa nepozera až tak na symbolickosť vecí, ale skôr skúma príčinu, prečo je tomu tak. Východná spiritualita upriamuje svoju pozornosť skôr na symbolickosť vecí a uadalostí. Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 6.

⁷⁹ „ὅτι ὁ θεὸς ἐκτίσεν τὸν ἄνθρωπον ἐπ’ ἀφ᾽ ἁρσίου καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀδιότητος ἐποίησεν αὐτόν“ LXX Múd 2,23. „Quoniam Deus creavit hominem inextiminabilem et ad imaginem suae similitudinis fecit illum.“ Vulgata Múd 2,23.

⁸⁰ „V knize *Moudrosti* (Mdr 2,23) člověk není pouze „k“ Božímu obrazu, nýbrž vlastně „Božím obrazem“.“ ŠPIDLÍK, T.: *Duchovní cvičení s Janem Pavlem II.*, s. 22.

⁸¹ „Proto se Augustín z Hippo snaží najít v psychologické struktuře člověka výraz tří božských Osob (paměť, rozum, vůle).“ ŠPIDLÍK, T.: *Duchovní cvičení s Janem Pavlem II.*, s. 22.

⁸² „Καὶ εἶπεν ὁ θεὸς Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ’ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ’ ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ’ εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς.“ LXX Gn 1,26-27. „Et ait faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram et praesit piscibus maris et volatilibus caeli et bestiis universaeque terrae omnique reptili quod movetur in terra. Et creavit Deus hominem ad imaginem suam ad imaginem Dei creavit illum masculum et feminam creavit eos.“ Vulgata Gn 1,26-27.

⁸³ Katolícky preklad v slovenskom jazyku využíva predložku „na“, ktorá je ekvivalentom predložky „podľa“. V komentári ku knihe Genezis je detailne vysvetlená spomínaná predložka prostredníctvom masoretského textu. Vo výraze בצלמו („na náš obraz“) je preložka ב. Predložka v tejto pozícii poukazuje na závislosť

zrozumiteľnejšie pre Cirkevných otcov a zároveň „naznačuje myšlienku, že Boh najprv vytvoril *prototyp obrazu* a potom človeka podľa tohto obrazu.“⁸⁴ Dokonalosť takéhoto zobrazenia je vyjadrená prostredníctvom pojmov, ktoré navzájom súvisia: obraz a podobnosť.⁸⁵

Špidlík tému Božieho obrazu neuzatvoril iba tým, že človek bol podľa neho stvorený, ale skúmal, kde sa tento obraz v človeku nachádza. K téme „*Božieho obrazu*“ v človeku existuje rôznorodosť názorov. Špidlík poukázal na dve školy, Alexandrijskú a Antiochijskú. Do popredia po týchto dvoch školách vystupujú Kappadócki otcovia, ktorí spravili syntézu učenia predchádzajúcich dvoch škôl.⁸⁶ Spomínané školy zohrali dôležitú úlohu pri tvorbe kresťanskej literatúry, exegetických metód a zaoberali sa dogmatickými spormi o Najsvätejšej Trojici a Kristológii. Tieto filozoficko-katechetické školy dostali názvy podľa miesta vzniku.

Vznik egyptskej Alexandrijskej školy je datovaný okolo roku 180. Za predstaviteľov školy sú považovaní Pantainos, jeho žiak Klement Alexandrijský a neskôr aj Origenes, ktorý sa od tejto školy neskôr oddelil. Ich snahou bolo, podobne ako u ich predchodcu židovského teológa a filozofa Filóna z Alexandrie, pretlmočiť biblickú vieru v kategóriách platónskej filozofie a tak ju predložiť helénskemu mysleniu. Z exegetických princípov skúmali alegorický, morálny a analogický zmysel Svätého písma. V kristologických otázkach sa zaoberali jednotou troch Božských osôb, ľudskou a božskou prirodzenosťou Krista, vychádzajúc z vtelenia Jánovho evanjelia (porov. Jn 1,14). Vtelenie Ježiša Krista opísali pomocou dvoch pojmov: Slovo (gr. *Λόγος*), ktoré je preexistentné, prijalo telo (gr. *σάρξ*).⁸⁷ Jednalo sa o definovanie termínu „*logos-sarx*“.⁸⁸ V trojičnej a kristologickej otázke rozhodujúci smer ukázal sv. Atanáž, ktorý prispel k formulácii troch hypostáz

a blízku príbuznosť. Túto predložku je možné použiť tromi spôsobmi: 1. pre porovnanie množstva a miery; 2. poukazuje na podobnosť druhu; 3. porovnanie zhody alebo identity. Porov. DUBOVSKÝ, P. (ed.): *Genesis : Komentár k Starému zákonu*. Trnava : Dobrá kniha, 2008, s. 55-56.

⁸⁴ „Suggerisce l'idea che Dio avrebbe creato dapprima un'immagine prototipo, e poi l'uomo secondo una tale immagine.” ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 21.

⁸⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 97.

⁸⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Il culto di Maria nella Chiesa Orientale*. In: *Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione” : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana*, s. 95.

⁸⁷ Porov. DROBNER, H.R.: *Patrologie : Úvod do studia starokřesťanské literatury*, s. 171-182.

⁸⁸ Porov. MCDERMOTT, B. O.: *Word Become Flesh : Dimensions of Christology*. Minnesota : The Liturgical Press, 1993, s. 250.

v Bohu a začína teológiu inkarnácie.⁸⁹ Odsúdil učenie, že Duch Svätý je stvorený (ariánsky pohľad) a je oddelený od podstaty (gr. *οὐσία*) Krista. Zároveň sa zaoberal kristologickým výkladom pojmu vtelenie (gr. *σάρκωσις*) a učinenie Božieho Syna človekom (gr. *ἐνανθρώπησις*).⁹⁰ Klement Alexandrijský, neskôr aj Origenes, poukázali na to, že poslaním každého človeka je poznanie sveta a jeho zákonitostí. Preto dôležitú úlohu má rozum, ktorým Boh obdaril človeka, a z toho vychádza pravé poznanie (gr. *γνώσις*), pretože „ľudský rozum môže preniknúť do podstaty Božích vecí, hoci nutne a určitým obmedzením a nedokonale.“⁹¹ Takéto poznanie je možné dosiahnuť prostredníctvom mystického nazerania.⁹² Tento koncept poznania sa prejavil aj v otázke Božieho obrazu, ktorý sa nachádza v ľudskej mysli⁹³, kde je ho možné poznať.⁹⁴

Antiochijská škola v Sýrii, ešte nie ako inštitúcia, začala vznikáť okolo roku 260 z teológie Luciana z Antiochie (okolo 240 - 312). Luciánovým žiakom bol napríklad Árius, ktorý bol zakladateľom arianizmu. Inštitucionálnu školu založil Diodóros z Tarzu a svoj rozkvet dosiahla až v 4. storočí. Do tejto školy patrili napr. aj Theodóros z Mopsuestie, Theodórétos z Cyru a sv. Ján Zlatoústý.⁹⁵ Pri výklade Svätého písma kládli dôraz na historický a literárny zmysel, a odmietali alegorický a mystický rozbor. Z dogmatického hľadiska poukazovali na rozdielnosť medzi Bohom a Kristom, odlišnosť medzi božskou a ľudskou prirodzenosťou,⁹⁶ pričom zaviedli termín „*logos-anthropos*“.⁹⁷ Svoje skúmanie postavili na špekulatívno-filozofickom smere. Čo sa týka Božieho obrazu, Špidlík hovorí,

⁸⁹ Teológia inkarnácie/vtelenia (Jn 1,14) je dôležitým kristologickým rozmerom, na ktorom je postavená náuka o obrazoch a ikonách.

⁹⁰ Porov. DROBNER, H.R.: *Patrologie : Úvod do studia starokřesťanské literatury*, s. 323.

⁹¹ „Lidský rozum může proniknout do podstaty Božích věcí, byť nutně a určitým omezením a nedokonale.“ SUCHÁNEK, D. - DRŠKA, V.: *Církevní dějiny : Antika a středověk*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 77.

⁹² Porov. SUCHÁNEK, D. - DRŠKA, V.: *Církevní dějiny : Antika a středověk*, s. 76-77.

⁹³ Jedná sa o antropologický rozmer myslenia Alexandrijských otcov. Duša vo svojej podstate nie je ani mužská, ani ženská a je netelesná. Preto Boží obraz nachádzajúci sa v duši človeka je rovnaký ako u muža, tak i u ženy. Naproti tomu stoja Antiochijskí otcovia, ktorý zastávali názor, že Boží obraz sa nachádza iba u muža. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Spiritualita křesťanského Východu : Systematická příručka*. Olomouc : Refugium, 2002, s. 158.

⁹⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Mariánská úcta v tradici křesťanského Východu*, s. 14.

⁹⁵ Porov. Antiochijská škola [online]. Encyclopaedia Beliana, ISBN 978-80-89524-30-3. [cit. 2019-03-17]. In: <https://beliana.sav.sk/heslo/antiochijska-skola>.

⁹⁶ Porov. DROBNER, H.R.: *Patrologie : Úvod do studia starokřesťanské literatury*, s. 171.

⁹⁷ Porov. MCDERMOTT, B. C.: *Word Become Flesh : Dimensions of Christology*, s. 250.

že obraz vidia v čnosti, ktorá dominuje nad celým svetom.⁹⁸ Ako príklad takéhoto chápania uvádzame myšlienky sv. Jána Zlatoústeho: „Ale človek bol nazvaný obraz Obrazu, hovorí. Lebo čo je Boh na nebi, to je človek na zemi, myslím podľa moci; a ako človek vládne nad všetkým, čo je na zemi, tak aj Boh vládne nad všetkým, čo je na nebi a na zemi.“⁹⁹

V istom zmysle syntézu týchto dvoch škôl spravili Kapadócki otcovia v druhej polovici 4. storočia.¹⁰⁰ Za ich pomoci bolo na ekumenickom koncile v Konštantínopole (381) prijaté učenie o Najsvätejšej Trojici, ktorá je jednej podstaty v troch hypostázach¹⁰¹ (gr. *Mía οὐσία, τρεῖς ὑποστάσεις*).¹⁰² V otázke „Božieho obrazu“ vychádzajú z myšlienky, že ak sa chce človek spoznať, musí začať od Stvoriteľa. Sv. Bazil Veľký vo svojich homíliách na stvorenie (Hexaémeron) dokazoval, že všetko stvorenie pochádza z Božieho slova. Boh povedal a stalo sa. „Slovo bolo vyslovené na počiatku, ale až doposiaľ si uchováva svoju plnú účinnosť a silu.“¹⁰³ Boh svojím Slovom nielen tvorí, ale aj konkretizuje svoje stvorenie. Špidlík ako príklad uviedol tečúce vody, rastúce rastliny a zvieratá, ktoré sa množia. U človeka takýto vývoj nie je jednoznačný. Ako racionálne bytie človek musí kreatívne Božie slovo prijať vedome a slobodne. Zbožštenie predstavuje aktívnu silu, v ktorej človek spolupracuje s Duchom Svätým a stáva sa spolutvorcom.¹⁰⁴

Stvoriteľ pri stvorení človeka pozeral na prvý obraz, Logos, ktorým je Ježiš Kristus.¹⁰⁵ On je „Božskou formou“ (Flp 2,6) a „obrazom Boha“ (2 Kor 4,4).¹⁰⁶ Kristus je

⁹⁸ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Il culto di Maria nella Chiesa Orientale. In: *Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione“ : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana*, s. 95.

⁹⁹ „Ἀλλὰ καὶ εἰκόνοσ ἐῖρηται εἰκόν ὁ ἄνθρωπος, φησί. (...) Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ, τοῦτο ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς, κατὰ τὴν ἀρχὴν λέγω· καὶ ὡσπερ τῶν ἐπὶ γῆς πάντων οὗτος κρατεῖ, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς πάντων κρατεῖ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς.“ „At homo, inquit, dictus est etiam imago (Gen 1,26) imaginis. (...) Namquod Deus est in caelo, hoc est homo in terra, quod, inquam, attinet ad principatum: et sicut homo dominatum obtinet in omnibus quae sunt in terra, ita Deus dominatum obtinet in omnibus quae sunt in caelo et in terra.“ JOANNIS CHRYSOSTOMI: *Εἰς Εβραίους* 2, 2. In: *ΕΠΕ* 24, 240. PG 63, 22.

¹⁰⁰ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Il culto di Maria nella Chiesa Orientale. In: *Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione“ : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana*, s. 95.

¹⁰¹ V troch hypostázach znamená personálna samostatnosť Otca, Syna a Ducha Svätého. Porov.: MÜLLER, G. L.: *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 448.

¹⁰² Porov.: MÜLLER, G. L.: *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 448-449.

¹⁰³ „La parola è stata pronunciata all’inizio, ma fin ora conserva la sua piena efficacia e la sua forza.“ ŠPIDLÍK, T.: Il culto di Maria nella Chiesa Orientale. In: *Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione“ : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana*, s. 95.

¹⁰⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Il culto di Maria nella Chiesa Orientale. In: *Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione“ : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana*, s. 95-96.

¹⁰⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světa : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 20-21.

¹⁰⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell’Europa : In principio era l’arte*, s. 21.

najdokonalejší obraz, ktorý je možné si predstaviť: „Kto vidí mňa, vidí Otca“ (Jn 14,9). „To znamená, že vo viditeľnom vidí najvyššiu neviditeľnú realitu. Kristova ľudskosť je teda vrchol krásy.“¹⁰⁷ Kristus je Bohočlovek, teda Boh sa stal človekom.

„Nie ako starí heretici hovorili, že niečo medzi Bohom a človekom. On je súčasne Boh a človek. Inými slovami, je to ideál, plnosť ideálu a táto plnosť ideálu sa uskutočňuje v živote človeka. A toto je v Kristovi niečo zvláštne. Je to živá sila, ktorá spája nebo a zem, ktorá spája celý vesmír, ktorá spája ľudí, jedno mystické telo.“¹⁰⁸

Človek je stvorený „*podľa obrazu*“ Krista, čo poukazuje na stupeň kristologickej podobnosti, ktorá má progresívny charakter a zdokonaľuje sa.¹⁰⁹ Charakter Božieho obrazu v človeku má dynamický a živý rozmer, čoho dôsledkom je, že rastie.¹¹⁰ Je to spôsobené tým, že nie je ukončený a je pozvaný k jeho stvárňovaniu. „Človek sa od anjelov odlišuje tým, že je na obraz vtelenia (t. j. vtelený Kristus), jeho číry duchovný charakter sa vteľuje a preniká celú prirodzenosť svojimi ožarujúcimi energiami.“¹¹¹ Poslaním človeka je objaviť svoju veľkosť, pretože bol stvorený ako slobodný na Boží obraz. Veľkosť človeka je v tom, že „človek je obrazom Slova a vďaka sprostredkovaniu Slova je obrazom Boha, teda obrazom obrazu.“¹¹² Človek pri svojom počiatocnom stvorení¹¹³ dostal dôstojnosť obrazu (lat. *imago*), jedná sa o božský prvok v človeku, ktorý nebol zničený ani

¹⁰⁷ „Cioè ha visto nel visibile la somma realtà invisibile. L'umanità di Cristo è dunque il colmo della bellezza.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 20-21.

¹⁰⁸ „Ne jako starí heretici říkali, že něco mezi Bohem a lidmi. Je současně Bůh a současně člověk. Jinými slovy je to ideál, plnost ideálu a ta plnost ideálu se uskutečňuje v životě člověka. A toto je v Kristu něco zvláštního. Je to živá síla, která spojuje nebe a zemi, která spojuje celý vesmír, která spojuje lidi, jedno mystické tělo.“ ŠPIDLÍK, T.: *Motiv vzkříšení*. In: *Krásné slovo otce Špidlíka 5. a 6. díl : Teologie ikony 1. a 2. část* [DVD]. Olomouc : Centrum Aletti, 2016.

¹⁰⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 22.

¹¹⁰ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Duchovní cvičení s Janem Pavlem II.*, s. 161.

¹¹¹ „Člověk se od andělů liší tím, že je k obrazu vtělení (t.j. vtěleného Krista), jeho číry duchovní charakter se vtěluje a proniká celou přirozenost svými ozařujícími energiemi.“ ŠPIDLÍK, T.: *Duchovní cvičení s Janem Pavlem II.*, s. 23.

¹¹² „Člověk je obrazem Slova a díky zprostředkování Slova je obrazem Boha, tedy obrazem obrazu.“ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 97.

¹¹³ Sv. Gregor z Nyssy uvažuje teóriu dvojitého stvorenia, pričom sa inšpiruje Filónom Alexandrijskym. Filón vychádza pri svojej práci z knihy Genesis (Gn 2,7), pričom vidí rozdiel medzi človekom vytvoreným podľa Božieho obrazu a človekom z mäsa a kostí. Prvý je rodom, alebo pečaťou, má rozum, je netelesný, nie je ani muž ani žena, a je nesmrteľný. Druhý je viditeľný, zložený z duše a tela, je mužom alebo ženou a má smrteľnú prirodzenosť. Sv. Gregor sa nie vo všetkom zhoduje s Filónom, pri teórii dvojitého stvorenia vychádza z Gn 1,27, pričom vysvetľuje, že telo človeka je už pri prvom stvorení a ono je Božím obrazom. Gregor sa s Filónom zhoduje v diferencii pohlavia, ktoré sa neradí k Božiemu obrazu. Porov. MARUNOVÁ, M.: *Disertační práce : Boží obraz u Řehoře z Nyssy*, s. 24.

hriechom.¹¹⁴ Podobnosť (lat. *similitudo*) s Bohom človek hriechom stratil, čo je odôvodnením, že sa o ňu musí usilovať napodobovaním Boha.¹¹⁵ Jedná sa o privilegovanú úlohu človeka, v ktorej má vedome prijať kreatívne Božie Slovo a naň slobodne odpovedať. Je to dar slobody, v ktorom sa má rozhodnúť, ako naloží so svojím životom. Preto „prostredníctvom tohto veľkého daru slobody je človek v podstate spolupracovníkom Boha na veľkom diele stvorenia a spásy sveta.“¹¹⁶ Sloboda¹¹⁷ človeka má božský charakter a spôsobuje v človeku silu, v ktorej sa spája s Duchom Svätým tzv. synergia, a stáva sa určitým spôsobom spolutvoriteľom sveta.¹¹⁸

Duchovný život má smerovať od obrazu k napodobňovaniu. Napodobnenie chápeme ako aktívnu spoluúčasť na stvoriteľskom akte. Stvoriteľ vložil do človeka svoj obraz, prvoobraz, ktorý môžeme vyjadriť ako umelecký náčrt. Poslaním človeka je pokračovať v tomto diele a dokončiť ho vnesením farby a svetla do náčrtu urobeného Bohom.¹¹⁹ Človek maľuje obraz Krista vo svojej osobe, čo ho privádza k tomu, že ho chce zvestovať svetu. Špidlík hovoril, že „aj človek, tým, že je obrazom Boha, je schopný povedať svetu slovo, ktoré ovplyvní osud sveta.“¹²⁰ Stvárňovanie Krista v človeku spôsobuje jeho posvätenie. Vzniká tak ontologická svätosť, ktorá je založená na prítomnosti a účinkovaní Ducha Svätého¹²¹ v človeku.¹²² Duchovný život pozýva človeka k synergii s Duchom Svätým. Kristus je prvým Božím obrazom, prototypom, vzorom, pravzorom, podľa

¹¹⁴ Porov.: MÜLLER, G. L.: *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 44.

¹¹⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Duchovní cvičení s Janem Pavlem II.*, s. 23.

¹¹⁶ „Per mezzo di questo grande dono della libertà l'uomo è essenzialmente collaboratore di Dio nella grande opera della creazione e della salvezza del mondo.“ ŠPIDLÍK, T.: *Il culto di Maria nella Chiesa Orientale. In: Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione“ : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana*, s. 95.

¹¹⁷ Špidlík poukazuje na to, že v slobode sa najviac ukazuje podobnosť Boha s človekom. Ona je vrcholom podobnosti Boha s človekom. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Vědy - umění - náboženství*, s. 94.

¹¹⁸ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Il culto di Maria nella Chiesa Orientale. In: Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione“ : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana*, s. 96.

¹¹⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Duchovní cvičení s Janem Pavlem II.*, s. 23.

¹²⁰ „L'uomo, essendo immagine di Dio, è capace di dire anche lui al mondo la sua parola che interverrà nel destino del mondo.“ ŠPIDLÍK, T.: *Il culto di Maria nella Chiesa Orientale. In: Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione“ : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana*, s. 96.

¹²¹ Prítomnosť Ducha Svätého v živote človeka má odlišné ponímanie v Západnej a Východnej teológii. Svätý Irenej, zástupca Východnej teológie, poukazuje na to, že človek sa skladá z troch podstatných prvkov: telo, duša a Duch. Porov. IRENAEUS: *Adversus haereses V, 9, 1-2*. In. PG 7, 1144-1145. Západná teológia chcela tento výraz interpretovať iba približným spôsobom: prítomnosť Ducha Svätého nie je osobná, ale prostredníctvom milosti. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Spiritualita křesťanského Východu : Systematická příručka*, s. 46.

¹²² Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Mariánská úcta v tradici křesťanského Východu*, s. 7.

ktorého je človek stvorený. Výraz „obraz“ označuje počiatkové zbožštenie.“¹²³ Človek sa má čo najviac snažiť o túto podobnosť s prvotným vzorom. Cesta kresťanskej dokonalosti je predstavená v symbolických termínoch, estetických a umeleckých.¹²⁴

1.3 Chápanie obrazu u sv. Jána Damaského

V predchádzajúcich častiach sme načrtli Špidlíkovo vnímanie umenia a obrazu. V tejto podkapitole sa všeobecný pojem „obraz“ konkretizuje v gréckom preklade „εἰκών“ (ikona). Ikonám je prikladaná dôležitosť nielen ako sakrálnemu umeniu, ale ako aj dôležitej súčasť liturgického slávenia vo Východnej liturgii. V chrámoch byzantského obradu sa nachádza „ikonostas“, t. j. obrazová stena, ktorá oddeľuje presbytérium od ostatnej časti chrámu. Aj v rodinách sa prechovávala špeciálna úcta k ikonám. V domoch sa nachádzal priestor, kde sa uchovával posvätný obraz, ktorý slúžil na modlitbu. Správne uchopenie a odobrenie tejto praxe prišlo až v období 8.- 9. storočia¹²⁵, čomu predchádzalo obrazoborecké prenasledovanie.¹²⁶

Problematika vyobrazení, obrazov a ikon nesúvisela ani tak so Západnou spiritualitou, ako s Východnou. V „*Obrazoboreckom boji*“¹²⁷ sa jednalo na jednej strane o vyobrazenie svätých prostredníctvom umenia a na druhej strane o uctievanie samotných vyobrazení. V predloženej kapitole predstavíme spomínané problémy a vysvetlíme chápanie uctievania ikony.

Špidlík za veľkého obhajcu svätých obrazov v prvej línii ikonoklasmu považuje sv. Jána Damaského¹²⁸, ktorý je nazvaný „*pater tes scholastikes theologias*“¹²⁹ a jeho tri listy

¹²³ „*Obraz*“ označuje počiatkové zbožštenie.“ ŠPIDLÍK, T.: *Vědy - umění - náboženství*, s. 74.

¹²⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Vědy - umění - náboženství*, s. 74.

¹²⁵ V Byzantskej liturgii v Grécku bol v roku 842 založený tzv. „*sviatok ortodoxie*“, pričom sa spomínajú obrancov ikon. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 138.

¹²⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 138.

¹²⁷ Obrazoborecký boj sa nazýva aj „*ikonoborectvo*“, alebo „*ikonoklazmus*“. Pochádza z gréckeho slova „*εἰκών*“, čo znamená „*obraz*“ a „*κλάσσειν*“, čo prekladáme ako „*lámať*“. Jednalo sa o náboženské a politické hnutie, ktoré odsudzovalo kult a požívanie sakrálnych obrazov. Porov. ĎURICA, J. (ed.): *Stručný katolícky teologický slovník*. Trnava : Dobrá kniha, 2015, s. 369-370.

¹²⁸ Sv. Ján Damaský (650–750 alebo 675–749). Žil a písal v období prvej vlny ikonoklasmu. Narodil sa v Damasku v sýrskej kresťanskej rodine a neskôr žil v Palestíne. Mal kontakt s Islamom, proti ktorému sa neskôr ohradil. Stal sa mníchom a kňazom v kláštore sv. Sáva v údolí Cedron. Jánova tvorba interpretuje a obhajuje ortodoxiu (zvlášť závery Chalcedónskeho koncilu, kde bol odsúdený monofyzitizmus). Jeho najznámejším dielom je spis „*O pravej viere*“, ktorý patril do zbierky „*Prameň poznania*“. V problematike ikonoklasmu sa zapísal vďaka trom „*Obranným rečiam proti tým, ktorí odmietajú sväté*

s názvom „*Reč na obranu obrazov*“.¹³⁰ Špidlík vo svojich dielach zmieňuje aj ďalších obrancov, ako sú sv. Nikefor¹³¹ a sv. Teodor Studita¹³², ktorí pokračovali v diele sv. Jána Damaského.¹³³

V obrazoboreckom boji stáli proti sebe dve hnutia: „*ikonoduli*“ a „*ikonoklasti*“. Ikonoduli prioritne poukazovali na to, že „úcta vzdávaná obrazu prechádza na vzor.“¹³⁴ Jedná sa o základ východného chápania obrazu, kde obraz (gr. *εἰκών*) predstavuje niečo rovnako skutočné a hovorí to isté, čo pravda (gr. *ἀλήθεια*). Naproti tomu vystupuje argumentácia ikonoklastov, ktorí sa odvolávali na starozákonný zákaz zobrazovania Boha (porov. Ex 2,4-5), pričom bol pre ikonoklastov nanajvýš prijateľný symbol kríža. Zároveň obviňovali ikonodulov, že oddeľovali božstvo od Kristovej telesnosti.¹³⁵

obrazy.“ Porov. MIKULKA, T.: Spisy Jana Damaského na obranu obrazů a jejich kontext. In: JAN DAMAŠSKÝ: *Řeči na obranu obrazů*. Červený Kostelec : Pavel Marvart, 2012, s. 14-15.

¹²⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 122.

¹³⁰ Za začiatok obrazoboreckého besnenia sa považuje rok 726, keď cisár Lev III. Isaurský (716–741) dal z brány paláca strhnúť a spáliť ikonu Krista Vševládcu. Po Levovi III. sa stal cisárom jeho syn Konštantín V. Kopronymos (741–775), ktorý začal krutý boj proti uctievaniu obrazov. Porov. MIKULKA, T.: Spisy Jana Damaského na obranu obrazů a jejich kontext. In: JAN DAMAŠSKÝ: *Řeči na obranu obrazů*, s. 11.

¹³¹ Konštantínopolský patriarcha sv. Nikefor (750-829) patrila do druhej periódy obrazoborectva. Krista (počas jeho pozemského života) a svätých je možné opísať podľa ich viditeľných aspektov a telesnej formy. Pre ikonoborcov je Spasiteľ (po zmŕtvychvstaní) neopísateľný, pretože podľa ich mienky, ikona musí zachytávať všetky vzťahy. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 123-124. Sv. Nikefor vysvetľuje, že ikona je umelý obraz. Napodobňuje prirodzenosť prvotného obrazu, ale nie je tej istej prirodzenosti. Je odtlačkom pravzoru, ale odlišuje sa od neho svojou podstatou. Ak by tomu tak nebolo, sám by sa stal pravzorom. Porov. SCHÖNBORN, Ch.: *Ikona Krista*. Bratislava : Oto Németh, 2002, s. 192-193.

¹³² Igumen sv. Teodor Studita (759-826) žil v kláštore v Konštantínopole. Jeho učenie o obraze sa zameriava na definovanie Osoby- hypostázy Krista. Na obraze sa zobrazuje osoba Krista, nie jeho prirodzenosť. Poukazuje sa na podobnosť s prvoobrazom a definuje sa sakrifkácia matérie. „Drevená doska je vec mŕtva, ak ju chceme uctievať, musí byť zjednotená v osobe. Iba jedna sila môže zjednotiť odlišné, je to láska, ktorá dáva život tomu, čo je mŕtve.“ „La tavola di legno è una cosa morta e, se la vogliamo venerare, deve essere unita alla persona. Una sola forza può unire i dissimili, ed è l'amore, il quale dà la vita a ciò che è morto.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 124.

¹³³ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 122.

¹³⁴ „ὅτι βασιλεύς λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν, καὶ οὐ δύο βασιλεῖς. Οὕτε γὰρ τὸ κράτος σχίζεται, οὕτε ἡ δόξα διαμερίζεται. Ὡς γὰρ ἡ κρατοῦσα ἡμῶν ἀρχὴ καὶ ἐξουσία μία, οὕτω καὶ παρ' ἡμῶν δοξολογία, μία καὶ οὐ πολλαί, διότι ἡ τῆς εἰκόνοσ τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει.“ „Quoniam rex dicitur et regis imago, non autem duo reges. Neque enim potestas scinditur neque gloria dividitur. Quemadmodum enim principatus ac potestas nobis dominans una est: sic et glorificatio quam illi deferimus una est, non multae; nam imaginis honor ad exemplar transit. Nam imaginis honor ad exemplar transit.“ BASILIUS MAGNUS: *De Spiritu sancto 18*. In: PG 32, 149.

¹³⁵ Porov. MIKULKA, T.: Spisy Jana Damaského na obranu obrazů a jejich kontext. In: JAN DAMAŠSKÝ: *Řeči na obranu obrazů*, s. 23-29.

Sv. Ján Damaský¹³⁶ svojou teológiou formoval základy pre uctievanie obrazov tzv. ikonoduliu. Snažil sa správne vysvetliť starozákonný zákaz zobrazovania Boha. Pre vysvetlenie možnosti zobrazovania poukázal na novozákonné odkazy, v ktorých sa píše, že Ježiš Kristus sa stal obrazom neviditeľného Boha (porov. Kol 1,15). Slovo Otca si vzalo telo z Božej Rodičky, aby sa neviditeľné stalo viditeľným.¹³⁷ Preto sv. Ján Damaský hovorí, že tí, čo si zákaz zobrazovania Boha v Starom zákone vysvetľujú doslovne, nechápu správne jeho význam. Vzhľadom na to, že netelesný Boh sa stal človekom, je možné vytvoriť obraz jeho ľudskej podoby. Zároveň Boh dal človeku schopnosť rozlišovať, čo je možné zobrazovať a netvoriť tak modloslužbu.¹³⁸ Do kontrastu sa stavia obraz a modla, čo Špidlík vymedzil pojmi „nepreniknuteľnosť“ a „priezračnosť“. Modla je nepreniknuteľná, pretože sa od nej samej očakáva získanie milosti. Ikona je prostriedkom pre získanie milosti. Človek sa neklania ani drevu, plátnu alebo kovu, ale tomu, koho obraz zobrazuje. Vzdávanie úcty sa nezastavuje pri postave svätca (ak hovoríme o ikonách, na ktorých sú vyobrazení svätí), ale obracia sa na Krista, ktorému sa svätec klania. Prostredníctvom Krista je prosba predložená Nebeskému Otcovi. V tomto je predstavená priezračnosť obrazu.¹³⁹

„Obraz je podoba, ktorá odráža originál, ale sa od neho nejako odlišuje. Obraz nie je vo všetkom zhodný so svojím originálom. Živý obraz neviditeľného Boha, prirodzený, ktorý sa v ničom nelíši, je Syn, ktorý v sebe nesie celého Otca a má s ním všetko spoločné, líšia sa iba svojimi zapríčinením. Prirodzenou príčinou je Otec, zatiaľ čo Syn je zapríčinený.“¹⁴⁰

Človek sa neklania hmote, ale Tvorcovi hmoty. Sv. Ján Damaský predstavil aj pozitívny vzťah k hmote, pretože „je chybou nazdávať sa, že matéria je zlá.“¹⁴¹ Kristus prijal hmotu, telo, aby skrze ňu uskutočnil spásu človeka. Boh používa vo svojom pláne hmotné veci, čo je opakom chápania hmoty v manicheizme¹⁴². „Viditeľný obraz je základom komunikácie medzi ľuďmi, ktorí žijú v tele a vo viditeľnom svete.“¹⁴³

¹³⁶ Príloha č. 2.

¹³⁷ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s.139.

¹³⁸ Porov. JAN DAMAŠSKÝ: *Řeči na obranu obrazů*, s. 43- 44.

¹³⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 140.

¹⁴⁰ JAN DAMAŠSKÝ: *Řeči na obranu obrazů*, s. 46.

¹⁴¹ „È un errore supporre che la materia sia un male.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 122.

¹⁴² Zakladateľom manicheizmu bol perzský mysliteľ Máni (215-273), ktorý svoju náuku postavil na dvoch vedľa seba existujúcich svetoch. Jedná sa o ríšu svetla riadenú vládcami svetla a ríšu temna ovládanú

Konflikt obrazoborectva ukončil siedmy ekumenický koncil, nazývaný aj II. Nicejský koncil. Koncil sa začal 24. septembra 787 a bol ukončený 23. októbra 787 za prítomnosti približne 300 biskupov a veľkého množstva mníchov a delegátov v meste Nikaia. Mal osem zasadaní, pričom z dogmatického hľadiska o obrazoch boli najdôležitejšie 4., 6. a 7. Za zmienku stojí štvrté zasadanie, na ktorom sa dokazovala oprávnenosť obrazov na podklade Svätého písma a Cirkevných otcov. Záverečný dokument bol jednomyselne podpísaný koncilovými otcami a obrazoborectvo bolo odsúdené ako heréza. Koncil dovolil uctievanie obrazov, pričom odôvodnil, že sa nejedná o adoráciu (klaňanie), pretože tá patrí Bohu.¹⁴⁴

V Špidlíkovom ponímaní termíny „*umenie a obraz*“ patria k náboženskému životu. Jedná sa o prepojenie teológie s umením, alebo v personalistickom ponímaní, stretnutie teológa s umelcom. Boh je ideál, po ktorom človek túži. V gréckej kultúre sa tradovalo, že bohovia sa s ľuďmi nesmú miešať. V kresťanstve sa toto chápanie zmenilo skrze vtelenie Božieho Slova. Kristus je súčasne Boh aj človek. Boh sa stal človekom, aby sa človek mohol stať božským. Kristus je prvým obrazom, pravzorom, podľa ktorého bol človek stvorený. Boží obraz v človeku nebol odňatý ani hriechom, ale človek stratil podobnosť s Bohom. Poslaním človeka je pripodobniť sa Bohu. Poznávaním seba a okolitého stvoreného sveta človek poznáva Stvoriteľa. Pre takéto poznávanie je potrebné očistené srdce a túžba po Bohu. Stvorený svet a matéria preto nie sú zlé, ale slúžia človeku. Tento fakt bol jednou z problematík Obrazoboreckého sporu. Sv. Ján Damaský vrátil vo svojich spisoch materiálnemu svetu hodnotu. Preto ani obraz, ako materiálna vec, nemôže byť zlá, ak splňa to, k čomu bola stvorená. Poslaním stvoreného sveta je poukázať na vyššie veci. V prípade obrazov a ikon sa jedná o komunikáciu vteleného Slova, pretože Boha, ktorý prijal ľudské telo, je možné zobraziť. A tak obraz, prostredníctvom umenia, komunikuje vzťah medzi človekom a Bohom.

vládcem temnoty. Stvorený svet a hmota sú v jeho náuke vnímané aké dielo vládca tmy a preto ich je potrebné odmietnuť. Porov. STÖRIG, H. J.: *Malé dejiny filozofie*, 163-164.

¹⁴³ „L'immagine visibile è fondamento della comunicazione fra gli uomini che vivono nel corpo e nel mondo visibile.” ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 122.

¹⁴⁴ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 73.

2 KRÁSA SPASÍ SVET

V Špidlíkovej spiritualite obraz a umenie úzko súvisia s náboženstvom. Toto presvedčenie môžeme sledovať v jeho slovách, že „náboženstvo bolo od počiatku zasnúbené s umením“¹⁴⁵. Cirkev zastrešovala kultúru, inšpirovala umelcov a bola donátorkou. Termín „krása“, ktorej je venovaná nasledujúca kapitola, sa prejavuje v umení, ale je prítomná aj v Cirkvi a v človeku.

2.1 Krása v chápaní Špidlíka

Cieľom podkapitoly je prostredníctvom Špidlíkovej spirituality poukázať na to, čo je krása a aký je vzťah medzi ňou a umením. S témou „umenie“ súvisia umelci, ktorých poslaním a túžbou je vytvoriť niečo, čo sa dotýka krásy.¹⁴⁶

2.1.1 Skúsenosť krásy

Krátky slovník slovenského jazyka vidí krásu v prvej rovine ako vlastnosť niečoho pekného, krásneho a čoho opakom je škaredosť. Druhá rovina je, že vec je pekná.¹⁴⁷

Filozofický slovník rozoberá termín v piatich rovinách. Krása (gr. *τό χαιόν*; lat. *Pulchrum*) je: 1. prejav dobra (Platón o kráse napísal dielo *Faidros*. Iba krása zo všetkých dokonalých substancií sa dotýka privilégia byť najviditeľnejšia a najmilovanejšia.)¹⁴⁸ 2. prejav pravdy (V Hegelovom myslení je krása ideou, ktorá je v istom zmysle totožnou s pravdou. Preto krásu vysvetľuje ako zmyslové zdanie idey.)¹⁴⁹ 3. symetria (Spomína sa u Aristotela, pričom vyjadruje, že u krásy musia byť jednotlivé časti zosúladené.¹⁵⁰ Cicero hovorí o harmónii tela, ktorá sa prejavuje v telesnej ako aj v duševnej rovine, čoho je

¹⁴⁵ „Náboženství bylo od počátku zasnoubeno s uměním.“ ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 130.

¹⁴⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 138.

¹⁴⁷ Porov. KAČALA, J. – PISARČÍKOVÁ, M. (ed.) et. al.: *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava : SAV, 1987, s. 166.

¹⁴⁸ Porov. PLATON: *Faidros* 250e. In: NOVOTNÝ, F.: *Platon : Faidros*. Praha : Jan Laichter, 1948, s. 43-44.

¹⁴⁹ Porov. HEGEL, G. W. F.: *Etetika I*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 81.

¹⁵⁰ Porov. ARISTOTELES: *Poetica* 7, 1450b 35. In: BLANDA, O. (ed.): *Aristoteles : Poetica*. Praha : Orbis, 1962, s. 43.

výsledok čnostný život.¹⁵¹ Toto preberá aj sv. Tomáš Akvinský.¹⁵²) 4. zmyslová dokonalosť (Z krásy sa rodí estetika.) 5. vyjadrovacia dokonalosť.¹⁵³

U Špidlíka budeme pozorovať krásu ako zmyslový prejav idey a zmyslovú dokonalosť. Už v detstve sa stretol s krásou ako ideou, ktorá je vyjadrená prostredníctvom rôznych foriem umenia. V publikácii „*Duše poutníka*“ hovoril o speve a hre na husliach.¹⁵⁴ Zaujímal sa o poéziu a literatúru, čo ho priviedlo k štúdiu na Filozofickej fakulte v Brne.¹⁵⁵ Špidlík bol v noviciáte najskôr v Benešove a na Velehrade, kde sa nachádza Bazilika Nanebovzatia Panny Márie a svätých Cyrila a Metoda. V bazilike bol fascinovaný prirodzeným svetlom, ktoré osvetľovalo jej priestor. V prirodzenom svetle neskôr videl duchovné svetlo, ktoré je symbolom Boha a jeho pôsobenia v celom svete.¹⁵⁶ Sám o tejto skúsenosti píše: „Velehradská bazilika svojím tajomným svetlom, ktoré akoby vychádzalo zvnútra chrámu, so svojou záplavou zlatých foriem a sôch svätcov, pôsobí dojmom neba na zemi.“¹⁵⁷ S fenoménom krásy bol konfrontovaný vo Florencii, ktorá je známa umením a architektúrou a kde si konal 3. probáciu jezuitskej formácie. Vo Florencii spoznával viditeľnú krásu a objavil diela umelcov od Fra Angelica¹⁵⁸ a Michelangela Buonarrotiho¹⁵⁹. Neskôr sa zaoberal ikonami od Andreja Rubľova¹⁶⁰, ktoré študoval

¹⁵¹ Porov. MARCUS TULLIUS CICERONIS: *Tusculanae Disputationes* IV, 13, 31. In: WOLF, F. A. (ed.): *M. Tulli Ciceronis : Tusculanae Disputationes*. Lipsko : Lectionis Ernestianae, 1792, s. 187.

¹⁵² Porov. TOMASSO AKVINAS: *Summa Theologica, I, q39, a8*. 1998. In: <https://dhspriority.org/thomas/su mma/FP/FP039.html#FPQ39A8THEP1>.

¹⁵³ Porov. ABBAGNANO, N.: *Dizionario di filosofia*, s. 99-100.

¹⁵⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 136.

¹⁵⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 30.

¹⁵⁶ Porov. ŠPAČEK, M.: *Poznání Boha a veškeré skutečnosti podle Tomáše Špidlíka*. Olomouc : Refugium, 2017, s. 264.

¹⁵⁷ „Velehradská basilika se svým tajemným světlem, které se zdá vycházet z vnitřku chrámu, se svou záplavou zlatých forem a soch světců, působí dojmem nebe na zemi.“ HUDEC, P.: *Kamenná čítanka : průvodce Bazilikou Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje na Velehrade*. Velehrad, 2016, s. 5.

¹⁵⁸ Fra Angelico (asi 1387-1455), vlastní menom Guido, alebo Guidolinus (rehoľným menom Ján) sa narodil vo Vicchii a vo Florencii sa vyučil maliarskemu umeniu. Vstúpil do rehole kazateľov v konvente vo Fiesole, z čoho sa aj odvodzuje jeho meno Ján z Fiesole. Bol kňazom a maľoval obrazy na mnohých miestach, lebo prostredníctvom obrazov chcel svojim spolubratom i veriacim vysvetliť božské tajomstvá. Porov. Liturgia hodín - 18. februára; Bl. Jána (Angelika) z Fiesole, kňaza; ľubovoľná spomienka (pre Rehoľu kazateľov - dominikánov (OP)). In: <https://lh.kbs.sk/default.htm>.

¹⁵⁹ Michelangelo Buonarroti (1475-1564) narodil sa v meste Caprese vzdialenom asi 100 km od Florencie. Michelangelo patril v období humanizmu medzi veľkých umelcov, ako sú Leonardo da Vinci a Raffaello. Bol sochár, maliar, architekt a básnik. Medzi jeho známe diela patria: socha Dávida, strop a vyobrazenie posledného súdu v Sixtínskej kaplnke. Sám o umení povedal: „Dobrý obraz nie je nič iného ako kópia Božskej dokonalosti a pripomienka jeho obrazu.“ BORCHGRAVE, H.: *Cesty křesťanského umění*. Praha : Knižní klub, 2002, s. 115-120.

a u ktorých vnímal mystické svetlo.¹⁶¹ Začal sa venovať byzantským ikonám a objavil v nich krásu, ktorá premieňa človeka.

Špidlík svoju skúsenosť s umení definoval tým, že „každé pravé umenie je vo svojom jadre náboženské.“¹⁶² Preto sa spolu s P. M. I. Rupnikom SJ, zamerával na poznanie krásna v kontexte umeleckej tvorby. Ich teologická reflexia je vyjadrená pojmom „*estetika*“¹⁶³. V nej sa nachádza syntéza celého duchovného nazerania, ktoré sa uskutočňuje skrz „*integrálne poznanie*“.¹⁶⁴ Úlohou estetického krásna je vyzdvihnúť a vylepšiť nižšiu realitu. Človek cez nižšiu realitu vyjadruje vyššie skutočnosti.¹⁶⁵ Špidlík cituje A. Tarkovského: „Krása je totiž symbolom niečoho iného. Čoho presne? Krása je symbolom pravdy.“¹⁶⁶ Krása je pre človeka dôležitá. Jedná sa o nazeranie, v ktorom sa človek dostáva do interakcie s krásou a zjednocuje sa s ňou. Prostredníctvom tohto vzťahu následne poznáva život v jeho úplnosti.¹⁶⁷ „Čím väčšiu realitu v niečom objavujeme, tým krásnejšie je to, na čo pozeráme,“ konštatoval kardinál Špidlík, pričom dodal: „To je pravé kritérium krásy. Pre kresťana je najkrajší Kristus.“¹⁶⁸

V Špidlíkových publikáciách sme pozorovali, že spôsob, akým umelec tvorí umelecké dielo, sa odohráva v kontexte integrálneho poznania a duchovného, tzv. mystického nazerania. Skrze tieto prístupy sa odhaľujú symboly, ktoré na jednej strane presahujú viditeľný svet, no zároveň, na druhej strane nás privádzajú k neviditeľnému

¹⁶⁰ Andrej Rubľov (rus. Андрей Рублёв; okolo 1360 – 29. január 1430) bol ruský ikonopisec. Vstúpil do monastéria Trojicko-sergijevskej lavry a stal sa mníchom. Pravoslávnu cirkvou bol kanonizovaný za svätého. Medzi jeho známe diela (pod ktoré sa nepodpisoval) patria: „*Vladimírska Bohorodička*“, „*Apoštol Pavol*“, „*Kristus Pantokrator*“ a najznámejšia je „*Ikona Najsvätejšej Trojice*“. Porov. LAZAREV, V.: *Svět Andreje Rubleva*. Praha : Vyšehrad, 1981, s. 173.

¹⁶¹ Porov. ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 136 - 137.

¹⁶² „Každé pravé umění je ve svém jádru náboženské.“ ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 130.

¹⁶³ „*Estetika*“ pochádza z gréckeho slova αἴσθησις εως ή (Hp., E., att., koiné) [αἰσθάνομαι] 1. vnem, postreh, 2. pozorovanie, vnímanie, vnímavosť, zmysel (napr. zrak, hmat), 3. skúsenosť, 4. stopa, znamenie, αἴσθησιν παρέσχειν prezradiť sa, 5. správa, 6. dojem, pocit, vedomie, 7. cit, čítanie. PANCOVÁ, Helena: *grécko-slovenský slovník: od Homéra po kresťanských autorov*, s. 1231. Špidlík týmto pojmom chce vystihnúť krásu bez použitia rozumovej špekulácie: vidieť jednu vec, vnímať, že ona vyjadruje a zadeluje vyššiu skutočnosť, ako je ona sama o sebe. Takéto nazeranie na veci sa koná prostredníctvom „*symbolu*“.“ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 14.

¹⁶⁴ Porov. LADARIA, L. F.: *Předmluva*. In.: ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 5.

¹⁶⁵ Porov. TENACE, M.: *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*, s. 98.

¹⁶⁶ „Krása je totiž symbolem něčeho jiného. Čeho přesně? Krása je symbolem pravdy.“ ŠPIDLÍK, T.: *Ruská idea : jiný pohled na člověka*, s. 87.

¹⁶⁷ SLÁDEK, K. (ed.): *Krása spasí svět*, s. 146.

¹⁶⁸ ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 136.

tajomstvu života. Človek, ktorý poznáva pravdu o sebe a seba ako integritu, objavuje vyšší rozmer, ktorý sa v ňom nachádza. Skrze takéto poznanie zažíva skutočné stretnutie so životom a to ho privádza k poznaniu duchovnej jednoty v ňom. K pravému poznaniu môžeme prísť iba cez kontempláciu (mystiku), pretože „skrze krásu prichádzame k integrálnemu a duchovnému poznaniu.“¹⁶⁹ Prostredníctvom lásky môžeme spoznávať pravú tvár krásy a práve láskou poznaná krása nám dáva možnosť celistvého poznania. Človek môže poznať krásu, dobro a pravdu iba cez vzťah lásky.¹⁷⁰ K takémuto poznaniu sa Špidlík dostal cez filozofiu P. A. Florenskijho a V. S. Solovjova, ktorí scholastickú filozofiu súcna prezentovanú ako „*unum-verum-bonum*“ zmenili na „*dobro-pravda-krása*“.¹⁷¹ Krása je zjednocujúcim (všejednota)¹⁷² princípom trojitého poznania: empirického, metafyzického a mystického.¹⁷³

2.1.2 Krása v ponímaní Vladimíra Sergejeviča Solovjova

Dôležitým mysliteľom pre Špidlíka v poznaní „*krásy, krásna*“ bol V. S. Solovjov, ktorý krásu vnímal ako vyššiu realitu nachádzajúcu sa v nižšej realite.¹⁷⁴ Jeho spis „*Krásna v prírodě*“ sa začína citátom „*Krásna spasí svet.*“¹⁷⁵ Táto myšlienka pochádza z románu od F. M. Dostojevského s názvom „*Idiot*“¹⁷⁶ a poukazuje na pravú úlohu krásy. Podstatnou úlohou umenia a krásy je vstúpiť do sveta a premeniť ho. Preto V. S. Solovjov hovorí, že „estetické krásno musí vylepšiť realitu.“¹⁷⁷ Krása nie je cenená ako prostriedok pre uspokojenie životných alebo fyziologických potrieb, ale veľkosť spočíva v jej podstate. Ona neexistuje sama pre seba.

¹⁶⁹ ŠPIDLÍK, T.: *Ruská idea : jiný pohled na člověka*, s. 84.

¹⁷⁰ SLÁDEK, K. (ed.): *Krásna spasí svět*, s. 147.

¹⁷¹ ŠPIDLÍK, T.: *Ruská idea : jiný pohled na člověka*, s. 87.

¹⁷² Všejednota, ktorá je kľúčovým pojmom gnozeológie, je Špidlíkom hlbšie rozobratá v publikácii „*Ruská idea*“. Jedná sa o problematiku, ktorá doviedla V. S. Solovjova k definovaniu krásy a krásna. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Ruská idea : jiný pohled na člověka*, s. 78-84.

¹⁷³ SLÁDEK, K. (ed.): *Krásna spasí svět*, s. 148.

¹⁷⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Ruská idea : jiný pohled na člověka*, s. 87.

¹⁷⁵ „*Krásna spasí svět.*“ SOLOVJOV, V.: *Krásna v přírodě*. In: TENACE, M.: *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*, s. 98.

¹⁷⁶ Román „*Idiot*“ bol napísaný v roku 1867. Konštatovanie „*Krásna spasí svět*“ vychádza z otázok Ippolita: „Prý jste, kníže, jednou řekl, že svět spasí krásna? ... kníže tvrdí, že svět zachráni krásna!“ ... Jaká krásna spasí svět?“ DOSTOJEVSKIJ, F. M.: *Idiot, díl 3, kap. V*. Praha : Ikar, 1995, s. 342.

¹⁷⁷ „*Estetické krásno musí vylepšiť realitu.*“ SOLOVJOV, V.: *Krásna v přírodě*. In: TENACE, M.: *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*, s. 98.

Špidlík hovoril, že skutočnosť t. j. podstata, nie je sama o sebe krásna. Krásnou sa stáva až vtedy, keď ju prežiarí niečo vyššie. V. S. Solovjov to vysvetľuje na príklade svetla ako nadhmotného vyššieho princípu, ktorý do hmoty dokáže vstúpiť, osvetliť ju a prežiarit'. Príkladom je uhlík a jeho dve formy: diamant a uhlie. Obidve formy majú rovnaké chemické zloženie, ale človek vidí krásu iba v diamante. Rozdiel spočíva v tom, že uhlie pohlcuje svetlo, zatiaľ čo svetlo diamant rozjasňuje.¹⁷⁸ Jedná sa o rozdiel medzi krásou a škaredosťou. „Na základe tohto princípu môže byť krása definovaná ako ‚premena hmoty prostredníctvom inkarnácie iného princípu, ktorý je nadhmotný‘.“¹⁷⁹ Krása sa prejavuje ako pôsobenie hmotného zloženia a nadhmotného princípu, ako napr. prúd svetla. Takéto definovanie krásy platí nielen v prírode, ale aj v umení. Nadhmotný princíp je ideálom, ktorý v sebe nesie ideu niečoho vyššieho.¹⁸⁰

V. S. Solovjov opisuje formy u ktorých je možné krásu pozorovať: neživá príroda, rastliny, živočíchy, ľudský a božský život. Tieto stupne nemajú vzájomnú nadržanosť¹⁸¹ v konkrétnych prejavoch krásy, pretože sa rozlišuje idea života a idea krásy. Nehmotný princíp zduchovňujúci hmotu naberá u človeka plný význam. Pri neraste je krása závislá na jeho schopnosti, ako dokáže prepúšťať, prijímať a vyžarovať svetlo. U človeka sa táto schopnosť vyjadruje v slobode odpovedať na Božiu vôľu. Človek má v prírode výnimočné miesto, pretože je povoláný pokračovať v diele vteľovania idey, ktorá sa začala v prírode. Krása sa z roviny z estetickej filozofie dostala do oblasti teológie, stvorenia a vykúpenia.¹⁸²

V. S. Solovjov poukazuje na tri podmienky, ktoré sú potrebné pre plnú realizáciu krásy: 1. bezprostredná materializácia duchovnej podstaty; 2. úplné oduševnenie

¹⁷⁸ Porov. SOLOVJOV, V.: Krása v přírode. In: TENACE, M.: *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*, s. 105-106.

¹⁷⁹ „Riflettendo su questo principio, la bellezza può essere definita come ‚trasformazione della materia per mezzo dell’incarnazione, in essa, di un altro principio, sovramateriale.‘” ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell’Europa : In principio era l’arte*, s. 17.

¹⁸⁰ Keď V. S. Solovjov hovorí o kráse, poukazuje na stelesnenie ideí. Krása má svoje hranice. Nie je možné ňou vyjadriť hocičo, ani hocijakú podstatu. V. S. Solovjov upresňuje, že táto idea musí byť hodnotovým bytím, nadovšetko dokonalá a absolútne existujúca. Túžba po takejto ideí krásna je najvyššie dobro a chápeme ju ako pravdu. Porov. SOLOVJOV, V.: Krása v přírodě. In: TENACE, M.: *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*, s. 106-112.

¹⁸¹ V. S. Solovjov prirovnáva chrobáka a diamant. Chrobák nesie v sebe ideu života a je teda na vyššom stupni ako diamant, ktorý patrí do neživej prírody. V porovnaní krásy je hmyz škaredý, pretože nenaplnuje ideálnym obsahom ideu života. Porov. SOLOVJOV, V.: Krása v přírode. In: TENACE, M.: *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*, s. 113-114.

¹⁸² TENACE, M.: *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*, s. 60.

materiálneho javu ako vlastnej ideálnej formy neoddeliteľného obsahu; 3. účasť materiálneho prvku na nesmrteľnosti vtelenej idey.¹⁸³ Prostredníctvom krásy, ktorá sa nachádza vo stvorených veciach, môžeme poznávať Boha. Jedná sa o nekonečnú krásu v stvorených a konečných, t. j. pomínuteľných podobách.¹⁸⁴ Umelecké diela sú z estetického hľadiska krásne na základe priehľadnosti. To znamená vidieť odlesk vyššieho svetla v iných veciach, čo privádza k tomu, že celý svet je krásny. Celá viditeľná príroda má v sebe krásu. Človek, ktorý bol stvorený na Boží obraz, je krásny sám o sebe. Príkladom je Panna Mária, ktorej krása je najviac podobná Kristovi. Jej krása poukazuje na Boha.¹⁸⁵ Podobne môžeme vnímať „průzračnosť ikon, ktorá povznáša ducha od typu (hmotného obrazu) k prototypu (predstavovanému svätcovi) a dokonca až k archetypu (k Otcovi).“¹⁸⁶ Jedná sa o estetické videnie skutočnosti. Podľa Špidlíka je takéto vnímanie ideálom Solovjovovej sofiológie, v ktorej sa poukazuje na všetko prenikajúcu a všade zjednocujúcu Božiu múdrosť.¹⁸⁷ Všetko, čo sa týka umenia (slová, farby, formy), slúži k jedinému cieľu, a to k prechodu z viditeľného sveta a počutého slova k neviditeľným duchovným skutočnostiam. Vyššie spomenuté prostriedky umenia slúžia umelcovi, aby meditoval nad krásou. Oni pozdvihujú všednosť ku sláve Božej múdrosti, ktorá je ukrytá vo všetkom stvorení.¹⁸⁸ Slová, farby a formy umožňujú človeku, aby sa zúčastňoval na stvoriteľskom akte, pričom sa zachováva ľudská sloboda, ako jedinečnosť človeka.

2.1.3 Krása vyjadrená prostredníctvom umenia

Človek počas svojho života objavuje veľké množstvo poznatkov. A napriek tomu nie je spokojný. Jedná sa o neustálu túžbu po dosiahnutí niečoho nového, čo ešte neexistuje, čo ho presahuje. Túži vytvoriť niečo, čo by podľa pravidiel umenia bolo dokonalé a dosahovalo najvyšší cieľ.¹⁸⁹ Špidlík hovoril, že „človek nie je zberateľom faktov; on je v

¹⁸³ Porov. SOLOVJOV, V.: *Obecný smysl umění*. In: TENACE, M.: *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*, s. 157-159.

¹⁸⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Ruská idea : jiný pohled na člověka*, s. 78-80.

¹⁸⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Ruská idea : jiný pohled na člověka*, s. 85.

¹⁸⁶ „Průzračnost ikon v ikonografii povznášá ducha od typu (hmotného obrazu) k prototypu (představovanému světcovi), a dokonce až k archetypu (k Otcovi).“ ŠPIDLÍK, T.: *Ruská idea : jiný pohled na člověka*, s. 85.

¹⁸⁷ Porov. ŠPAČEK, M.: *Poznání Boha a veškeré skutečnosti podle Tomáše Špidlíka*, s. 267.

¹⁸⁸ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Slovo a obraz*. Velehrad : Refugium, 1995, s. 6.

¹⁸⁹ „Krásné je to, co je podle pravidel umění dokonalé a vede k uskutečnění vlastního cíle.“ ŠPIDLÍK, T.: *Vědy - umění - náboženství*, s. 31.

podstate tvorca, takže nikdy nie je spokojný s tým, čo vidí.“¹⁹⁰ Svet, ktorý človeka obklopuje, je plný faktov, je to realita, ktorú vníma, avšak ona úplne neodzrkadľuje jeho skutočnú podstatu.¹⁹¹ Takýto nedostatok poznania vytvára v človeku túžbu po objavovaní a tvorivosti, ktorú je možné sledovať vo všetkých odvetviach, ako aj v samotnom konaní človeka. Jedná sa o prekonanie nekonečna. Človek chce byť v každom ohľade originálny a neustále túži vytvoriť niečo nové.¹⁹² „V skutočnosti človek nedokáže byť spokojný s nejakým základným výtvorom, produkovať niečo chaotické a nepodložené. Chce vytvoriť nový základ svojej existencie, vytvoriť nový svet.“¹⁹³

Jedná sa o túžbu človeka postaviť sa do stvoriteľskej pozície Boha. Samotnú stvoriteľskú činnosť opisuje Sväté písmo, ktoré zároveň učí, že jediným Stvoriteľom je Boh a všetko na svete pochádza od neho. Z toho dôvodu iba jemu platne a v plnom rozsahu patrí termín „*pravá tvorivosť*“. Na počiatku Boh vo svojej slobode stvoril vesmír, svet a človeka. Človek zažíva slobodu iba v spojení a v spolupráci s Bohom. Takýto vzťah človeka vedie ku kreatívnosti.¹⁹⁴ S. L. Frank na základe takéhoto tvrdenia definuje človeka ako „bytosť, ktorá sa vedome podieľa na božskej tvorivosti.“¹⁹⁵

Boh na počiatku stvorenia ustanovil, že človek stvorený na Boží obraz (porov. Gn 1,26-27) je ako jediný z celého stvorenia pozvaný podmaniť si a spravovať celý svet. Je pozvaný k tvorivej aktivite božského majetku, čo nás privádza k záveru, že človek je aj jeho tvorcom. „Boh tvorí a súčasne zbožšťuje to, čo vytvára. Takáto musí byť aj ľudská činnosť: tvorbou zbožšťovať seba a svet.“¹⁹⁶ Vytvára sa tu synergia¹⁹⁷, spolupráca človeka pri stvoriteľskej činnosti s Bohom.

¹⁹⁰ „L'uomo non è un raccogliatore di fatti; egli è essenzialmente un creatore, perciò non è mai contento di ciò che vede.” ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 47.

¹⁹¹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 47.

¹⁹² Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Duchovní jednota nové Evropy*. Olomouc: Refugium, 2007, s. 41.

¹⁹³ „L'uomo, infatti, non riesce ad essere soddisfatto di qualche creazione elementare, producendo qualcosa di caotico, infondato. Vorrebbe creare qualche nuovo fondamento della sua esistenza, creare un mondo nuovo.” ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 48.

¹⁹⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Il culto di Maria nella Chiesa Orientale. In: *Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione” : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana*, s. 99.

¹⁹⁵ „L'essere che compartecipa coscientemente alla creatività divina.” ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 48.

¹⁹⁶ „Dio crea e nello stesso tempo divinizza ciò che crea. Tale deve essere anche l'attività umana: creando, divinizzare se stessi e il mondo.” ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 48.

2.2 Umelec zjavujúci krásu

Ľudia si často myslia, že „umelec vyjadruje sám seba, robí viditeľným alebo počuteľným to, čo bolo skryté v jeho duši.“¹⁹⁸ Takýto názor je veľmi rozšírený, ale je veľmi zjednodušený a nezodpovedá samotným svedectvám umelcov. Na prvom mieste je inšpirácia, ktorú umelec objavuje zvonku, ide o akúsi vyššiu silu, ktorá pozýva umelca vyjadriť svoj postoj. V ikonografických pravidlách je definované, že umelec musí byť inšpirovaný samotným Bohom.¹⁹⁹ Jedná sa o hlas, ktorý umelca presahuje, podnecuje v ňom inšpiráciu, stvárňuje ho a vedie k vyjadreniu. Umelec, ktorý pocíti inšpiráciu, nemôže ostať pasívnym. Vyžaduje sa od neho spolupráca a konanie, vyjadriť ju a dať jej formu.²⁰⁰ Vzniká tak božsko - ľudské umelecké dielo, v ktorom transcendentný hlas získava ľudské vyjadrenie.²⁰¹

Ľudská sloboda je vo svojej podstate tvorivá. Slobodné vyjadrenie sa podieľa na vzniku umeleckého diela.²⁰² Človek, aby mohol tvoriť, musí objaviť a prijať inšpiráciu, vnútornú víziu. Ona prichádza z vyššieho sveta a umelci ju chcú vyjadriť. Špidlík uvažoval, ako inšpiráciu vysvetliť u neveriacich umelcov. Neveriaci umelec silu z vyššieho sveta, ktorá mu vdychuje myšlienku, nevzťahuje na Božie konanie, ale nazýva ju múzou alebo démonom.²⁰³ Špidlík prišiel k záveru, že vyššiu silu vysvetľuje ako nevedomú túžbu po Bohu. Môžeme tomu porozumieť na analógii s článkom viery, kde sa hovorí, že „*mimo Cirkvi niet spásy*“²⁰⁴. Aj v neveriacich sa nachádza nevedomá túžba patriť do Cirkvi. Táto

¹⁹⁷ Špidlík sa vo svojich dielach odvoláva ohľadom synergie aj na ruského mysliteľa N. Berdiajeva. Porov. ŠPIDLÍK, T.: Il culto di Maria nella Chiesa Orientale. In: *Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione“ : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana*, s. 99.

¹⁹⁸ „L'artista esprime se stesso, fa visibile o udibile ciò che era nascosto nella sua anima.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 49.

¹⁹⁹ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 86.

²⁰⁰ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 86.

²⁰¹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Umění jako projev Ducha*. In: *Důvody srdce*, s. 74.

²⁰² Pri vysvetľovaní témy inšpirácie sa Špidlík opiera o myšlienkový svet S. L. Franka a P. A. Florenského. Prostredníctvom S. L. Franka vysvetľuje inšpiráciu ako stav, zatiaľ čo u P. A. Florenského objavuje fázy umeleckej tvorby počínajúc inšpiráciou.

²⁰³ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 86.

²⁰⁴ „*Extra Ecclesia Nulla Salus*“ je výrok Cypriána z Kartága (začiatok 3. storočia - 258). Jedná sa o články KKC 846-848, v ktorých sa vysvetľuje, že „všetka spása pochádza od Krista Hlavy prostredníctvom Cirkvi, ktorá je jeho telom.“ Na základe Svätého písma a Tradície sa prišlo k záveru, že Cirkev je nevyhnutne potrebná na spásu, pretože je v nej prítomný Kristus. Takéto tvrdenie sa nevzťahuje na tých, ktorí bez vlastnej viny nepoznajú Krista a jeho Cirkev. KKC 846-848.

túžba je prítomná aj pri umelcoch, ktorí chcú vytvoriť niečo krásne.²⁰⁵ Pravá inšpirácia pochádza od Ducha Svätého a má podobu prorockého daru.²⁰⁶ Falošná, tzv. démonická inšpirácia spôsobuje posadnutosť.²⁰⁷ Božská inšpirácia nastáva prostredníctvom milosti, naopak, démonická inšpirácia sa agresívne stavia proti všetkému božskému.²⁰⁸ Rozlíšenie podstaty inšpirácie je dôležitým momentom, pretože umelec má skrz umenie vyjadriť krásu.

Inšpirácia nesie podnet a pozyva umelca k tvorbe, ktorá je ale ohraničená prijatím inšpirácie a ľudskými hranicami. Jedná sa o morálne hľadisko a hranice tvorivosti.²⁰⁹ Špidlík vysvetľuje morálny problém poslušnosti na objasnení výrazu „*poslúchat*“.²¹⁰ Jedná sa o aktivitu, pri ktorej človek vníma, čo hovorí niekto iný. Ak sa rozhodne konať podľa požiadavky hlasu, stráca svoju vôľu a koná to, čo od neho požaduje niekto iný. Aj umelec poslúcha hlas inšpirácie. Je potrebné rozlišovať, o aký hlas sa jedná. Boží hlas je vnútorný hlas srdca, ktorý ľudské dielo zdokonaľuje a morálne oslobodzuje. Naopak, cudzí hlas, ktorý nepochádza od Boha, umelca vyrušuje, tyranizuje a spôsobuje posadnutosť.²¹¹ Základná pravda kresťanskej morálky je plnenie Božej vôle. Umelec ju nielen spoznáva, ale ona v ňom spôsobuje tvorivú silu. Keď človek spolupracuje na Božom stvorení prostredníctvom tvorivosti, plní tak Božiu vôľu.²¹² Špidlík hovoril, že „len samotný Boh môže prikazovať človeku, dávať mu úlohu bez toho, aby zničil jeho slobodu, ale dokonca ju umocnil.“²¹³ Božia vôľa človeku umožňuje robiť veľké veci a diela.

²⁰⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T. – PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 138.

²⁰⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T. – PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 132.

²⁰⁷ V rámci rozlišovania duchov poznáme božskú alebo démonickú inšpiráciu. Inšpirácia, ktorá zbavuje človeka slobody je démonická. Tomuto rozmeru sa venovali mnohí duchovní otcovia a spisovatelia. Ak sa človek, nemysliac len umelcov, nevie oslobodiť od inšpirácie, je potrebné skúmať celú podstatu veci, teda nastúpiť na cestu rozlišovania duchov.

²⁰⁸ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Il culto di Maria nella Chiesa Orientale*. In: *Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione“ : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana*, s. 102.

²⁰⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 86-88.

²¹⁰ Slovo „*poslúchat*“ (lat. *oboedire*) má rovnaký koreň slova ako slovo „*počut*“ (lat. *ob-audire*). Porov. HRABOVSKÝ, J.: *Slovensko-latinský slovník*, s. 939, 960. „*ὕπακοή ἢ [ὕπακούω]*1. (koiné) poslušnosť, počúvanie, 2. (patres) (poslušná) odpoveď, (liturg.) ypakoi, verš alebo slová žalmu opakované spoločnosťou, neskôr časť liturgie po tzv. malom vchode (= v rímskej omši *graduale, responsorium*)“ PANCOVÁ, Helena: *grécko-slovenský slovník: od Homéra po kresťanských autorov*, s. 1231.

²¹¹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Umění jako projev Ducha*. In: *Důvody srdce*, s. 74-75.

²¹² Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 30.

²¹³ „Jen samotný Bůh může přikazovat člověku, dávat mu úkol, aniž by zničil jeho svobodu, ale dokonce ji umocnil.“ ŠPIDLÍK, T.: *Umění sjednotí svět*. In: *Sborník Katolické teologické fakulty. Svazek VII.*, Praha : Karolinum, 2005, s. 365-366.

Ľudské hranice pri umeleckej tvorbe sú vonkajšie a vnútorné. Umelec nie je nadčlovek, teda Boh, ktorý môže tvoriť čokoľvek chce. Človek je obraz obrazu, preto tvorí len v odlesku tvorivej Božej činnosti, teda napodobňovaním Boha. Keď Boh tvorí, dáva existenciu a zároveň posväcuje to, čo stvoril. Podobne aj človek môže tvoriť len také veci, ktoré má schopnosť aj posvätiť.²¹⁴ Hybnou silou pri umeleckej tvorbe je inšpirácia v Duchu Svätom. Keď pôsobí Duch Svätý v živote človeka, sám človek pociťuje túžbu po svätosti. Život premieňaný Duchom Svätým vnáša do kontextu umeleckej tvorby inšpiráciu. Inšpirovaný umelec pozerá na stvorený svet novým pohľadom a nachádza v ňom symboly. Oni vyjadrujú presah, ktorý je skrze Božiu múdrosť prítomný v stvorení.²¹⁵

Umelec pri inšpirácii pociťuje dvojité protichodnú silu. Inšpirácia pôsobí ako impulz, ale zároveň pre realizáciu vnuknutia je potrebná odpoveď človeka. Človek od prvotného hriechu pociťuje egoistickú telesnosť, ktorá protirečí duchovnému charakteru. Je potrebné egoizmus premeniť skrz Ducha Svätého. Telesnosť sama nie je zlá, ale má byť zbožštená. Jedná sa o synergiu medzi človekom a Duchom Svätým, ktorý mu pomáha k premene.²¹⁶ Táto premena je pozvaním vyhnúť sa všetkému, čo z vonkajšieho sveta a z vnútorných ľudských vášní znehodnocuje inšpiráciu.²¹⁷ Špidlík spomínané napätie vysvetľoval myšlienkou S. L. Franka: „Len Boh sa dokáže v človeku prejavíť takým protichodným spôsobom: tlačíť ho a súčasne ho robiť úplne slobodným.“²¹⁸ Človek je Bohom inšpirovaný, ale zároveň mu je ponechaná sloboda, aby odpovedal.²¹⁹

²¹⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Umění jako projev Ducha. In: *Důvody srdce*, s. 77.

²¹⁵ Porov. SLÁDEK, K. - BERÁNKOVÁ, J.: *Třikrát o Tomáši Špidlíkovi : Centro Aletti*. 2013. In: <https://www.proglas.cz/program/detail-poradu/2013-06-21-22-00-00/>.

²¹⁶ Špidlík synergiu vysvetľoval na skúsenosti, ktorú zažil počas teologických štúdií v Holandsku. Navštívil tam maliarsku akadémiu, kde profesor vyhodnocoval práce žiakov. Profesor ukázal Špidlíkovi jeden obraz, aby ho ohodnotil. Špidlíkovi sa obraz páčil a ohodnotil ho ako dobrý. Jednalo sa o vyobrazenie dievčaťa, ktoré držalo v ruke kyticu. Na to profesor Špidlíkovi vysvetlil, že tento žiak prepadne. Dôvodom bola nejednota. Jednotlivé časti nezodpovedali danému vyobrazeniu. Tvár dievčaťa nezodpovedala veku jednotlivých končatín. Jedna noha bola mužská, druhá ženská. Details boli rušivé. Nejednalo sa tu o synergiu. Preto Špidlík konštatoval, že všetko, čo nesúvisí a rozrušuje je od diavla. Porov. ŠPIDLÍK, T. – PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 132.

²¹⁷ Porov. ŠPIDLÍK, T. – PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 132.

²¹⁸ „Solo Dio sa imporsi all'uomo in maniera così antitetica: spingerlo e allo stesso tempo renderlo del tutto libero.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 30.

²¹⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 88.

Inšpirácia sama o sebe nemá formu, umelec ju musí vyjadriť a vytvoriť. Jedná sa o spolutvoriteľskú činnosť na Stvoriteľovom akte. Aby mal umelec spoluúčasť na takomto diele a bol schopný rozpoznať krásu symbolu a zachytiť ju v umeleckom diele, musí prejsť duchovným zrením.²²⁰ Prvou fázou umeleckej tvorby je hľadanie formy. Tento čas je pre umelca ťažkým a namáhavým obdobím. Špidlík ho nazýval aj „*temnou periódou*“, pretože človek si uvedomuje, že nenachádza formy vo viditeľnom svete, ktoré by zodpovedali prvotnej inšpirácii. Človek je preto pozvaný odstúpiť od okolitého viditeľného sveta. Jedná sa o druhú fázu, ktorú Špidlík nazýval „*pôst očí*“, alebo „*umelecká askéza*“. Ak sa umelec vyhne umeleckej askéze, začne tvoriť fantastické a neskutočné formy, ktoré nezodpovedajú prvotnej inšpirácii. Po vnútornom zrení inšpirácie nastupuje tretia fáza, v ktorej umelec hľadá viditeľné formy v stvorenom svete. Trpezliví umelci dlho hľadajú viditeľnú formu pre svoju inšpiráciu. Pre ilustráciu tejto skutočnosti uvádzame príklad zo života Rafaela, ktorý sa neodvážil a ani nedokázal predstaviť, ako namaluje Božiu Matku v jej nebeskej dokonalosti.²²¹ Báľ sa podľahnúť ilúzií fantázie, pretože žiadna z foriem viditeľného sveta nezodpovedala jeho inšpirácii.²²² Situácia sa zmenila, keď vo Florencii videl dievča, v ktorom vnútorne rozpoznal svoju inšpiráciu. Rafael objavil osobu, ktorej krása vo svojej symbolickosti najviac zodpovedala vnútornému videniu.²²³ „Praví umelci čakajú až príde Rafaelov zážitok, schopnosť vyjadriť duchovné videnie v poriadku tohto sveta, v jej reálnych formách a zákonoch.“²²⁴ V spomínanej tretej fáze, umelec spoznáva v stvorenom svete veci, ktoré sa stanú symbolom vyšších skutočností. Dievča, ktoré Rafael zachytil na plátne, v ňom vzbudilo zážitok vyššej skutočnosti. Viditeľné sa stalo symbolom neviditeľného zjavením krásy a pravdy. Špidlík preto hovoril, že „dať skutočným formám sveta symbolický význam duchovnej reality, je pravé umenie, pretože v ňom sa nachádza niečo sviatosťné. Vtedy môžeme povedať, že umelec je spolu s Bohom stvoriteľ.“²²⁵

²²⁰ SLÁDEK, K. (ed.): *Krása spasí svět*, s. 152.

²²¹ Príloha č. 3.

²²² Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 89.

²²³ Porov. SLÁDEK, K. - BERÁNKOVÁ, J.: *Třikrát o Tomáši Špidlíkovi : Centro Aletti*. 2013. In: <https://www.proglas.cz/program/detail-poradu/2013-06-21-22-00-00/>.

²²⁴ „Praví umělci čekají až přijde zážitek Rafaelův, dovednost vyjádřit duchovní vidění v řádu tohoto světa, v jeho reálných formách a zákonech.“ ŠPIDLÍK, T.: *Duchovní jednota nové Evropy*, s. 47.

²²⁵ „Dát skutečným formám světa symbolický význam duchovní reality, to je pravé umění, v němž je pak cosi svátostného. Tehdy můžeme říci, že umělec je spolu s Bohem stvořitel.“ ŠPIDLÍK, T. - PAULAS, J.: *Duše poutníka*, s. 135.

Umelec skrze symboly sprostredkuje inšpiráciu iným ľuďom. Duch Svätý nám umožňuje nazerať na symboly.²²⁶

Špidlík poukázal na to, že v umení je prítomný aj mariologický aspekt, v tom, že Ježiš Kristus, sa narodil ako človek z človeka, teda z Panny Márie.²²⁷ Z toho plynie, že „dokonalé zjavenie Boha musíme hľadať v človeku.“²²⁸ Boh sa inkarnoal ako človek medzi ľuďmi do palestínskej populácie.²²⁹ Preto jeho ľudské danosti, ako sú výzor, ľudské črty, reč, atď. zodpovedajú hebrejským rysom. Špidlík takéto poznanie argumentoval tým, že prvá inšpirácia Ježiša je božská, teda večná. Ona prekonáva všetky podmienky, ktoré ju môžu ohraničiť: čas a priestor. Táto inšpirácia nebráni tomu, aby sa Kristus inkarnoal v konkrétnych symboloch každodenného života.²³⁰ Takýto princíp sa prejavuje aj v umení. Príkladom je básnik, ktorý môže písať len v jazyku, ktorý pozná, ale jeho slová v sebe nesú hlboké a duchovné významy. Nemôže si pre svoju tvorbu vymyslieť nový jazyk. Takéto pravidlo analogicky platí pre všetky formy umenia. „Z toho vyplýva, že aj liturgické umenie je inkarnáciou Kristovho zjavenia v rôznych kultúrach, ktoré spolu tvoria multiformnú božskú múdrosť.“²³¹

2.3 Symbolická teológia

V predchádzajúcich častiach sme použili výraz „symbol“, s ktorým sa v Špidlíkových publikáciách stretávame pomerne často. Aj pre umenie a ikonografiu je tento výraz kľúčový, pretože sa skrze symboliku vyjadrujú vyššie skutočnosti.

Slovník slovenského jazyka uvádza význam pojmu „symbol“ v štyroch rovinách. 1. vec, jav alebo živá bytosť, ktorá predstavuje určitú všeobecnú, abstraktnú myšlienku; 2. dohodnutý znak pre určitú vec alebo jav; 3. výsostný znak, erb alebo znamenie; 4. obrazné vyobrazenie, prirovnanie alebo metafora.²³² Vo Filozofickom slovníku je výraz „symbol“

²²⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Vědy - umění - náboženství*, s. 77-78.

²²⁷ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 34.

²²⁸ „Dokonalé zjevení Boha musíme hledat v člověku.“ ŠPIDLÍK, T.: *Mariánská úcta v tradici křesťanského Východu*, s. 10.

²²⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 34.

²³⁰ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 34.

²³¹ „Da ciò segue che anche l'arte liturgica è una incarnazione della rivelazione di Cristo nelle diverse culture, che tutte insieme costituiscono la multiforme sapienza divina.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 34.

²³² Porov. PÉCIAR, Š. (ed.): *Slovník slovenského jazyka IV*, s. 379.

významovo podobný ako výraz „znak“, pričom sa poukazuje na to, že symbol je ustálený znak alebo znamenie, ktoré sa využíva v komunikácii.²³³ Najvšeobecnejšia definícia znaku je, že sa môže použiť na pripomenutie nejakého iného objektu alebo udalosti. Vysvetľuje sa tým prítomný predmet alebo udalosť, ktorá nie je samotným predmetom ani udalosťou. Človek je výnimočný tvor, pretože dokáže vytvárať symboly.²³⁴

Špidlík v publikáciách poukázal na to, že výraz „symbol“ (gr. *σύμβολο*) sa nachádza v gréckom preklade Svätého písma v Knihe proroka Ozeáša (Oz 4,12) a v knihe Múdrosti (Múd 2,9).²³⁵ Za významovo podobné slovo, ako sme uviedli v slovníkoch, je považovaný výraz „znamenie“ (gr. *σημεῖον*), ktoré sa vo Svätom písme nachádza 89-krát v Starom zákone a 70-krát v Novom zákone. Existujú aj ďalšie podobné termíny, ako napr. „typ“ (gr. *τύπος*), „obraz“ (gr. *εἰκόν*) a „mystérium, tajomstvo“ (gr. *μυστήριον*).²³⁶ Špidlík sa domnieval, že napriek rôznym jazykovým variantom slova symbol v Biblii, najdokonalejšie a najvyššie vyjadrenie dostáva v evanjeliu podľa sv. apoštola Jána. „Apoštol vidí vo vtelení a v diele Logosu vrchol všetkého zjavenia, ktoré bolo symbolicky vyjadrené už pri stvorení a v dejinách.“²³⁷

V podkapitole 2.2.1 „Inšpirácia a umenie“ sme opísali, ako umelec vyjadruje inšpiráciu. Aby človek bol schopný vyjadriť vyššie veci nižšími a objavil symbolické vyjadrenia a tak zjavil krásu, musí prejsť procesom očisťovania. Takéto očisťovanie nie je len čisto umelecké, ale aj duchovné, pretože sa jedná o očistenie srdca. Proces očisťovania je vyobrazený na starobyľom opise Mojžišovho výstupu na horu Sinaj.²³⁸ Výstup sa odohráva v štyroch stupňoch. Prvý stupeň opisuje ľudí, ktorí sú s Mojžišom pod horou. „Ľud zostáva na pláni, pozoruje blesky a hromy na nebi, bojí sa Pána; je to cesta bázne pred Bohom, dostatočná na to, aby sa zachránil.“²³⁹ Nasleduje druhý stupeň, v ktorom

²³³ Porov. ABBAGNANO, N.: *Dizionario di filosofia*, s. 797.

²³⁴ Porov. ABBAGNANO, N.: *Dizionario di filosofia*, s. 777.

²³⁵ Výraz „σύμβολο“ sme našli aj v Múd 16,6: „Εἰς νοῦθεσίαν δὲ πρὸς ὀλίγον ἐταράχθησαν σύμβολον ἔχοντες σωτηρίας εἰς ἀνάμνησιν ἐντολῆς νόμου σου.“ LXX Múd 16,6

²³⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 56.

²³⁷ „Apoštol vidí ve vtělení a v díle Logu vrchol veškerého zjevení, které bylo symbolicky vyjádřeno již při stvoření a v dějinách.“ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 56.

²³⁸ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 61.

²³⁹ „1. Il popolo rimane sulla pianura, osserva i fulmini e i tuoni in alto, teme il Signore; è la via del timore di Dio, sufficiente per salvarsi.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 26-27.

„Mojžiš vystupuje na horu. Ide o symbol pozitívnej teológie; tých, ktorí sa každý deň snažia študovať to, čo bolo zjavené.“²⁴⁰ Pozitívna teológia sa nazýva aj „*katafatická teológia*“ (gr. *καταφατικός*). Špidlík vysvetľoval, že na poznanie Boha nepostačí len racionálne skúmanie. Tí, ktorí Ho chcú poznať na začiatku hľadajú pozitívne prívlastky popisujúce Boha. Tieto prívlastky sú pre hľadajúceho ako dar zjavenia. Následne hľadajúci človek príde k záveru, že prívlastky alebo mená, ktorými opisuje Boha, plne nevystihujú Božie tajomstvo.²⁴¹ Nasleduje tretí bod výstupu. „Mojžiš sa zastavuje na vrchole hory. Keby urobil ďalší krok, padol by do priepasti; po pozitívnej teológii nasleduje negatívna teológia, zistenie, že predstavy rozumu sú vyčerpané, ale Boh zostáva skrytý v „tme“, v tajomstve.“²⁴² Jedná sa o negatívnu teológiu tzv. „*apofatickú teológiu*“ (gr. *ἀποφασίς*)²⁴³, v ktorej sa človek nebojí uznať, že je neschopný poznania Boha. Je to vymedzenie pojmov, čo všetko Boh nie je. Zároveň sa v tejto teológii opisujú vlastnosti, ktoré „presahujú naše všeobecné poznanie: je neviditeľný, nepochopiteľný, nedosiahnuteľný atď.“²⁴⁴

Špidlík predchádzajúce stupne špecifikuje v konkrétnom chápaní očistenia srdca. Na začiatku sa jedná o morálne hľadisko, prostredníctvom ktorého sa duša očisťuje od hriechov, ich následkov a vášní. Nasleduje psychologické očistenie, kde sa človek oslobodzuje od dojmov zmyslov, od predstavivosti a nakoniec od všetkého, čo by len vytváralo nejaký obraz.²⁴⁵ Špidlík konštatoval, že „dokonalé videnie je dané ‚*nahému*‘, ‚*beztvarému*‘ intelektu“²⁴⁶ t. j. čistému svetlu. Nasleduje štvrtý stupeň, v ktorom „Mojžiš,

²⁴⁰ „Mosè sale sulla montagna: è simbolo della teologia positiva, di quelli che cercano ogni giorno di studiare ciò che è rivelato.” ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 27.

²⁴¹ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 62.

²⁴² „Mosè si ferma sulla cima del monte. Se facesse un passo ulteriore, cadrebbe nell'abisso; dopo la teologia positiva, segue la teologia negativa, la scoperta che i concetti della ragione sono esauriti, ma Dio rimane nascosto nelle „tenebre”, nel mistero.” ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 27.

²⁴³ Ohľadom opodstatnenosti symbolickej teológie Špidlík poukazuje na Evágria, ktorý prvý stupeň mystiky vidí v apofatickej teológii. Jedná sa o myšlienku, že žiadny obraz a ľudská koncepcia úplne nevyjadrujú Boha, čo potvrdil sv. Gregor Palamas. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 46.

²⁴⁴ „... přesahují naše obecné poznání: je neviditelný, nepochopitelný, nedosažitelný atd.“ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 63.

²⁴⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 44.

²⁴⁶ „La perfetta visione è data all'intelletto ‚nudo‘, ‚senza forme‘.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 45.

hnaný túžbou, letí k Bohu na krídlach lásky, pretože iba láska môže poznať toho, kto je milovaný. Vzorec mystických traktátov končí, nie je možné ísť vyššie.“²⁴⁷

Po výstupe je potrebné zostúpiť do každodenného života, pretože mystika neexistuje sama pre seba.²⁴⁸ Človek, ktorý zažije mystické nazeranie, neostáva v tomto vytržení do konca života. Musí sa vrátiť do bežného života.²⁴⁹ Zážitok neznalosti a neschopnosti poznať Boha „vedie k umeniu chápať zjavené pojmy ako podobenstvo rozprávané Pánom, ktoré nás podnecuje k hľadaniu hlbšieho zmyslu toho, čo sa nám javí povrchné.“²⁵⁰ Ten, kto sa vracia naspäť do stvoreného sveta, nazerá na veci okolo seba novým pohľadom, objavuje ich prvotný zmysel prostredníctvom symbolu mysticky prežitých skúseností. Takéto nazeranie je podstatou symbolickej teológie.²⁵¹ Symbolické nazeranie umožňuje nahliadať na veci v hlbšom zmysle a tvary reálneho sveta sa stávajú symbolmi vyšších vecí. Duchovné chápanie skutočností, ktoré je Božím darom, spája sa s tvorivosťou človeka, pričom veci dostávajú nový rozmer. Príkladom je sám zamilovaný človek, ktorý svoju lásku prevažne ukazuje prostredníctvom symbolov, ako napr. kvet, prsteň, atď. Symbolika sa často nachádza aj pri rozhovore veriaceho s Bohom. Špidlík hovoril, že aplikácií symbolickej teológie je mnoho a nie je to niečo výnimočné.²⁵² „Symbolická teológia charakterizuje jediný správny postoj voči skutočnosti sveta, ktorý je stvorený k tomuto účelu: stať sa zjavením Božích tajomstiev.“²⁵³

Zjavenie Božej lásky je možné napríklad prostredníctvom umenia vo všeobecnosti. Umelci potrebujú hľadať symboly, aby nimi mohli vyjadriť duchovnú a neviditeľnú inšpiráciu. Symboly sa dotýkajú dvoch svetov, viditeľného a neviditeľného, vzájomne

²⁴⁷ „Spinto dal desiderio, Mosè vola verso Dio con le ali dell'amore, perché solo l'amore può conoscere colui che è amato. Lo schema dei trattati mistici finisce qui, non si può andare più in alto.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 27.

²⁴⁸ Špidlík po definovaní výstupu Mojžiša na horu poukazuje ešte na jeden aspekt od V. N. Losského, v ktorom sa pojednáva o zostúpení do každodenného života. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 27.

²⁴⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 62

²⁵⁰ „... vede k umění chápat zjevené pojmy jako podobenství vypravované Pánem, která nás podněcují k hledání hlubšího smyslu toho, co se nám jeví povrchně.“ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 62.

²⁵¹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Spiritualita křesťanského východu : Modlitba*. Velehrad: Refugium, 1999, s. 281.

²⁵² Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 62.

²⁵³ „Symbolická teologie charakterizuje jediný správný postoj vůči skutečnosti světa, který je stvořen k tomuto účelu: stát se zjevením Božích tajemství.“ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 63.

prepojených.²⁵⁴ Spolupráca obidvoch svetov sa ukazuje v tom, že „neviditeľný svet sa skrz symbolickosť zmyslami vnímaného obrazu prihovára k viditeľnému.“²⁵⁵ Viditeľný svet²⁵⁶ sa stal prostredníctvom nového pohľadu „obrazom (εἰκών), tieňom (σκιά), vzorom (υπόδειγμα, παράδειγμα), napodobením (μίμημα), typom (τύπος), symbolom (σύμβολον), hádankou (αἰνίγμα), znamením (σμεῖονη), pretože im len nedokonale patrí skutočnosť, ktorej odpovedajú.“²⁵⁷ Zároveň je dôležité skúmať pravdivosť symbolu. Symbol svoju pravdivosť vyjadruje tým, nakoľko je pravdivé to, k čomu presahuje, na čo odkazuje a koho cez neho sprítomňuje.²⁵⁸ „Symbol je schopný skrze stvorené veci predávať silu života a všetko prepojiť v univerzálnu jednotu.“²⁵⁹

Podľa Špidlíka vplývajú symboly a symbolika na hodnotu umeleckého diela. Hodnotenie umeleckého diela sa uskutočňuje na základe troch hľadísk: „1. podľa výšky významu, ku ktorému nás umelec chce doviest'; 2. podľa zrozumiteľnosti symbolov; 3. podľa bohatstva významov, ktoré samotný symbol ponúka.“²⁶⁰ Prvé hľadisko môžeme pozorovať aj pri ikonografii. Ikonografia má jediný cieľ, ku ktorému chce nahliadajúceho priviesť a tým je nazeranie na Boha. Spomínané druhé hľadisko Špidlík ilustruje na obraze západu slnka, ktorým umelec vyjadruje smrť človeka a na obraze patény, ktorá sa využíva pri slávení svätej omše a nad ňou sa nachádza baránok. Čitateľnosť symbolov je pri týchto dvoch vyobrazeniach rozdielna. Kým pri západe slnka je potrebné vysvetliť zámer umelca vzhľadom na rozličné interpretácie, obraz patény sa jednoznačne odvoláva na symbol slávenia eucharistie. Tretie hľadisko poukazuje na počet významov symbolu. Podľa Špidlíka je v náboženskom umení najdôležitejší prvý aspekt, pretože vyjadruje obsah,

²⁵⁴ Porov. SLÁDEK, K. (ed.): *Krása spasí svět*, s. 150.

²⁵⁵ „Neviditelný svět se skrz symboličnosti smyslově vnímaného obrazu promlouvá k viditelnému.“ SLÁDEK, K. (ed.): *Krása spasí svět*, s. 150.

²⁵⁶ Špidlík ponúka Origenesovu terminológiu, ktorá sa nachádza v diele „Origène et la „connaissance mystique“. CROUZEL, H.: *Origène et la „connaissance mystique“*. Paríž : Desclée de Brouwer, 1961, s. 216. In: ŠPIDLÍK, T.: *Spiritualita křesťanského východu : Modlitba*, s. 283.

²⁵⁷ „obrazem (εἰκών), stínem (σκιά), vzorom (υπόδειγμα, παράδειγμα), napodobením (μίμημα), typem (τύπος), symbolem (σύμβολον), hádankou (αἰνίγμα), znamením (σμεῖονη), pretože jim len nedokonale patrí skutočnosť, ktoré odpovedajú.“ ŠPIDLÍK, T.: *Spiritualita křesťanského východu : Modlitba*, s. 283.

²⁵⁸ Porov. SLÁDEK, K. (ed.): *Krása spasí svět*, s. 150.

²⁵⁹ „Symbol je schopen skrze stvorené věci předávat sílu života a vše přepojovat v univerzální jednotu.“ LADARIA, L. F.: Předmluva. In: ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*, s. 6.

²⁶⁰ „1. secondo l'altezza del significato al quale l'artista ci conduce, 2. secondo la comprensibilità dei suoi simboli, 3. secondo la ricchezza dei significati che il simbolo stesso offre.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 18.

ktorý má dogmatický a katechetický význam.²⁶¹ Pre pravé umenie však nie je možné vynechať druhé a tretie hľadisko, pretože všetky tri spolu tvoria ucelený význam.²⁶²

Umelci skrz umenie chcú komunikovať pravdy, ktoré objavili. „Prostredníctvom svojho umenia umelci túžia vytvoriť hlbší most medzi ľuďmi.“²⁶³ Pre túto tvorbu im slúži symbolika. Ona je špecifickým jazykom, ktorým umelci komunikujú. Špidlík zdôrazňuje, že „symbolické videnie sveta je nevyhnutne osobné“²⁶⁴, čo častokrát spôsobuje, že každý umelec má svoj symbolický jazyk na vyjadrenie inšpirácie. S tým je spojené riziko, že symbolika nemusí byť vždy prečítaná jednoznačne. V ikonografii sa takýto problém eliminoval tým, že vznikol jazyk symbolov, ktorý ikonopisci musia dodržiavať a preto ich umenie je čitateľné.²⁶⁵

Krása sa spája s umením, pretože je prostredníctvom neho vyjadrená. Ona je vyššia skutočnosť, ktorá odkazuje na transcendentné hodnoty. Najkrajší je Kristus, pretože zjavuje Nebeského Otca. Predstavili sme myšlienky V. S. Solovjova, ktorý zdôraznil, že nižšie veci majú poukázať na vyššie hodnoty, čo sa uskutočňuje skrze prežiaranie nadhmotným princípom. Ako príklad sme uviedli diamant a uhlie. Prostredníctvom princípu krásy človek vo stvorených veciach môže poznávať Stvoriteľa. Krása je prejavená aj v umení a všetky jednotlivé veci v umení slúžia na jej vyjadrenie. Umenie je sprostredkované vďaka tvorivosti človeka, ktorý sa chce pripodobniť Stvoriteľovi. Umelec zjavuje krásu na podklade inšpirácie, ktorú dostal. Ak umelec spolupracuje s Duchom Svätým, nastáva synergia, cez ktorú je správne vyjadrená inšpirácia. Vzhľadom na to, že inšpirácia je nadhmotný princíp, je potrebné vyjadriť ju viditeľným svetom skrze symboly. Symbolika umožňuje nazerať na veci v hlbšom význame.

²⁶¹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 19.

²⁶² Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 18-19.

²⁶³ Per mezzo della loro arte, gli artisti desiderano creare un ponte più profondo fra le persone. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 19-20.

²⁶⁴ „La visione simbolica del mondo è necessariamente personale.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 19.

²⁶⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 18.

3 IKONA - MIESTO ZJAVENIA KRÁSY BOHA

V predchádzajúcich dvoch kapitolách sme analyzovali, ako je možné poznať krásu Boha prostredníctvom umenia. Zdefinovali sme, že najdokonalejším obrazom je Ježiš Kristus, podľa ktorého bol človek stvorený na Boží obraz. V nasledujúcej kapitole sa pozorovanie zúži na ikonu. Budeme sa zaoberať symbolickým jazykom v ikonografii, ikonou ako sakrálnym umením a konkrétnym použitím nadobudnutých informácií.

3.1 Ikona

Ikona je špecifická forma vyobrazenia krásy Boha. V jednotlivých častiach podkapitoly budeme venovať pozornosť ikone ako objektu a vzťahu, ktorý je medzi ikonou a ikonopiscom. V ikonografii je zaužívaný termín „*písanie ikon*“, čo je odôvodnené tým, že ikona ako obraz je komunikačný prostriedok pre zjavenie Božieho slova.

3.1.1 Ikona ako objekt

Výraz „*ikona*“ pochádza z gréckeho slova „*εικων*“. V Byzancii označovala obraz s kresťanskou tematikou znázorňujúci Krista, Pannu Máriu a svätých. Tento názov sa postupne rozšíril na najrozličnejšie umelecké vyjadrenia, ako sú maľba, socha a mozaika. „Slovo ikona však označuje predovšetkým prenosný svätý obraz v gréckej a ruskej pravoslávnej cirkvi.“²⁶⁶ Jedná sa o špecifický typ obrazu, ktorý je zvyčajne písaný na dreve a nemá rám.²⁶⁷ Špidlík hovoril, že ikony sa primárne nereprodukuje na plátno a papier. Odôvodňoval to tým, že farby vzťahujú pozornosť na seba a zabúda sa na podklad, na ktorom sú nanosené. V jeho chápaní plátno alebo papier akoby prestali existovať, čím sa pohŕda hmotou, pretože navonok sú viditeľné len farby.²⁶⁸ Drevo tvorí integrálnu súčasť

²⁶⁶ „Slovo ikona však označuje predovšetkým prenosný svätý obraz u pravoslávnej cirkve řecké a ruské.“ ŠPIDLÍK, T.: Ikona. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*. Olomouc : Refugium, 2015, s. 181.

²⁶⁷ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Ikona. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*, s. 181.

²⁶⁸ Špidlík definoval, že ikony sú zvyčajne reprodukovvané na dreve, pričom sa domnievame, že myslel na klasické drevené ikony. Porov. ŠPIDLÍK, T.: Ikona – zjevení duchovního světa. In: ŠPIDLÍK, T.: *Důvody srdce*, s. 89. Považujeme za dôležité toto tvrdenie doplniť, pretože v tradícii Východnej spirituality, ako aj závere II. Nicejského koncilu, sa píše, sväté obrazy je možné tvoriť na rôznych materiáloch, stenách, nádobách, textíliách (napr. Plaščenica) i mozaikách. Porov. Concilium Nicaenum II - 787. In: ALBERIGI, G. - DOSSETTI D, L. et al. (ed.): *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Bologna : Dehoniane, 1991, s.

ikonopiseckej tvorby a kontemplácie.²⁶⁹ „Nevidíme farby na mieste dreva, ale farby na dreve, maľované drevo.“²⁷⁰ Takéto ponímanie ikony vychádza z techniky byzantského umenia. Špidlík písal, že kultúra ikony mala svoje počiatky v sýrsko-palestínskej oblasti. Postupne sa rozšírila do Malej Ázie a Byzancie.²⁷¹

Vo Východnej spiritualite ikony majú význačné miesto. Nachádzajú sa na rôznych miestach, ako napr. v domoch pre slávenie rodinnej liturgie, alebo v chrámoch pre účely kultu. Prepracovanosť ikon bola rozličná. Napr. v Byzantskej dobe mali veľkolepý vzhľad. V neskorších dobách a na vidieku sa na ikonách objavili prvky ľudovej zbožnosti a folklóru. Rozličnosť štýlov vzhľadom na región a obdobie písania ikon umožňuje znalcom ikonografie určiť približný čas a miesto vzniku.²⁷² Aj pri rôznorodosti štýlov sa umelci vždy riadili presnými technickými, estetickými a mystickými pravidlami. Ikony v sebe spájajú duchovný zážitok s umeleckou tvorbou, prepojenie mystiky a estetiky.

Pravoslávnu zbožnosť nie je možné pochopiť bez poznania a chápania mystiky ikony.²⁷³ Tento Špidlíkov argument potvrdzuje aj konštatovanie L. Uspenského, ktorý vidí bohatstvo Pravoslávnej cirkvi v troch rovinách: v liturgii, textoch patristických otcov a posvätnom umení. „Pravoslávna cirkev nevidí v ikone jeden z mnohých aspektov svojho učenia, ale vyjadrenie ortodoxie v jej celistvosti, ortodoxie ako takej.“²⁷⁴ Skrze ikony sa uskutočňuje mystické nazeranie. Pre pochopenie účelu tvorby ikon je vhodné porovnať ikony s maľbou v chrámoch Západného obradu. V Západnom obrade sa nachádzajú vyobrazenia (napr. fresky, oltárne obrazy, atď.), ktoré opisujú udalosti zo Svätého písma. Príkladom sú napríklad fresky v západných chrámoch, ktoré predstavujú podobnosť

135-136. Príkladom je aj ľanové plátno, ktoré je nanosené ako podklad na drevo ikony, čím sa zabraňuje, aby pracovanie dreva poškodilo maľbu. Zároveň ľanové plátno používali králi, čím sa naznačuje vznešenosť vyobrazenia na ikone. Porov. SENDLER, E.: *Ikona : obraz neviditeľného*, s. 237 – 239.

²⁶⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Ikona – zjevení duchovního světa. In: ŠPIDLÍK, T.: *Důvody srdce*, s. 89.

²⁷⁰ „Nenazíráme barvy na místě dřeva, ale barvy na dřevě, malované dřevu.“ ŠPIDLÍK, T.: Ikona – zjevení duchovního světa.“ In: ŠPIDLÍK, T.: *Důvody srdce*, s. 89.

²⁷¹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Ikona. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*, s. 181.

²⁷² Porov. ŠPIDLÍK, T.: Ikona. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*, s. 181.

²⁷³ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Ikona. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*, s. 180.

²⁷⁴ „La Chiesa ortodossa non vede nell'icona uno fra tanti aspetti della sua dottrina, bensì l'espressione dell'ortodossia nel suo complesso, dell'ortodossia come tale.“ USPENSKIJ, L. A.: *La Teologia dell'Icona : Storia e iconografia*. Milano : La Casa di Matriona, 1995, s. 3.

udalostí zo Starého a Nového zákona.²⁷⁵ Jedná sa o tzv. „*bibliu chudobných*“ (lat. *biblia pauperum*), ktorá iba málokedy ponúka duchovné vysvetlenie. Ikony nie je možné stotožniť so západným výrazom „*biblia pauperum*“²⁷⁶, pretože rozdielnosť týchto dvoch typov obrazov je v ich poslaní, ako aj v samotnej technike tvorby. Západný obraz v sebe nesie prvky sentimentality a citovej stránky umelca, a často sú skrze neho ilustrované biblické situácie. Ikony sú tvorené na podklade teologickej tradície, prostredníctvom nich je vyznávaná viera a oni nesú v sebe komunikatívny rozmer, zjavujú Krista. „Logos sa v Ježišovi Kristovi zjavuje ako obraz Syna, ktorý je nám prístupný.“²⁷⁷ Vtelenie Slova je pre ikonografiu najdôležitejším momentom. Kresťanské umenie je schopné komunikácie len prostredníctvom vtelenia Božieho slova. Chalcedónsky koncil definoval, že Ježiš Kristus má božskú a ľudskú prirodzenosť, ktoré sú nezmiešané a neoddelené, spojené v jednej osebe (hypostáze).²⁷⁸ Záver spomínaného koncilu nachádzame aj v dekréte II. Nicejského koncilu, ktorý hovorí, že: „Spolu s tým vyznávame aj dve prirodzenosti Toho, ktorý sa pre nás vtelil skrze nepoškvrnenú Bohorodičku a vždy Pannu Máriu, poznávajúc úplného Boha a úplného človeka, ako to aj vyhlásila synoda v Chalcedone.“²⁷⁹ Na podklade Kristovho človečenstva a božstva „ikona sa rozvíja ako pravé a skutočné umenie kresťanskej viery.“²⁸⁰ Kristus prostredníctvom vtelenia sa stal človeku prístupný a to nám umožnilo komunikáciu s Nebeským Otcom. „Preto sa kresťanské umenie, predovšetkým ikonopisecké, bude usilovať zobrazit’ svet z pohľadu Otca, ktorý nám bol komunikovaný v Synovi.“²⁸¹

²⁷⁵ Príkladom takýchto analogických vyobrazení Starého a Nového zákona je freska v Kostole Ducha Svätého, ktorý sa nachádza v obci Zehra. Porov. LACIKA, J.: *1000 cirkevných pamiatok Slovenska*. Bratislava : Ikar, 2012, s. 983.

²⁷⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 7.

²⁷⁷ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 8.

²⁷⁸ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve*, s. 70.

²⁷⁹ „Cum his autem et duas naturas confitemur eius qui incarnatus est propter nos ex intemerata Dei genitrice semper virgine Maria, perfectum eum Deum et perfectum hominem cognoscentes, quemadmodum et Chalcedonensis synodus promulgavit.“ „Σὺν τούτοις δὲ καὶ τὰς δύο φύσεις ὁμολογοῦμεν τοῦ σαρκωθέντος δι’ ἡμᾶς ἐκ τῆς ἀχράντου Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τέλειον αὐτὸν θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον γινώσκοντες, ὡς καὶ ἡ ἐν Καλχηδόνι σύνοδος ἐξεφώνησεν.“ Concilium Nicaenum II - 787. In: ALBERIGI, G. - DOSSETTI D, L. et al. (ed.): *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, s. 134-135.

²⁸⁰ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 10.

²⁸¹ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 10.

Rozličnosť medzi západným obrazom a ikonou poukážeme na príklade dvoch vyobrazení. Jedná sa o obraz s názvom „*Madona Granduca*“²⁸² od Rafaela. Spomínaný obraz je výsledkom Rafaelovho hľadania pre namaľovanie Božej Matky, aby naplnil inšpiráciu, ktorú dostal. Druhým vyobrazením je ikona s názvom „*Bohorodice Odigitria*“²⁸³. Spoločným prvkom pre oba obrazy je Ježiš Kristus a Bohorodička. Náboženský obraz od Rafaela znázorňuje postavy počas pozemského života a zobrazuje prvky telesnosti a sentimentality. Maliar v obraze vyjadril inšpiráciu prostredníctvom vlastných pocitov a myšlienok. Obraz predstavuje Máriu ako ženu, Božiu Matku a Ježiša ako malé dieťa, ktoré sa navonok neodlišuje od iných. Pri ikone vyjadrí ikonopisec rovnakú inšpiráciu iným spôsobom. Hľadá symboly, ktorými sa vyjadrí učenie Cirkvi, v tomto prípade učenie o Božom vtelení a materstve. Božie dieťa je v majestátnej pozícii, má svätožiariu a zvitok v ruke, čím sa vyjadruje vtelená Božia múdrosť.²⁸⁴

Spôsob, akým ikona komunikuje, je komplexným a náročným jazykom. Jej komunikácia je založená na obraze, ale súčasne na slove. Ikona v sebe sprítomňuje jednotu obrazu a slova, a zároveň je zjavením, ale aj pamiatkou. Prostredníctvom symbolov ikona komunikuje hlbokú duchovnú skutočnosť. Pri ikone je možné vidieť obojstrannú duchovnú komunikáciu. Na jednej strane umožňuje výstup človeka k Bohu, na druhej strane, prostredníctvom nej zostupuje Boh k človeku. Ikona je miesto, kde prebýva Boh. „Je to teurgická prítomnosť (Božia prítomnosť), nakoľko v nej pokračuje pôsobenie milosti, ktorá prináša spásu, očistenie a zbožštenie.“²⁸⁵ Teurgická prítomnosť na ikone sa uskutočňuje v troch rovinách. Prvá rovina je „*stvorenie*“, ktoré bolo vytvorené Božím slovom (porov. Gn 1,3) a zo stvorenia je možné poznať samotného Pôvodcu. Ikona patrí do stvorených vecí. Druhá rovina Božej prítomnosti sa v ikone uskutočňuje prostredníctvom „*umelecko - duchovnej sily*“. Tvorenie obrazov, na ktorých je vyobrazený Pán, je možné len kvôli účinkovaniu Ducha Svätého, ktorý je pravý ikonopisec. Božské prebývanie v obraze sa uskutočňuje na predispozícii, ktoré umožnila stvorená látka a prítomnosť Ducha, ktorý sa spája s hmotou. Jedná sa o ľudské umenie spojené s Božou milosťou. Treťou rovinou,

²⁸² Príloha č. 3.

²⁸³ Príloha č. 4.

²⁸⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Ikona. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*, s. 189-190.

²⁸⁵ ŠPIDLÍK, T. - RUPNÍK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 12.

v ktorej sa uskutočňuje teurgická prítomnosť je „*liturgia*“. „Modlitba cirkvi, veriacich, je dôkazom Božej prítomnosti v ikone.“²⁸⁶ Ikona preto umožňuje človeku vidieť, ako sa hmota stane miestom spásy. Jedná sa o integrálne nazeranie.²⁸⁷

Sväté písmo a ikona sú prostriedky, ktoré sa zameriavajú na rovnaké skutočnosti a zdieľajú rovnaké tajomstvo. Preto II. Nicejský koncil hovorí:

„Všetky cirkevné tradície, ktoré nám boli prikázané či s písomným zápisom, alebo bez neho, neporušene zachovávame: jednou z nich je aj podoba maľby obrazov, ktorá sa zhoduje s rozprávaním evanjeliovej zvesti na potvrdenie skutočného, a nie preludového vtelenia²⁸⁸ Božieho Slova a ktorá nám prináša podobný úžitok.“²⁸⁹

Ikony sú prostriedkom božsko - ľudskej komunikácie. Je to komunikácia Ježiša Krista, pravého Boha a pravého človeka, ktorý je Logos (Slovom) a je aj Božím obrazom.²⁹⁰ Zároveň je to komunikácia „celej ľudskej múdrosti, teologickej tradície, čiže ľudského vnímania spásy.“²⁹¹ Ikona predstavuje spôsob, ako človek prijal spásu, ktorú mu Boh dáva. Materiálnosť ikony (drevo, nanesené farby a zobrazenie) je prostriedkom pre vyjadrenie spásy prostredníctvom daného biblického alebo hagiografického rozprávania. Farby a črty postáv na ikone sú zduchovnené, hovoria o Bohu. Pre zduchovnenie sa používa teologický výraz „*zhypostazovanie*“, teda prevzatie do osobnej skutočnosti. Grécky termín „*ὁπόστασις*“ patrí do trojičnej náuky zo 4. storočia, v ktorej sa pojednáva o „*ousia*“ (gr. οὐσία) a „*hypostásis*“ (gr. ὑπόστασις).²⁹² Jeden z problémov ikonoklastov bolo prijatie obrazu Bohočloveka, teda prijatie obrazu Kristovej hypostázy.²⁹³ Zduchovnenie obrazu sa

²⁸⁶ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 13.

²⁸⁷ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 10-13.

²⁸⁸ Poznámka prekladateľa: významovo sa jedná o „*včlovečenie*“, ale také slovo v slovenský jazyk nepozná.

²⁸⁹ „Omnes ecclesiasticas sive scripto, sive sine scripto sancitas nobis traditiones illibate servamus; quarum una est etiam imaginalis picturae formatio, quae historiae evangelicae praedicationis concinit, ad certitudinem verae et non secundum phantasiam Dei Verbi inhumanationis effectae, et ad similem nobis utilitatem commode proficientem.“ „Πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐγγράφως καὶ ἀγράφως τεθεσπισμένας ἡμῖν παραδόσεις ἀκαινοτομήτως φυλάττομεν ὧν μία ἐστὶ καὶ ἡ τῆς εἰκονικῆς ἀναζωγραφίσεως ἐκτύπωσις, ὡς τῆ ἱστορίᾳ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος συνάδουσα πρὸς πίστωσιν ἀληθινῆς καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν τοῦ θεοῦ λόγου ἐνανθρωπήσεως καὶ εἰς ὁμοίαν λυσιτέλειαν ἡμῖν χρησιμεύουσα“ Concilium Nicaenum II - 787. In: ALBERIGI, G. - DOSSETTI D, L. et al. (ed.): *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, s. 135.

²⁹⁰ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Několik úvah o teologii ikony. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*, s. 188.

²⁹¹ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 15.

²⁹² Porov. SCHÖNBORN, Ch.: *Ikona Krista*, s. 36.

²⁹³ Porov. USPENSKIJ, L. A. - SACHAROV, N.: *Ikona : Okno do věčnosti*. Olomouc : Olomoucko - Brněnská eparchie Pravoslavné církve v českých zemích, 2018, s. 131.

uskutočňuje v dvoch rovinách. Na jednej rovine je ikona hypostázovaná v Ježišovi Kristovi, ako božskej osobe, čo spôsobuje, že nám ho ikona pripomína a sprítomňuje. V druhej rovine je ikona „hypostazovaná ľudskou osobou prostredníctvom pôsobenia Ducha Svätého.“²⁹⁴ Ikona nekomunikuje vo všeobecnosti, ale vždy sa vyjadruje v konkrétnosti, a jej posolstvo je univerzálne pre celé spoločenstvo.²⁹⁵

Úlohou ikonografie je vydať svedectvo o Bohu vo viditeľnom obraze. Jedná sa o analógiu, ktorú sme rozoberali v časti 2.1.1, že človek skrze nižšiu realitu vyjadruje vyššie skutočnosti. Matéria ikony, ktorá je nižšou realitou, má prostredníctvom symbolického jazyka ikonografie poukázať na vyššie veci. Jednotlivé aspekty na ikone majú svoju dôležitosť, „kompozícia a perspektíva, farba a svetlo, dekoratívne prvky, to všetko dostáva dogmatický zmysel.“²⁹⁶ Všeobecným pravidlom pri písaní ikon je ich farebnosť. Červená farba symbolizuje krv a božstvo, modrá je symbolom ľudskosti, zlatá²⁹⁷ je farbou večnosti, nemeniteľnosti a zelená je symbolom Ducha Svätého. Dôležitým prvkom pri každej ikone je svetlo. Pri ikonách sa nepripúšťa svetlo, ktoré prichádza z prostredia a osvetľuje postavu. Na ikonách svetlo vychádza z postavy, konkrétne zo srdca, kde prebýva Božia milosť, pretože svetlo je symbolom Ducha Svätého. Najviditeľnejšie je to vidieť na tvári, ktorá je najsvetlejšia, pretože ostatnú časť zakrýva oblečenie.²⁹⁸

Pri ikonách je potrebné vnímať relatívnosť obrazu. Obraz nemôže ostať iba obrazom, ale musí poukázať na niečo vyššie, inak sa stane modlou. Preto sa umelec v ikonografických vyobrazeniach drží princípov, ktoré priamo odkazujú na symbolickosť vecí. Príkladom je aj snaha zachovať myšlienku o hĺbke obrazu a to tým, že obraz

²⁹⁴ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 16.

²⁹⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 15-16.

²⁹⁶ „Kompozice a perspektiva, barvy a světlo, dekorativní prvky, to vše dostává dogmatický smysl.“ ŠPIDLÍK, T.: Několik úvah o teologii ikony. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*, s. 189.

²⁹⁷ Zlato nemení svoj vzhľad, pretože nepodlieha zmenám a zároveň je hodnotné.

²⁹⁸ V západnom umení je postava väčšinou osvetlená z priestoru. Výnimkou je maliar El Greco (1541-1614), ktorý prevzal techniku z ikon. Porov. ŠPIDLÍK, T.: Několik úvah o teologii ikony. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*, s. 189. El Greco je prezývka pre Doménikosa Theotokópulosa, ktorý sa narodil na Kréte. Tento umelec maľoval originálnym a výrazným štýlom, ktorý sa používa pri písaní ikon. Obrazy maľoval v Taliansku (Benátky a Rím) a v Španielsku. Ako príklad uvádzame obraz s názvom „Christ Blessing“ z roku 1600. Porov. El Greco (Domenikos Theotokopoulos), Internet (29.03.2019) In: <https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/artists/el-greco-domenikos-theotokopoulos>.

perspektívne nepresahuje dosku. Vyobrazenie sa môže javiť ako ploché²⁹⁹ bez perspektívy, pretože mystérium a realita sa nachádza za ikonopiseckou doskou napr. v nebi alebo za ikonostasom vo svätostánku. Ikona ako celok tvorí oponu, čo je odôvodnením, že sa neklaníme ikone ako matérii, ale tajomstvu, ktoré vyobrazuje a ktoré sa nachádza za ňou. Preto môžeme ikonu nazvať aj oknom do večnosti. „Ikona teda nie je realitou sama o sebe, je však východiskom nášho myšlienkového vzostupu.“³⁰⁰ Príkladom takéhoto zmýšľania je aj zásada, že v byzantských chrámoch sa nenachádzajú sochy. Na sochy je možné pozeráť zo všetkých strán a tak netvorí okno, cez ktoré je možné nazerať do večnosti.³⁰¹

3.1.2 Ikona a ikonopisec

Na svete existuje veľké množstvo ikonopiseckých škôl, ale všetky vychádzajú z jednej tradície. Ikonopisci postupujú podľa pravidiel tzv. kánonov, ako to bolo u starých a svätých ikonopiscov. Kánon sa opiera o myšlienku II. Nicejského koncilu. Koncil sa inšpiroval sv. Gregorom Veľkým, ktorý prirovnával maľbu k hlásaniu viery. „Nápad/návrh a tradícia je od nich (otcov), nie od maliara. Lebo maliarovo je len umenie. A je zřejmé, že rozvrh/usporiadanie je od svätých otcov, ktorí to zaviedli.“³⁰² Zachovanie tradície svätých, ako píše sv. Gregor Veľký, sa uskutočňovalo v kláštoroch, pretože v nich boli ateliéry, kde sa písali ikony. Sv. Simeon Solúnsky píše:

„Ak chceš, človeče, takéto (veci) predstavovať a vyučovať ľudí, konaj posvätné podľa tradície, ktorú on odovzdal, vyučuj slovami, piš písmenami, maľuj aj farbami podľa prijatej tradície aj to, čo je pravdivá maľba, ako aj (to, čo je) písmo v knihách, aj (to, že) je v nich (prítomná) Božia milosť, lebo to, čo zobrazujú, je sväté.“³⁰³

²⁹⁹ Ikonopisecká zásada perspektívy je taká, že maliar môže ísť do hĺbky iba toľko, aká je hrúbka drevenej dosky. Existuje aj druhý spôsob, tzv. obrátená perspektíva, čo znamená, že skutočnosť je niekde v diaľke a prichádza k človeku. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Jazyk ikon*. In: *Krásné slovo otce Špidlíka 5. a 6. díl : Teologie ikony 1. a 2. část* [DVD]. Olomouc : Centrum Aletti, 2016.

³⁰⁰ „Ikona tedy není realitou sama o sobě, je však východiskem našeho myšlenkového vzestupu.“ ŠPIDLÍK, T.: Ikona. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*, s. 190.

³⁰¹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Ikona. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*, s. 190.

³⁰² Igitur eorum est ingenium et traditio, et non pictoris: nam pictoris sola ars est: dispositio manifestum est quod sit sanctorum patrum qui dedicaverunt. μηνοῦνγε αὐτῶν ἢ ἐπίνοια καὶ ἢ παράδοσις, καὶ οὐ τοῦ ζωγράφου. τοῦ γὰρ ζωγράφου ἢ τέχνη μόνον· ἢ δὲ διάταξις πρόδηλον τῶν δειγματῆρων ἁγίων πατέρων. MANSI, J. D. (ed.): *Sacrorum Conciliorum. Nova, et Amplissima Collectio vol. 013*, s. 252a.

³⁰³ „Si volueris, homo, talia producere et homines docere, operare quemadmodum ipse tradidit, doce verbis, litteris scribe, colorum etiam ope effinge, ut traditum fit, quod est vera effigies, velut scriptura in libris, eisque inest divina gratia cum sancta sint quae exprimuntur.“ „Εἰ θέλεις, ἄνθρωπε, ταῦτα παριστᾶν καὶ

Zároveň sa pociťovala potreba zachovať tradíciu, aby sa vyhlo dezinterpretácii, ak sa ikony budú písať mimo kláštorov. Vznikol tak ikonopisecký kánon, ktorý sa tvoril počas formovania kresťanských dogiem. Pri zostavovaní kánona sa vychádzalo zo Svätého písma, ako aj apokryfov a listov Cirkevných otcov. Kánon bol zhrnutý do príručiek a šablón tzv. hermeneje alebo podlinniky.³⁰⁴ Podlinniky³⁰⁵ uchovávajú dogmatické pravdy a kánonickú tradíciu, aby „obraz a podoba“ boli umelcami správne vyjadrené.³⁰⁶ Taktiež popisujú aj obsahovú stránku ikon a techniky, ktoré sa používajú pri písaní. Tieto techniky usmerňujú ikonopiscov, ale zároveň im ponechávajú slobodu pri tvorbe. Dokazujú to ikony samy. Sú si podobné, ale nie sú kópiami. Zapísanie kánonu a pravidiel umožnilo vytvoriť a zjednotiť ikonopisecký jazyk, čím ikona dostala schopnosť komunikácie.³⁰⁷

Špidlík hovoril, že ikonopisectvo sa podobá kňazskej funkcii. Kňaz premieňa chlieb na Eucharistiu prostredníctvom slov, ikonopisec to robí pomocou obrazu.³⁰⁸ Ikonopisec, v analógii ku kňazskej funkcii, má dvojité poslanie. Na jednej strane sa jedná o vyučovanie pravdy a na druhej strane o sprostredkovanie milosti. Za pomoci ikon je predstavovaná a vyučovaná pravda, ktorú je možné vyjadriť aj slovami.³⁰⁹ V ikonách je možné vidieť Biblické jadro, ale zároveň je v nich prítomná tradícia.³¹⁰ Písanie ikon sa tak stalo hlásaním evanjelia. „Čo kňazi robia slovami, to robia maliari farbami. Jedná sa o pozdvihnutie mysle k Bohu.“³¹¹ Je potrebné zachovať isté pravidlá. Podobná situácia je aj pri kazateľskej činnosti. Kazateľ zachováva pravidlá, aby sa vyhol heretickému učeniu. Podobne je tomu

τοῖς ἄνθρωποις διδάσκειν, ἱερούργει ὡς παραδέδωκε, δίδασκε λόγοις, γράφει συγγράμμασιν, εἰκόνιζε καὶ διὰ χρωμάτων ὡς παραδέδοται· ὅπερ καὶ ὁ ἀληθὴς ἐστὶν ἐξεικονισμὸς, ὡς καὶ ἡ ἐν βίβλοις γραφή, καὶ χάρις ἐν αὐτοῖς ἐστὶ θεία, ἐπεὶ καὶ τὰ τυπούμενα ἅγια.“ SIMEONIS THESSALONICENSIS: *Dialogus contra Haereses*. In: PG 155, 113c.

³⁰⁴ ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 139.

³⁰⁵ Podlinniky sú zložené z podkresieb (nákresov) a môžu obsahovať technickú časť (štec a farby), históriu, umiestnenie ikon a spôsoby písania ikon Ježiša Krista a Bohorodičky. SENDLER, E.: *Ikona : obraz neviditeľného*, s. 240 – 243. Medzi najznámejší zborník patrí „*Ερμηνεία της ζωγραφικής τέχνης*“ od kňaza a maliara z hory Athos Dionísiusa z Furny (1670–1745). Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Ikona*. In: KARCZUBOVÁ, L. (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*, s. 183-184.

³⁰⁶ GÁBOR, M.: *Ikonografický kánon*. In: *Slovo : časopis gréckokatolíckej cirkvi*, roč. 42, 2010, č. 14-15, s. 18-19.

³⁰⁷ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 16.

³⁰⁸ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Ikona – zjevení duchovního světa*. In: *Důvody srdce*, s. 83-84.

³⁰⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 35.

³¹⁰ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 13.

³¹¹ „Co kněží dělají slovy, to dělá malíř barvami. Pozvedá jejich mysl k Bohu.“ ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 139.

tak pri ikonách, kde je potrebné zachovať tradíciu pri ich písaní. Ikona sa stala „súčasťou ortodoxného (teda zodpovedajúceho správnej náuke) univerzálneho cirkevného jazyka.“³¹² Nie je tomu tak kvôli umeleckej kráse, ani kvôli tomu, že vysvetľuje dogmatické učenie, ale pre jej úzke spojenie modlitby a liturgie. Ikona v sebe spája estetiku s liturgickou, teologickou a dogmatickou rovinou. Tvorí komplexný jazyk, ktorý bol prijatý aj do liturgického prostredia.³¹³

Pri umeleckom diele, vo všeobecnosti, umelec komunikuje svoje myšlienky a pocity, ktoré pochopil prostredníctvom inšpirácie. Ikony prekračujú tento základný predpoklad umelca, pretože oni sprostredkujú Božie zjavenie.³¹⁴ Ikonopisec sa tak dostáva do služby božsko - ľudskej komunikácie.³¹⁵ Ikony nesú posvätný charakter, pretože sa stávajú prostriedkom pre modlitbu ľudu. Špidlík prirovnával modliaci sa ľud k izraelskému ľudu, ktorý očakáva návrat Mojžiša z hory Sinaj. Ikonopisec je prirovnaný k Mojžišovi, ktorý nesie údel ľudu a pomáha mu v ťažkom putovaní. Putovanie je možné prirovnať ku kontemplácii, ktorá pozostáva z dvoch častí. Prvá časť hovorí, že je dôležité prejsť od zmyslového nazerania k mentálnemu videniu. Človek, ktorý vníma viditeľný svet prostredníctvom zmyslov, prechádza k mentálnemu (rozumovému) nahliadaniu na veci vo svete. Druhá časť pojednáva o prechode z inteligibilných súvislostí, teda rozumovo postihnuteľných, k autentickej duchovnej vízii. Takéto nazeranie pozostáva z kontaktu a skúsenosti samotnej prítomnosti Boha.³¹⁶

Keď sa ikonografi učia písať ikony (napr. v kláštore na hore Athos), pri skúške musia namaľovať ikonu Premenenia Pána. Podklady pre túto maľbu sú zapísané v ikonopiseckom kánone, ktoré pozostávajú z textov opisujúcich danú situáciu.³¹⁷ Keď ikonograf ide písať

³¹² ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 13.

³¹³ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 13-15.

³¹⁴ „Jednou sem dával kurz o ikonách, kurz, nebo tokovou přednášku o ikonách, blízko Milána, a tam byl jeden malíř. A on mi řekl: „Víte, já bych se rozplakal.“ Proč? „My když malujeme tak předpokládáme, že 90 procent lidí tomu nerozumí, pač každý si dělá svou mluvu. Tady (u ikon) je přece jakási mluva.“ A já se vždycky pokouším, tak trochu, do této mluvy lidí zasvětit.“ ŠPIDLÍK, T.: *Jazyk ikon*. In: *Krásné slovo otce Špidlíka 5. a 6. díl : Teologie ikony 1. a 2. část* [DVD]. Olomouc : Centrum Aletti, 2016.

³¹⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 15.

³¹⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 190.

³¹⁷ Ako príklad uvádzame text veršovanej slohy zo sviatku Premenenia Pána: „(Dávid) Vyzval tvorstvo, aby sa radovalo.* A takto prorocky volal: * ,Tábor a Hermon zaplesajú v tvojom mene,‘ * lebo si vystúpil, Spasiteľ, na túto horu so svojimi učeníkmi, * aby sa zaskvela hriechom nepoškvrnená Adamova

ikonu, najskôr vstupuje do modlitby a pred očami má ikonografický kánon. Musí urobiť asketický výstup a podstúpiť „*pôst zmyslov*“. Tieto dva spôsoby mu umožňujú oslobodiť sa od fantastických vyobrazení a individualistického pohľadu. Nastupuje „*pôst očí*, vďaka ktorému bude schopný odmietnuť zbytočné formy.“³¹⁸ Takýmto spôsobom sa ikonograf očisťuje od nadbytočných foriem a pozerá sa na svet jednoduchým pohľadom.

3.2 Konkrétne realizácia ikonografickej symboliky na mozaike

V jednotlivých obdobiach umenia sa menili a formovali rozličné štýly a formy, ktorými sa vyzdobovali chrámy a sakrálne miesta. V predloženej kapitole zameriame pozornosť na špecifickú formu umenia prostredníctvom mozaiky inšpirovanej Špidlíkovou spiritualitou, ako aj na jej samotnú realizáciu.

3.2.1 Ikonografický kánon vyobrazený novým jazykom

Špidlík v publikácii „*Nové cesty pastorální teologie : Krása jako východisko*“ napísal, že chrám je obrazom kozmu, ktorý je naplnený Bohom.³¹⁹ Je to privilegované miesto, ktoré si Boh vybral pre svoje prebývanie. „Kresťanský chrám predstavuje celý svet.“³²⁰ Je bránou medzi nebom a zemou, skrz liturgické slávenie, ktoré sa v ňom uskutočňuje. Nebo je prítomné v posvätnom priestore tzv. presbytériu, v ktorom sa nachádza obetný stôl. Zem je priestor pred presbytériom, kde sú prítomní veriaci.

II. Nicejský koncil vo svojom záverečnom dekrétu definoval:

„Ustanovujeme so všetkou presnosťou a dôkladnosťou, aby sa ctihodné a sväté obrazy predkladali v tvare vzácneho a životodarného kríža: maľby, aj mozaiky, aj (obrazy) z iného vhodne použitého materiálu vo svätých Božích chrámoch, na posvätných nádobách a rúchach, stenách a tabuliach, v domoch a na uliciach; aj obraz nášho Pána, Boha a Spasiteľa, Ježiša Krista, (aj obraz) našej Nepoškvrnenej Panej, svätej Bohorodičky, (aj obrazy) ctihodných anjelov a všetkých svätých a zbožných mužov.“³²¹

prirodenosť * tvojou Božskou krásou a slávou.“ ERINE (ed.): *UTIERNE na celý rok (nedel'né, sviatočné i všedné) a bežné i kráľovské HODINKY*. Michalovce : Redemptoristi, 2010, s. 345.

³¹⁸ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 17.

³¹⁹ Porov.: ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I. et al.: *Nové cesty pastorální teologie : Krása jako východisko*. Olomouc: Refugium, 2008, s. 339.

³²⁰ „Křesťanský chrám představuje celý svět.“ ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I. et al.: *Nové cesty pastorální teologie : Krása jako východisko*, s. 339.

³²¹ „Diffinimus in omni certitudine ac diligentia, sicut figuram preciosae ac vivificae crucis ita venerabiles et sanctas imagines proponendas, tam quae de coloribus et tessellis, quam quae alia ex materia congruenter in sanctis dei ecclesiis et sacris vasis et vestibus, parietibus et tabulis, domibus et viis habentur, tam

Formy, akými vznikali vyobrazenia Krista, Panny Márie a svätých, už nestáli ako prekážka viery a neboli vnímané ako modloslužba. Preto boli zdobené chrámy na rozličných miestach sveta freskami, obrazmi a mozaikami. Jednou zo škôl, ktoré sa v súčasnosti venujú sakrálnemu umeniu je aj „*Centro Aletti*“ v Ríme. Centrum sa zaoberá Východnou spiritualitou, čo je teologický ateliér, a výzdobou sakrálnych priestorov, čo je mozaikový ateliér. Súčasťou centra je priestor pre štúdium a vydavateľstvo.³²² Prvá mozaika, ktorou sa ateliér preslávil, sa nachádza v kaplnke „*Redemptoris Mater*“ vo Vatikáne.

Pri štúdiu Východnej spirituality a ikonografie si Špidlík uvedomil, že neustálym používaním tých istých výrazových prostriedkov sa stráca sviežosť a farba. Preto považoval za potrebné hľadať nové spôsoby a jazyk pre tlmočenie dogmatických právd kresťanskej tradície. Pravda ostáva rovnaká, ale umelecké vyjadrenie sa môže zmeniť. „To, čo bolo povedané v gotickom jazyku, bolo neskôr povedané v renesančnom jazyku, potom v barokovom jazyku atď.“³²³ Aj dnešná doba má hľadať spôsoby pre vyjadrenie rovnakej dogmatickej pravdy. „Jedná sa o interpretáciu tradície v dnešnom jazyku, v jazyku súčasného človeka.“³²⁴ Príklad hľadania konkrétnej a zrozumiteľnej formy odkomunikovania večných právd pre dnešnú dobu vytvoril M. I. Rupnik SJ, ktorý sa nechal sprevádzať Špidlíkom. Jedná sa o vyjadrenie kresťanskej tradície a ikonopiseckého kánonu prostredníctvom nového jazyka.³²⁵ Špidlík tento pokrok vysvetľuje nasledovne: „Veľa ľudí dnes napodobňuje ikony, ale napodobňuje ich otrocky. Človek sa môže

videlicet imaginem domini dei et salvatoris nostri Ihesu Christi quam intemeratae dominae nostrae sanctae dei genetricis honorabiliumque angelorum et omnium sanctorum simul et aliorum virorum.“ „ὀρίζομεν σὺν ἀκριβείᾳ πάση καὶ ἐμμελείᾳ παραπλησίως τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἀνατίθεσθαι τὰς σεπτὰς καὶ ἁγίας εἰκόνας τὰς ἐκ χρωμάτων καὶ ψηφίδος καὶ ἐτέρας ὕλης ἐπιτηδείως ἐχούσης ἐν ταῖς ἁγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις, ἐν ἱεροῖς σκεύεσι καὶ ἐσθήσεσι, τοίχοις τε καὶ σανίσιν, οἴκοις τε καὶ ὁδοῖς, τὴν τε τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰκόνα, τῆς ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν τῆς ἁγίας θεοτόκου, τιμίων τε ἀγγέλων καὶ πάντων ἁγίων καὶ ὁσίων ἀνδρῶν.“ Concilium Nicaenum II - 787. In: ALBERIGI, G. - DOSSETTI D, L. et al. (ed.): *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, s. 135-136.

³²² Porov. Il centro, Internet (03.04.2019) In: <https://lnx.centroaletti.com/il-centro/>.

³²³ „Quanto fu detto nel linguaggio gotico fu poi detto nel linguaggio rinascimentale, quindi nel barocco, ecc.“ ŠPIDLÍK, T.: *Alle fonti dell'Europa : In principio era l'arte*, s. 35.

³²⁴ „Però interpretando questa tradizione nel linguaggio di oggi, nel linguaggio dell'uomo contemporaneo.“ GAUCI, R.: *La Vita in Dio*. 2015. In: Card. Tomáš Špidlík, Internet (03.04.2019) In: <https://www.centroaletti.com/spidlik/>.

³²⁵ M. I. Rupnik SJ vo svojich dielach nepoužíva, v ikonopiseckom kánone tradované, nápisy, mená (napr. IC XC, čo znamená Ježiš Kristus), názvy výjavov alebo texty na zvitkoch.

inšpirovať ikonami, ale musí ostať umelcom svojej doby, nie? To sa práve Rupnikovi podarilo.³²⁶ Sám M. I. Rupnik SJ o tom hovorí vo svojich spomienkach na Špidlíka:

„Umenie nemôže pochádzať len od človeka. Aj umenie sa musí uchopiť, ako sa uchopuje život. A to mi pripomínal. (Špidlík) Hovorieval: „Pozri, Marko, keď sme sa stretli, ty si sa snažil dať formu tvojmu umeniu. Potom som ťa zmenil. Nezdá sa mi, že by sa chválil, že ma obrátil. A má pravdu. Už som sa viac nesnažil dávať podobu, ale ju nájsť, prijať ju.“³²⁷

M. I. Rupnik SJ svoj ikonopisecký štýl a Špidlík svoju teológiu preniesli do mozaikového umenia. V Ríme v Centre Aletti pod vedením M. I. Rupnika SJ vznikajú návrhy, mozaiky, ako aj teologické vysvetlenie vyobrazení, ktoré zdobia chrámy a kaplnky na celom svete. S jeho povolením sa takýto druh sakrálneho umenia realizoval, za pomoci miestneho spoločenstva veriacich, v kostole Panny Márie Karmelskej v meste Karolínka (ČR) v roku „*Božieho milosrdenstva*“ 2015-2016.

Kostol Panny Márie Karmelskej bol v meste Karolínka postavený v roku 1997.³²⁸ V tomto období nebolo dostatok prostriedkov pre skrášlenie sakrálneho priestoru, ktorý pôsobil chladne a neútulne. Vzhľadom na to, že chrám je privilegovaným miestom modlitby³²⁹, bolo nevyhnutné niektoré prvky v interiéri zmeniť, predovšetkým presbytérium. Cieľom bolo, aby bol aj tento chrám vnímaný ako veľká ikona, skrze ktorú sa človek môže stretnúť s Bohom.³³⁰ Z tohto dôvodu sa pristúpilo k rekonštrukcii interiéru - úprave sakrálneho priestoru. V kostole bola zrealizovaná mozaika za obdobie 7. mesiacov o rozlohe cca. 110m².³³¹ Dĺžka mozaiky je 20m a najvyšší bod je okolo 7m. Materiou pre výrobu mozaiky boli prioritne nerasty (ónyx, mramor, žula, travertín, pieskovec, ...),³³² mozaikový smalt (umelo vyrobená zmes pre tvorbu mozaiky), 24 karátové zlato, sklo

³²⁶ „Mnoho lidí dnes napodobuje ikony, ale napodobuje je otrocky. Člověk se může inspirovat ikonami, ale musí ostat umělcem své doby, ne? To se právě Rupnikovi podařilo.“ *Hovořit obrazem* [dokumentární film], scénár a réžia: NERUŠIL, J. - STRACH J.. Česká televize, 2006. In: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1185258379-cesty-viry/306298380070023-hovorit-obrazem/>.

³²⁷ „L'arte non può venire dall'uomo solo. Anche l'arte si deve raccogliere, come si raccoglie la vita. E mi ricordava. Diceva: vedi Marco quando ci siamo conosciuti, tu cercavi di dare la forma alla tua arte. E poi, io ti ho convertito. Non mi sembra che si vantava che mi ha convertito. E ha ragione, non cercavo più di dare la forma, ma di trovarla, di accoglierla.“ RUPNIK, M.I.: *La Vita in Dio*. 2015. In: Card. Tomáš Špidlík, Internet (03.04.2019) In: <https://www.centroaletti.com/spidlik/>.

³²⁸ Porov. O farnost, Internet (6. 4. 2017) In: <http://farnostnovyhrozenkov.cz/>.

³²⁹ Porov.: ŠPIDLÍK, T.: *Vnitřně zakoušet*. Olomouc : Refugium, 2009, s. 310.

³³⁰ Porov.: ŠPIDLÍK, T.: *Vnitřně zakoušet*, s. 314.

³³¹ Příloha č. 5.

³³² Příloha č. 6.

a keramika. Neživá matéria sa stala nástrojom pre vyjadrenie vyšších hodnôt prostredníctvom komunikácie ducha.

3.2.2 Mozaika s názvom „*Bůh, dárce každého dobra*“ v meste Karolínka

Tvorcom mozaiky³³³ je autor predloženej diplomovej práce. Pre mozaikové vyobrazenie sa inšpiroval dvomi skutočnosťami: Špidlíkovou teológiou a interpretáciou ikonografie, myšlienkami a nákresmi M. I. Rupnika SJ.

Samotné vyobrazenie na mozaike sa skladá z niekoľkých motívov, ktoré ale neexistujú sami o sebe, ale navzájom sa prepájajú a dopĺňajú. Ústredným motívom je vyobrazenie Najsvätejšej Trojice.³³⁴ Na samotnom vrchole mozaiky sa nachádza vyobrazenie Boha Otca, pod ním je zobrazený Duch Svätý s ukrižovaným a vzkrieseným Ježišom Kristom. Vedľa kríža stojí Panna Mária. Od centrálného zobrazenia sa nachádzajú v oboch smeroch ďalšie motívy zo života Panny Márie: Zvestovanie a Obetovanie Pána.³³⁵ Následne po bokoch kompozíciu dopĺňajú a uzatvárajú archanjeli Michael a Rafael. V predsieni chrámu sa nachádza mozaika Dobrého pastiera. Pre ilustráciu predloženej práce sme vybrali dve ukážky z mozaiky: Najsvätejšej Trojice a Zvestovanie Pána.

Na centrálnom výjave je Boh Otec, Duch Svätý, ukrižovaný a vzkriesený Ježiš Kristus a Panna Mária vedľa kríža. Táto koncepcia v sebe nesie niekoľko pozadí: trinitárne, kristologické³³⁶ a mariologické. Vzhľadom na to, že Najsvätejšia Trojica je tajomstvom, bola vyjadrená prostredníctvom symbolickej teológie.³³⁷

Osoba Boha Otca je v mozaike vyjadrená symbolom roztvorenej ruky, pretože nič si nenecháva pre seba a z nej pochádza celý svet.³³⁸ Zo stvoreného sveta, ktoré je dielom Božích rúk, človek môže poznávať svojho Stvoriteľa. M. I. Rupnik SJ na mnohých mozaikách umiestňuje symbol Božej ruky na najvyššie miesto. Z tejto ruky vychádza Duch

³³³ Príloha č. 7.

³³⁴ Príloha č. 8.

³³⁵ Vyobrazenie obetovania Pána má dvojité význam. Jedná sa biblický text obetovania, ale zároveň sa jedná o patrocínium chrámu: Panna Mária Karmelská. Z tohto dôvodu Panna Mária drží malého Ježiša na rukách, čo je jedným z charakteristických črt Panny Márie Karmelskej.

³³⁶ Postava Ježiša Krista sa nachádza v centre vyobrazenia. Kristus je väčší ako ostatné postavy a nachádza sa strede mozaiky.

³³⁷ Porov. ŠPIDLÍK, T. - RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 25.

³³⁸ Príloha č. 9.

Svätý i Boží Syn, Ježíš Kristus. Pri tvorbe mozaiky sme sa nechali inšpirovať touto myšlienkou. M. I. Rupnik SJ hovorí, že „život plynúci z tejto ruky je Duch Svätý, Boží život a Božia láska, ako aj Syn, ktorý je vydaný do rúk ľudí, a je najväčším darom.“³³⁹ Prúd, ktorý vychádza z Božej ruky, je prúdom života. Začiatok má v nebeskom oblaku a dotýka sa až ľudskej smrti. Oblak, v ktorom sa Božia ruka nachádza, je symbolom tajomnej Božej prítomnosti. Takýto oblak je opísaný v Starom zákone napr. nad Archou zmluvy počas putovania Izraelitov cez púšť (porov. Ex 40, 36-38) alebo nad Sinajom, miestom stretnutia Mojžiša s Bohom (porov. Ex 24, 18). Šalamún hovorí: „Pán povedal, že bude bývať v oblaku“ (1Kr 8, 12b). V Novom zákone oblak Božej prítomnosti môžeme vidieť napr. na Hore Premenenia Pána (porov. Mt 17,5; Mk 9,7; Lk 9,34), videnie Syna človeka (porov. Lk 21,27; Zjv 14,14). Oblak je symbolom svätosti, ale i tajomnosti. Hebrejské slovo „svätý“ (heb. שָׁדֵד) znamenalo pôvodne oddeliť, vyčleniť alebo zasvätiť.³⁴⁰ Božia svätosť je preto radikálna rozdielnosť a vznešenosť oproti všetkému svetskému.³⁴¹

Ďalšou zobrazenou osobou je Duch Svätý. V Katechizme Katolíckej cirkvi sa píše, že Duch Svätý býva znázornený viacerými symbolmi, ako napr. vietor, plameň, alebo holubica.³⁴² Pre mozaiku sme použili symbol bielej holubice.³⁴³ Inšpirovaný Špidlíkovou pneumatológiou bola holubica umiestnená nad krížom, nakoľko sa Duch Svätý dotýka celej ľudskej existencie a osvecuje oči.³⁴⁴ Kríž a utrpenie sú tajomstvom. Aby bolo možné toto tajomstvo pochopiť, je potrebná milosť Ducha Svätého, ktorý otvára vnútorný zrak.³⁴⁵ Príkladom sú apoštoli, ktorí tajomstvo Kristovho kríža nedokázali pochopiť pred zoslaním Ducha Svätého, napriek tomu, že s Ježišom trávili niekoľko rokov života.³⁴⁶

Pod vyobrazením Ducha Svätého je postava Ježiša Krista, ktorý je poslaný Nebeským Otcom. Boh chce, aby bol človek oslobodený od hriechu. Preto Otec posielal

³³⁹ RUPNIK, M.: Mozaika v seminárnej kaplnke. In: *Krása a umenie: v Kňazskom seminári sv. Františka Xaverského*, (nečíslované, s. 4 – 5).

³⁴⁰ Porov. DUFOUR, X. L. (ed.): *Slovník biblickej teológie*. 2. vyd. Trnava : Dobrá kniha, 2003, s. 829.

³⁴¹ Porov. KASPER, W.: *Milosrdenstvo : Základný pojem evanjelia - kľúč ku kresťanskému životu*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2015, s.74-75.

³⁴² Porov. KKC 894-701.

³⁴³ Príloha č. 10.

³⁴⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 35.

³⁴⁵ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Svatý rok milosrdenství : Průvodce na každý den*. Olomouc : Refugium, 2015. s. 77.

³⁴⁶ „Je to tajemství tak těžké k pochopení, že mu nedokázali před sesláním Ducha Svätého porozumět ani apoštolové po dvouletém nebo tříletém pobytu s Ježišem.“ ŠPIDLÍK, T.: *Svatý rok milosrdenství : Průvodce na každý den*, s. 339.

Syna, ktorý je vtelené Slovo. Ježiš pozná Nebeského Otca (porov. Jn 10,30; Jn 14,9). Toto tajomstvo spojenia Otca so Synom opísal pápež Ján Pavol II. v encyklike „*Dives in misericordia*“ slovami: „Bohatý na milosrdenstvo je Boh, ktorého nám Ježiš Kristus zjavil ako Otca: ba tento jeho Syn nám ho v sebe samom názorne ukázal.“³⁴⁷

Ježiš Kristus je pribitý na kríži, ktorý je stvárnený ako strom. Jedná sa o paralelu prvotného hriechu, ktorý sa odohral v Rajskej záhrade pri strome poznania dobra a zla, a stromu života, na ktorom Kristus vydobyl pre človeka spásu. Pre takéto vyobrazenie sme sa inšpirovali textom od sv. Teodora Studitu.

„Predtým sme pre drevo zomreli, (ale potom) sme na dreve našli nesmrteľnosť, predtým sme boli pod drevom oklamaní, (ale potom) sme na dreve odohnali podvodníckeho hada. Aké neobvyklé premeny! Namiesto smrti život, namiesto zániku neporušiteľnosť, namiesto hanby sláva!“³⁴⁸

Korene stromu kríža sú zapustené do skaly Golgoty (porov. Mt 27,33). Ako sa pri strome odohral prvý hriech, neposlušnosť prvých rodičov Adama a Evy voči Bohu, tak sa na strome otvára nový život, poslušnosť Krista Otcovi. Kristus ako človek prijal utrpenie, bolesť i smrť, a tak zostúpil do podsvetia. Zostup je zároveň i výstupom, kríž je rebríkom, ktorý ide z podsvetia do neba.³⁴⁹

V ikonografii sa zobrazujú viaceré veci súčasne.³⁵⁰ To je dôvodom, prečo sme Krista neznázornili len v momente smrti. Kristus na kríži je mŕtvy, ale aj zmŕtvychvstalý. Jedná sa o dva protichodné prvky: Kristus má prebodnutý bok (symbol smrti), ale súčasne má otvorené oči (symbol života). Kristus ako človek zomrel a prostredníctvom smrti vstúpil do kráľovstva mŕtvych, a ako Boh zostal živý a svojou mocou rozrazil brány

³⁴⁷ JÁN PAVOL II.: *Dives in misericordia*. 1980. In: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/dives-in-misericordia>.

³⁴⁸ „Prius per lignum interempti, nunc per lignum vitam reperimus; prius a ligno decepti, veteratorem serpentem in ligno repulimus. Novae et pergrinae profecto commutationes. Pro morte datur vita, pro corruptione incorruptio, pro dedecore gloria.“ „Τὸ πρὶν διὰ ξύλου τεθανατώμεθα, ἐν ξύλῳ τὴν ἀθανασίαν εὐράμεθα, ὑπὸ ξύλου κατασοφισθέντες τὸ πρότερον, ἐν ξύλῳ τὸν σοφιστὴν ὄφιν ἀπεκρουσάμεθα. Τὰ ἀνταλλάγματα ξένα! Ἀντὶ θανάτου ζωῆς, ἀντὶ φθορᾶς ἀφθαρσία, ἀντὶ ὀνειδῶς δόξα!“ THEODORI STUDITAE: *Oratio II : in adorationem crucis*. In: PG 99,695 B.

³⁴⁹ Porov. ŠPIDLÍK, T.: Kristovo vzkříšení. In: *Krásné slovo otce Špidlíka 5. a 6. díl : Teologie ikony – 1. a 2. část*. [DVD] Réžie: SUCHÁNEK, V., Olomouc : Refugium, 2016.

³⁵⁰ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Jazyk ikon*. In: *Krásné slovo otce Špidlíka 5. a 6. díl : Teologie ikony – 1. a 2. část*. [DVD] Réžie: SUCHÁNEK, V., Olomouc : Refugium, 2016.

podsvetia, kde boli uväznení všetci mŕtvi.³⁵¹ „Keď sa Kristus nechal zabiť, ‚dobehol podvodníka‘ teda diabla, ktorý mal za to, že ho zahubí, a tak ho bude mať trvalo v moci. Stručne povedané: ‚Kristus vstal z mŕtvych, svojou smrťou pošliapal smrť a zosnulým v hrobách daroval život‘.“³⁵²

V scenérii predloženého výjavu sa nachádza Panna Mária, nová Eva, ktorá stojí pod stromom kríža t. j. alúzia na rajskú záhradu, ale zároveň je vedľa zmŕtvychvstalého syna. Jej ľavá ruka pozýva každého človeka ku Kristovi.

Druhým vyobrazením je Zvestovanie Pána, v ktorom je možné vidieť Pannu Máriu, archanjela Gabriela, zvitok a niť červeného ľanu.³⁵³ Archanjel Gabriel prichádza k Panne Márii a zjavuje jej Božiu vôľu. Jedná sa o historický moment, prostredníctvom ktorého má celý svet prísť k spásu. Úlohou Archanjela Gabriela bolo oboznámiť a pozvať Pannu Máriu k spolupráci a opísať jej, ako to nastane (porov. Lk 1,35). Ona sa stane príbytkom Božieho Slova, ktoré sa v nej stane telom. Človek, ktorý kontempluje Boha, robí ho prítomným vo svete. Kontemplácia, teda spojenie ľudskej mysle s Bohom, bolo u Panny Márie najdokonalejšie. Vo Východnej spiritualite počatie Božieho Syna v mysli Božej Matky anticipuje počatie v jej lone.³⁵⁴ Symbolicky je to naznačené Máriiným postojom, ktorý je typický pre modlitbu, ako aj jej miernym sklonením hlavy. Zvestovaná Božia vôľa je symbolicky zobrazená zvitkom, ktorý archanjel Gabriel ukazuje. Máriina odpoveď je vyjadrená pravou rukou, ktorá archanjelovi podáva niť červeného ľanu.³⁵⁵

Postava archanjela Gabriela je odetá do bielych šiat, ktoré byzantský obrad nazýva „*stichara*“ a rímsky obrad „*alba*“. Cez rameno má zavesený „*orárion*“³⁵⁶ a stuhou má previazané vlasy. Takéto upravenie vlasov u archanjelov je symbolickým vyjadrením

³⁵¹ Porov: ŠPIDLÍK, T.: *Kristovo vzkříšení*. In: *Krásné slovo otce Špidlíka 5. a 6. díl : Teologie ikony – 1. a 2. část*. [DVD] Réžie: SUCHÁNEK, V., Olomouc : Refugium, 2016.

³⁵² „Když se Kristus nechal zabít, ‚doběhl podvodníka‘, tedy ďábla, který mněl za to, že ho zahubí, a tak jej bude mít trvale ve své moci. Stručně řečeno: ‚Kristus vstal z mrtvých, svou smrtí pošlapal smrt a zesnulým v hrobech daroval život‘.“ ŠPIDLÍK, T.: *Vnitřně zakoušet : Eseje pro duchovní cvičení*, s. 342.

³⁵³ Příloha č. 11.

³⁵⁴ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Mariánská úcta v tradici křesťanského Východu*, s. 18-19.

³⁵⁵ Příloha č. 12.

³⁵⁶ Orárion (gr. *ὀπάριον*; lat. *ōrārium*), v rímskom obrade „*stóla*“ je dlhý úzky pás látky, ktorý nosí diakon v rímskom aj byzantskom obrade. U anjelov je vyjadrením ich služby. Porov. AMBROS, P.: *Slovníček ikonopisecké terminologie českého vydání*. In.: SENDLER, E.: *Ikona obraz Neviditelného : Prvky teologie, estetiky a techniky*, s. 330.

prípravenosti počúvať Boží hlas a plniť Božiu vôľu.³⁵⁷ Panna Mária je odetá v oblečení, ktoré jej v ikonografii prislúcha.³⁵⁸ Jedná sa o bordové „maforium“³⁵⁹ a modrú tuniku, tzv. chitón, čo symbolizuje jej panenskú čistotu.³⁶⁰ Farby v ikonografii sú dôležitým komunikačným prostriedkom. Pretože „to, čo nám kniha hovorí slovom, to nám ikona označuje a sprítomňuje cez farby.“³⁶¹ Skrz červenú (bordovú) farbu sa komunikuje symbol božstva, a kráľovstva a modrá farba je symbolom človečenstva.³⁶² Panna Mária v pravej ruke drží kľbku purpurového ľanu. Jedná sa o tradíciu, ktorá je opísaná v apokryfnom Jakubovom protoevanjeliu a Pseudo–Matúšovom evanjeliu.³⁶³ Takúto symboliku sme sledovali v opise Sviatku uvedenia Panny Márie do chrámu, ktorý sa slávi v Byzantskej liturgii 21. novembra. Podľa apokryfných rozprávání Pannu Máriu ako trojročnú priviedli jej rodičia do chrámu, aby na tom mieste slúžila Boha. Mária prijímala pokrm od anjela a ako mladé dievča tkala červené oponu do svätej chrámu.³⁶⁴ Táto plachta zahaľovala

³⁵⁷ Porov. GÁBOR, M.: Zvestovanie Bohorodičky. In: *Slovo : časopis Gréckokatolíckej cirkvi*, roč. 48, 2016, č. 1, s. 24.

³⁵⁸ Špidlík porovnáva rozdielnosť symbolickosti farieb vo všeobecných významných obrazoch a ikonách. U známych maliarov farby môžu byť krásne a vznešené ale nepoukazujú na hlbší význam. U ikon má každá farba svoj význam. Špidlík to vysvetľuje nasledovne: „Když vezmeme takového Fra Angelica, jo, ta krása těch barev duchovních, všechno, a nakonec řekneme co? To jsou barvy, to je krása barev. Ale nemají vlastně nějaký zvláštní význam, aby se řeklo táto barva ...“ ŠPIDLÍK, T.: *Jazyk ikon*. In: *Krásné slovo otce Špidlíka 5. a 6. díl : Teologie ikony – 1. a 2. část*. [DVD] Réžie: SUCHÁNEK, Vladimír. Olomouc : Refugium, 2016.

³⁵⁹ Panna Mária ma na sebe oblečený červený (bordový) vrchný plášť maforium. Takýto plášť, ktorý sa prevlieka cez hlavu zakrýva celú ženskú postavu. Vlasy pod maforiom sú spletené do čepca, ktorý symbolizuje úplné patrenie Kristovi. Grécke slovo Φοινίξ ικος ó má niekoľko významov, ktoré boli začlenené do ikonografie. Preklad tohto slova je 1, červený/ purpurový; 2, mýtický syn Amyntatora; 3, d'atľova palma; 4, feničan; 5, hudobný strunový nástroj; 6, Fénix bájnny egyptská vták. Porov. PANCZOVÁ, H.: *Grécko-slovenský slovník: od Homéra po kresťanských autorov*, s. 1280-1281. Pre ikonografiu je dôležitý prvý a posledný význam. Grécky mytologický vták stal pre kresťanov symbolom vzkriesenia. Červený maforion na Pannu Máriu symbolizuje, že je prvou vykúpenou. Porov. Ikona Panny Márie Bolestnej, Internet (25.03.2019) In: <http://www.ikona.sk/komentare/Matka%20B.Ustavic.pomoci.htm>.

³⁶⁰ Porov. GÁBOR, M.: Zvestovanie Bohorodičky. In: *Slovo : časopis Gréckokatolíckej cirkvi*, roč. 48, 2016, č. 4, s. 24.

³⁶¹ ŠPIDLÍK, T. – RUPNIK, M. I.: *Viera vo svetle ikon*, s. 10.

³⁶² Vychádza sa z analógie: Kristus, ak nie je oblečený v bielych šatách, býva zaodiaty do rúcha, ktoré je celé červené a je prikrytý zvrchu modrým plášťom. Panna Mária je zaodiata rovnakými farbami, ale obrátenej postupnosti. Tým sa vyjadruje, že Boh sa stal človekom, aby človek mohol byť zbožštený. Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Teologie ikony*. In: *Krásné slovo otce Špidlíka 5. a 6. díl : Teologie ikony – 1. a 2. část*. [DVD] Réžie: SUCHÁNEK, V., Olomouc : Refugium, 2016

³⁶³ DUS, J. A. – POKORNÝ, P.: *Neznámá evangelia : Novozákonní apokryfy I*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 261-263; 292-293.

³⁶⁴ „Sešla se rada kněží a řekli: „Musíme dát ušít oponu do chrámu Páně.“ A velekněz řekl: „Zavolejte mi panny bez poskvrny z rodu Davidova.“ Služebníci odešli a pátrali a našli sedm panen. A velekněz si

miesto, ktoré si sám Boh vyvolil za svoj príbytok na zemi. Máriina otvorená ruka s kľbkami³⁶⁵ je symbolom jej otvorenosti a pripravenosti tkáť ľudské telo Božiemu slovu.³⁶⁶ Zároveň je to gesto dialógu a vyjadrenia súhlasu.

Predložená kapitola predstavila špecifickú formu umenia - ikonu, ktorá je miestom zjavenia krásy. Ikona je obraz používaný vo Východnej spiritualite a je súčasťou liturgického slávenia. Nie je ju možné stotožniť s výrazom „*biblia pauperum*“, pretože nie je len obrazom, ktorým sa niečo vyjadruje, ale ona v sebe nesie božsko - ľudskú komunikáciu. Jedná sa o výstup človeka k Bohu a zároveň o zostup Boha k človeku. Ikona sa vyjadruje cez symboly. Ako objekt nevzťahuje pozornosť na seba, ale jej poslaním je poukázať na vyššie transcendentné skutočnosti. Ikonopisecký kánon, ktorý dogmaticky zastrešuje ikonopisectvo, zjednocuje symboliku všetkých ikon, čo je dôvodom, že sú ikony čitateľnejšie oproti iným obrazom. Ako konkrétnu formu vyjadrenia ikonopiseckého kánonu a teológie sme predstavili mozaiku z moravského mesta Karolína (ČR).

vzpomněl na dívku Marii, která byla z rodu Davidova a nemněla před Bohem žádnou poskvrnu. A služebníci a přivedli ji. A přivedli je všechny do chrámu Páně a velekněz řekl: „Losujte, která z vás bude tkát zlato a amiant a jemné plátno a hedvábí a fialovou a šarlat a pravý purpur. A na Marii připadl pravý purpur a šarlat, ona vzala tu přízi a šla domů.“ Protoevangelium Jakubovo. In: DUS, J. A. – POKORNÝ, P.: *Neznámá evangelia : Novozákonní apokryfy I*, s. 262.

³⁶⁵ Příloha č. 13.

³⁶⁶ Porov. ŠPIDLÍK, T.: *Svatý rok milosrdenství : Průvodce na každý den*, s. 178- 179.

ZÁVER

Predložená práca sa zaoberala umením, ktoré sa v určitých aspektoch dotýka krásy Boha. V myšlienkovom odkaze Tomáša kardinála Špidlíka SJ teológia, ikonografia a umenie nie sú oddelené, ale spolu vytvárajú jednu skutočnosť.³⁶⁷

V prvej kapitole sme poukázali, ako pojmy „*umenie a obraz*“ prirodzene patria k náboženskému životu. Prostredníctvom umenia sa vyjadruje náboženské zmýšľanie a obrazy približujú veriacemu ľudu biblické výjavy. Samotné umenie privádza človeka k spoluúčasti na stvoriteľskom akte Boha. Boh tvorí bez predchádzajúcej matérie, ale človek tvorí už z existujúcej matérie, pričom prostredníctvom nej vyjadruje vyššie skutočnosti. Tomáš kardinál Špidlík SJ rozlišuje medzi Božím umením a ľudským umením. Poznávanie Stvoriteľa je možné prostredníctvom zjavenia a stvorenia, ktorého vrcholom je človek. A človek je stvorený podľa Božieho obrazu a podoby, teda ako obraz obrazu. Prvým obrazom je Kristus, skrze ktorého bolo všetko stvorené (porov. Kol 1,16). Človek je stvorený podľa obrazu Krista a ani hriech nezničil toto tajomstvo. Avšak podobnosť s Bohom bola narušená. Človek sa má snažiť o pripodobnenie sa Bohu svojím životom, k čomu je potrebné očistené srdce a túžba po Bohu. Poznávanie Boha je možné uskutočniť skrze samého človeka a skúmaním jeho pôvodu.

Teologické interpretácie argumentácií v obrazoboreckom boji poukázali na to, že Boh poslal na svet svoje Slovo, ktoré sa vtelilo, a teda Boh sa stal človekom. Na podklade tohto princípu je možné zobrazovať Boha. Zároveň sme prišli k záveru, ako správne chápať matériu pri obrazoch, čo umožňuje odlíšiť modlu od ikony. Jedná sa o princíp priezračnosti, podľa ktorého sa pred ikonou neklaniame hmote, ale tomu, kto je na nej zobrazený. Tento princíp poukazuje na skutočnosť, že ikony sú priezračné, pretože prostredníctvom nich človek komunikuje s Bohom. Rovnako ako aj Boh prostredníctvom obrazov komunikuje s človekom.

V druhej kapitole sme nazerali na krásu, ktorá je vyjadrená cez umenie. Krása poukazuje skrze stvorené veci na vyššie skutočnosti, pričom najkrajšou je osoba Krista a skrze neho sa zjavuje Nebeský Otec. Stvorený svet sa stáva prostriedkom pre vyjadrenie vyšších hodnôt, čo sa uskutočňuje prostredníctvom prežiarenia nadhmotným princípom.

³⁶⁷ Porov. TRIFKOVIČ, R.: *La Vita in Dio*, Internet (09.04.2019), In: <https://www.centroaletti.com/spidlik/>.

V umení je takýmto princípom inšpirácia, ktorá umelcovi umožňuje chápať vyššie skutočnosti. Túto inšpiráciu umelec prijíma cez vlastné očisťovanie a oslobodzovanie sa od stvoreného sveta. Spolupráca s Duchom Svätým privádza umelca k hľadaniu symbolov vo stvorenom svete, ktoré by aspoň z časti zodpovedali jeho videniu. Symbolika umožňuje nazerať na veci v hlbšom význame.

V tretej kapitole sme predstavili ikonografiu, ktorá je špecifickou formou umenia a je považovaná za miesto zjavenia krásy. Ikona je typický obraz Východnej spirituality, pričom ho nie je možné stotožniť s tzv. „*bibliou pauperum*“, ako ani s iným druhom obrazu. Ikona pre svoje vyjadrenie používa špecifický jazyk, ktorý sa nemení. Dodržiavaním ikonopiseckého kánonu je zabezpečená čitateľnosť a zrozumiteľnosť ikonografického vyobrazenia, ktoré komunikuje prostredníctvom symbolov a má tak človeka priviesť k božsko - ľudskému dialógu. Ako konkrétnu formu vyjadrenia ikonopiseckého kánonu a teológie sme predstavili mozaiku z moravského mesta Karolíňka (ČR), ktorú navrhol a zrealizoval autor tejto práce. Na mozaike sú vyobrazené symboly poukazujúce na Božie slovo a tradíciu. Preto sa takéto vyobrazenie stáva otvorenou bibliou, ktorá privádza človeka k nazeraniu na Boha.

Diplomová práca v sebe zhŕňa poznatky vychádzajúce zo spirituality Tomáša kardinála Špidlíka SJ. Kardinál Špidlík predstavuje umenie ako odraz Božej krásy v tomto svete. Umelci participujú na stvoriteľskom akte Boha, čím jeho krásu zjavujú súčasnému svetu. Ak umenie spĺňa prvky ikonopiseckého kánonu, stáva sa komunikačným prostriedkom medzi človekom a Bohom.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Primárna literatúra

Krásné slovo otce Špidlíka 5. a 6. díl : Teologie ikony – 1. a 2. část. [DVD] Réžie: SUCHÁNEK, Vladimír. Olomouc : Refugium, 2016.

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Alle Fonti dell'Europa : In principio era l'arte.* Roma : Lipa, 2006. 259 s. ISBN 88-89667-06-0

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Duchovní cvičení s Janem Pavlem II.* Olomouc : Refugium, 2007. 249 s. ISBN 978-80-86715-79-7

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Duchovní jednota nové Evropy.* Olomouc : Refugium, 2007. 80 s. ISBN 978-80-86715-78-0

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Důvody srdce.* Praha : Vyšehrad, 2001. 215 s. ISBN 80-7021-533-X

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Il culto di Maria nella Chiesa Orientale.* In: *Maria „Unica Cooperatrice alla Redenzione” : Atti del Simposio sul Mistero della Corredenzione Mariana.* Fatima : Academy of the Immaculate, 2005. s. 95-112. ISBN 978-1601140302

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Mariánská úcta v tradici křesťanského Východu.* Olomouc : Refugium, 2018. 78 s. ISBN 978-80-7412-287-3

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Prameny světla : Příručka křesťanské dokonalosti.* Olomouc : Refugium, 2012. 472 s. ISBN 978-80-7412-111-1

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Ruská idea : Jiný pohled na člověka.* Velehrad : Refugium, 1996. 414 s. ISBN 80-86045-02-1

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Řehoř Naziánský : Úvod ke studiu jeho duchovní nauky.* Olomouc : Refugium, 2010. 326 s. ISBN 978-80-7412-051-0

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Slovo a obraz.* Velehrad : Refugium, 1995. 77. s.

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Spiritualita křesťanského Východu : Modlitba.* Velehrad : Refugium, 1999. 557 s. ISBN 80-86045-33-1

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Spiritualita křesťanského Východu : Systematická příručka.* Olomouc : Refugium, 2002. 616 s. ISBN 80-86045-84-6

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Svatý rok milosrdenství : Průvodce na každý den*. Olomouc : Refugium, 2015. 407 s. ISBN 978-80-7412-228-6

ŠPIDLÍK, Tomáš: Umění sjednotí svět. In: *Sborník Katolické teologické fakulty : Svazek VII.* Praha : Karolinum, 2005, s. 364-375.

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Vědy – umění – náboženství : Protiklad nebo soulad?* Olomouc : Refugium, 2009. 148 s. ISBN 978-80-7412-037-4

ŠPIDLÍK, Tomáš: *Vnitřně zakoušet : Eseje pro duchovní cvičení*. Olomouc : Refugium, 2009. 391 s. ISBN 978-80-7412-028-2

ŠPIDLÍK, Tomáš - PAULAS, Jan: *Duše poutníka*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004. 231 s. ISBN 80-7192-828-3

ŠPIDLÍK, Tomáš - RUPNIK, Marko, Ivan: *Integrální poznání : Symbol jako nejdokonalejší výpověď*. Olomouc : Refugium, 2015. 278 s. ISBN 978-80-7412-197-5

ŠPIDLÍK, Tomáš - RUPNIK, Marko, Ivan et al.: *Nové cesty pastorální teologie : Krása jako východisko*. Olomouc : Refugium, 2008. 656 s. ISBN 978-80-86715-97-1

ŠPIDLÍK, Tomáš - RUPNIK, Marko, Ivan: *Viera vo svetle ikon*. Bratislava : Oto Németh, 2004. 176 s. ISBN 80-88949-69-6

Sekundárna literatúra

ABBAGNANO, Nicola: *Dizionario di Filosofia*. 2. vyd. Torino : UTET, 1971. 930 s. ISBN 88-02-01494-9

ABROS, Pavel - KARCZUBOVÁ, Luisa (ed.): *Velehrad - Řím : Modlil se tváři k východu*. Olomouc : Refugium, 2010. 354 s. ISBN 978-80-7412-044-2

ALBERIGI, G. - DOSSETTI D, L. et al. (ed.): *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Bologna : Dehoniane, 1991, 1135 s. ISBN 88-10-20550-2

AMBROS, Pavel: *Kardinál Tomáš Špidlík SJ - stařec a teolog nerozdělené církve : Kompletní bibliografie 1938–2011*. Olomouc : Refugium, 2012. 760 s. ISBN 978-80-7412-125-8

BASILIIUS MAGNUS: De Spiritus sancto 18. In: PG 32.

BAZIL VEĚKÝ: *Listy II (R. 375-378) : Hexaémeron*. Prešov : Petra, 2002. 295 s. ISBN 80-89007-25-2

- BLANDA, Otakar (ed.): *Aristoteles : Poetica*. Praha : Orbis, 1962. 100 s.
- BORCHGRAVE, Helen.: *Cesty křesťanského umění*. Praha : Knižní klub, 2002. 223 s. ISBN 80-242-0805-9
- CROUZEL, Henri: *Origène et la „connaissance mystique“*. Paríž : Desclée de Brouwer, 1961. 633 s.
- DOSTOJEVSKIJ, Fiodor, Michajlovič: *Idiot*. Praha : Ikar, 1995. 551 s. ISBN 80-85944-49-9
- DROBNER, Hubertus, R.: *Patrologie : Úvod do studia starokřesťanské literatury*. Praha : Oikoymenh, 2011. 807 s. ISBN 9978-80-7298-466-4
- DUBOVSKÝ, Peter (ed.): *Genezis : Komentár k Starému zákonu*. Trnava : Dobrá kniha, 2008. 830 s. ISBN 978-80-7141-626-5
- DUFOUR, Xavier, Léon (ed.): *Slovník biblickej teológie*. 2. vyd. Trnava : Dobrá kniha, 2003. 1094 s. ISBN 80-7141-414 X
- DUS, Ján, Amos - POKORNÝ, Petr: *Neznámá evangelia : Novozákonní apokryfy I*. Praha : Vyšehrad, 2001. 461 s. ISBN 80-7021-406-6
- ĎURICA, Ján (ed.): *Stručný katolícky teologický slovník*. Trnava : Dobrá kniha, 2015. 1034 s. ISBN 978-80-7141-955-6
- ERINE (ed.): *Utierne na celý rok (nedel'né, sviatočné i všedné) a bežné i kráľovské hodinky*. Michalovce : Redemptoristi, 2010. 432 s. ISBN 978-80-88724-45-2
- FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. 398 s. ISBN 80-7195-082-3
- GÁBOR, Milan: Ikonografický kánon. In: *Slovo : časopis gréckokatolíckej cirkvi*, roč. 42, 2010, č. 14-15, s. 18-19.
- GÁBOR, Milan: Zvestovanie Bohorodičky. In: *Slovo : časopis Gréckokatolíckej cirkvi*, roč. 48, 2016, č. 1, s. 24.
- HAVLÍČEK, Aleš (ed.): *Platónovy dialogy : svazek 8*. Praha : Oikoymenh, 2005. 107 s. ISBN 80-7298-158-7
- HEGEL, Georg, Wilhelm, Friedrich: *Etetika I*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968. ISBN 75-049-68

- HUDEC, Peter: *Kamenná čítanka : průvodce Bazilikou Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje na Velehrade*. Velehrad, 2016. 95 s.
- IRENAEUS: *Adversus haereses V*, 9, 1-2. In: PG 7.
- JAN DAMAŠSKÝ: *Řeči na obranu obrazů*. Červený Kostelec : PavelMarvart, 2012. 153 s. ISBN 978-80-7465-017-8
- JÁN PAVOL II.: *Fides et ratio : Encyklika*. Bratislava : Don Bosco, 1998. 145 s. ISBN 80-88933-06-4
- JOANNIS CHRYSOSTOMI: *Εἰς Εβραίους 2*, 2. In: ΕΠΕ 24, 240. PG 63.
- KAČALA, Ján - PISARČÍKOVÁ, Mária (ed.) et al.: *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava : SAV, 1987. 587 s. ISBN 071-007-87
- KARCYUBOVÁ, Luisa (ed.): *Tradice Východu a Západu v dialogu : Komplementarita západní a východní teologie v pohledu Tomáše Špidlíka*. Olomouc : Refugium, 2015. 207 s. ISBN 978-80-7412-209-5
- KASPER, Walter: *Milosrdenstvo : Základný pojem evanjelia - klúč ku kresťanskému životu*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2015. 267 s. ISBN 978-80-8161-147-6
- Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava : SSV, 1998. 918 s. ISBN 80-7162-253-2
- KŘÍŽ, Petr (ed.): *O duši*. Praha : Peter Rezek, 1995. 298 s. ISBN 80-901796-4-9
- LACIKA, Ján: *1000 cirkevných pamiatok Slovenska*. Bratislava : Ikar, 2012, 399 s. ISBN 978-80-551-2852-8
- LAZAREV, Viktor: *Svět Andreje Rubleva*. Praha : Vyšehrad, 1981. 176 s.
- MANSI, Joannes, Dominicus (ed.): *Sacrorum Conciliorum : Nova, et Amplissima Collectio vol. 013*, s. 252a.
- MARUNOVÁ, Magdalena: *Disertační práce Boží obraz u Řehoře z Nyssy*, 2016, 221 s.
- MCDERMOTT, Brian. O.: *Word Become Flesh : Dimensions of Christology*. Minnesota : The Liturgical Press, 1993. 304. s. ISBN 0-8146-5015-5
- MÜLLER, Gerhard, Ludwig: *Dogmatika pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2010. 888 s. ISBN 978-80-7195-259-6
- OKÁL, Miloslav (ed.): *Diogenes Laertios: Životopisy slavných filozofů*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2008, 506 s. 250. ISBN 978-80-8061-286-3

PANCZOVÁ, Helena: *Grécko - slovenský slovník : od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava : Lingea, 2012. 1328 s. ISBN 978-80-8145-021-1

PECIAR, Štefan (ed.): *Slovník slovenského jazyka II*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1960. 647 s.

PECIAR, Štefan (ed.): *Slovník slovenského jazyka IV*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1964. 759 s.

Septuaginta. 2. vyd. Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1979, 941 s. ISBN 3438051214

RUPNIK, Marko, Ivan: *Mozaika v seminárnej kaplnke*. In: *Krása a umenie v kňazskom seminári sv. Františka Xaverského*, Banská Bystrica - Badín : Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2003.

ŘEHOŘ Z NYSSY: *O stvoření člověka*. Praha : Oikoymenh, 2013. 273 s. ISBN 978-80-7298-484-8

SENDER, Egon: *Ikona obraz Neviditelného : Prvky teologie, estetiky a techniky*. Olomouc : Refugium, 2011. 382 s. ISBN 978-80-7412-095-4

SCHÖNBORN, Christoph: *Ikona Krista*. Bratislava : Oto Németh, 2002. 223 s. ISBN 80-88949-56-4

SIMEONIS THESSALONICENSIS: *Dialogus contra Haereses*. In: PG 155.

SLÁDEK, Karel: *Cesty k bohodivství : Spiritualita v kontextu příběhů osobností „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2012. 220 s. ISBN 978-80-7465-022-2

SLÁDEK, Karel (ed.): *Krása spasí svět*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2015. 206 s. ISBN 978-80-7465-180-9

STÖRIG, Hans, Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha : Zvon, 1992. 559 s. ISBN 80-7113-058-3

SUCHÁNEK, Drahomír - DRŠKA, Václav: *Církevní dějiny : Antika a středověk*. Praha : Grada Publishing, 2013. 432 s. ISBN 978-80-247-3719-5

Světě písmo : starého i nového zákona. Trnava : SSV, 2009. 1612 s. ISBN 978-80-7162-777-7

SVÄTÝ IGNÁC Z LOYOLY: *Duchovné cvičenia : Exercície*. Trnava : Dobrá kniha, 2005. 204 s. ISBN 80-7141-487-5.

ŠPAČEK, Michael: *Poznání Boha a veškeré skutečnosti podle Tomáše Špidlíka*. Olomouc : Refugium, 2017. 319 s. ISBN 978-80-7412-282-8

ŠPAŇÁR, Július (ed.): *Aristoteles : Etika Nikomachova*. Bratislava : Pravda, 1978. 262 s. ISBN 75-067-79

ŠPAŇÁR, Július - HRABOVSKÝ, Jozef : *Latinsko - slovenský a slovenský - latinský slovník*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989. 1222 s. LSA 067-489-87

TENACE, Michelina: *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*. Velehrad : Refugium, 2000. 241 s. ISBN 80-86045-55-2

THEODORI STUDITAE: *Oratio II : in adorationem crucis*. In: PG 99.

USPENSKIJ, Leonid, Alexandrovič: *La Teologia dell'icona : Storia e iconografia*. Milano : La Casa di Matriona, 1995. 377 s. ISBN 8887240892

USPENSKIJ, Leonid, - SACHAROV, Nikolaj: *Ikona : Okno do věčnosti*. Olomouc : Olomoucko – Brněnská eparchie Pravoslavné církve v českých zemích, 2018. 539 s. ISBN 978-80-907376-0-0

WOLF, Friedrich, Augustus (ed.): *M. Tulli Ciceronis : Tusculanae Disputationes*. Lipsko : Lectionis Ernestianae, 1792, 248 s.

Pramene v elektronickej forme

ABROS, P.: *Tomáš Špidlík*. 2019. In: <http://www.jesuit.cz/osobnost.php?id=8>.

Biblia Sacra Vulgata, Internet (29.03.2019) In: <https://www.bibelwissenschaft.de/online-bibeln/biblia-sacra-vulgata/lesen-im-bibeltext/>.

Card. Tomáš Špidlík, Internet (03.04.2019) In: <https://www.centroaletti.com/spidlik/>.

El Greco (Domenikos Theotokopoulos), Internet (29.03.2019) In: <https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/artists/el-greco-domenikos-theotokopoulos>.

Encyclopaedia Beliana, Internet (17.03.2019) In: <https://beliana.sav.sk>. ISBN 978-80-89524-30-3.

Hovořit obrazem [dokumentární film], scénár a réžia: NERUŠIL, Jozef - STRACH Jiří. Česká republika, Česká televize, 2006. In: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1185258379-cesty-viry/306298380070023-hovorit-obrazem/>.

Il centro, Internet (03.04.2019) In: <https://lnx.centroaletti.com/il-centro/>.

JÁN PAVOL II: *Dives in misericordia*. 1980. In: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/dives-in-misericordia>.

Liturgia hodín - 18. februára; Bl. Jána (Angelika) z Fiesole, kňaza; ľubovoľná spomienka (pre Rehoľu kazateľov - dominikánov (OP)). In: <https://lh.kbs.sk/default.htm>.

O farnosti, Internet (6. 4. 2017) In: <http://farnostnovyhrozenkov.cz/>.

SLÁDEK, Karel – BERÁNKOVÁ, Jana: *Třikrát o Tomáši Špidlíkovi : Centro Aletti*. 2013. In: <https://www.proglas.cz/program/detail-poradu/2013-06-21-22-00-00/>.

TOMASSO AKVINAS: *Summa Theologica*. 2019. In: <https://dhspriority.org/thomas/summa>.

PRÍLOHY

Príloha č. 1.

Špidlík po kreovaní za kardinála na návšteve „*Nepomucena*“, kde pôsobil ako spirituál. V pozadí sa nachádza ikona Matky kresťanskej jednoty, nazývaný aj „*velehradské palladium*“. Podľa tradície túto ikonu priniesli sv. Cyrila a Metod z Carihradu na Moravu.

In: http://nepomucenum.it/foto_kard_spidlik/kardinalem/slides/22.html.

Príloha č. 2.

Ikona sv. Jána Damaského, ktorý patril medzi dôležitých obrancov ikon.

In: <http://pravoslavieke.eu/files/images/editor/1204AJohndamascus.jpg>

Príloha č. 3.

Obraz od Raffaella Sanzia s názvom „*Madona Granduca*“, ktorý sa volá aj „*Mária s dieťaťom*“. Obraz bol namalovaný medzi rokmi 1504-1506 vo Florencii a v súčasnosti sa nachádza v Múzeu Palazzo Pitti vo Florencii. Jeho rozmer je 44,4 x 55,9 cm.

In: <https://www.uffizi.it/en/artworks/madonna-del-granduca>.

Príloha č. 4.

Ikona s názvom „*Bogorodice Odigitria*“. Jedná sa o vyobrazenie z monastéria Stavronikita na Hore Athos (16. storočie). Autor ikony je Jana Baudyšová.

In: <http://www.pravoslavi.cz/jana.baudisova/ikony-ruske/bohorodice-gruzinska.htm>.

Príloha č. 5.

Mozaika s názvom „Bůh dárce každého dobra“ v meste Karolínka v České republice z roku 2016.

Foto: osobný archív autora

Príloha č. 6.

Práca na mozaike s miestnym spoločenstvom veriacich. V detaile sa nachádza stichara archanjela Rafaela. V spodnej časti fotografie sa nachádzajú nerasty: 24 karátové zlato nanášané na keramike, zelený mramor, hnedá žula a ónyx .

Foto: osobný archív autora

Príloha č. 7.

Detail tvorby: skladanie Kristovej tváre pre vyobrazenie ukrižovania a vzkriesenia.

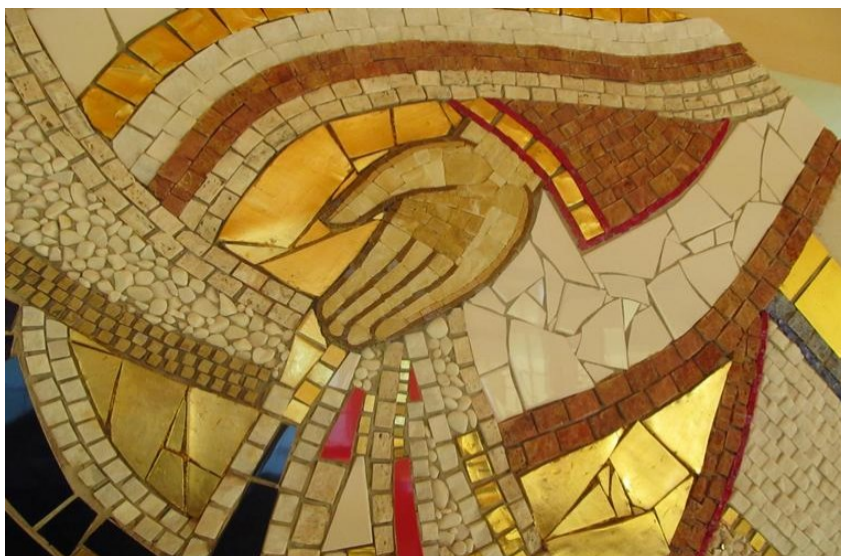
Foto: osobný archív autora

Príloha č. 8.

Centrálne vyobrazenie mozaiky: základné motívy usporiadané zhora nadol: ruka Boha Otca, holubica – symbol Ducha Svätého, kríž v tvare stromu, ukrižovaný a vzkriesený Kristus, Panna Mária.

Foto: osobný archív autora

Príloha č. 9.

Detail symbolu vyobrazenia Boha Otca.

Foto: osobný archív autora

Príloha č. 10.

Detail symbolu vyobrazenia Ducha Svätého.

Foto: osobný archív autora

Príloha č. 11.

Detail mozaiky: Zvestovanie Pána. Základné motívy: kľáčiaca Panna Mária v blízkosti archanjela Gabriela.

Foto: osobný archív autora

Príloha č. 12.

Detail ľavej ruky Panny Márie zo Zvestovania Pána.

Foto: osobný archív autora

Príloha č. 13.

Detail pravej ruky Panny Márie zo Zvestovania Pána.

Foto: osobný archív autora